

”Virkistykseksi sekä ruumiille että sielulle”

Yhdistysten huvitoiminta ja kansalaisyhteiskunnan synty Keski-Suomessa 1880–1905

Tuija Kauhanen

Pro gradu –tutkielma

Suomen historia

Syksy 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tuija Kauhanen	
Työn nimi – Title ”Virkistykseksi sekä ruumiille että sielulle” – Yhdistysten huvitoiminta ja kansalaisyhteiskunnan synty Keski-Suomessa 1880–1905	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 93
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Suomalainen yhteiskunta oli muutoksessa 1800-luvun lopulla, jolloin maan teollistuminen ja kaupungistuminen alkoivat. Maaseudulta kaupunkiin muuttanut tilaton väestö tarvitsi vanhojen lähisuhteidensa tilalle uusia sosiaalisia verkostoja samalla kun siirtyminen palkkatyöhön loi mahdollisuuden uudelleenlaiselle vapaa-ajan toiminnalle. Näitä tarpeita täyttämään perustettiin fennomaanisen ihanteen pohjalta toimineita järjestöjä, jotka olivat yläluokan johtamia ja joiden tarkoituksena oli tarjota rahvaalle sivistävää huvitoimintaa.</p> <p>Tutkin pro gradu -työssäni keskisuomalaisia yhdistyksiä – naisyhdistystä, vapaapalokuntaa, raittiusseuraa, nuorisoseuraa ja työväenyhdistystä – niiden vuosina 1880–1905 järjestämien huvitapahtumien näkökulmasta. Tutkin sitä, kuinka paljon kukin yhdistys huvitapahtumia järjesti, millaista ohjelmaa tapahtumissa tarjottiin ja yhdistysten välisiä eroja huvien suhteen. Lisäksi tutkin sitä, miten yhteiskunnassa vallinneet hierarkiat ja normit vaikuttivat huvitoimintaan sekä sitä, mikä oli huvien ja ajan yhteiskunnallisten muutosten suhde.</p> <p>Jyväskylässä eniten huveja järjesti vapaapalokunta, joka leimautui kaupungin huviyhdistykseksi. Maaseudulla taas eniten huveja järjesti nuorisoseura, jonka onnistui ensimmäisenä vakiinnuttaa toimintansa maaseutupitäjissä, joissa yhdistysten keskinäinen kilpailu oli kovaa. Maaseudulla huveja järjestettiin eniten kesäkuukausina, jolloin Jyväskylän seminaarilaiset ja sivistyneistö tulivat maaseutupitäjiin lomaviettoon. Kaupungeissa huveja järjestettiin eniten syys- ja talviaikaan. Huvien ohjelmisto oli harkitussa suhteessa sivistävää ja huvittavaa, koostuen esimerkiksi musiikista, tanssista, esitelmistä, puheista ja runoista. Eniten huvittavaa ohjelmistoa tarjosivat vapaapalokunta ja työväenyhdistys, kun raittiusseura taas pitäytyi vakavassa ohjelmistossa.</p> <p>Järjestöt eivät onnistuneet pyrkimyksessään yhdistää säätyjä huvitapahtumien avulla, vaan huvielämä oli kahtiajakautunutta, jolloin rahvas ja säätyläistö huvittelivat erillään. Säätyhierarkiat näkyivät huvielämässä esimerkiksi suhtautumisessa tanssiin ja alkoholiin, joiden molempien nähtiin olevan vahingollisia rahvaalle, mutta säätyläistön parissa niitä pidettiin kulttuuriharrastuksina. Samoin huveissa näkyivät myös sukupuolihierarkiat, jotka rajoittivat naisten osallistumista huvitilaisuuksiin.</p> <p>Vuonna 1899 alkaneet venäläistämistoimet pakottivat säätyläistön ottamaan rahvaan mukaan yhteiskunnalliseen toimintaan – vastustamaan koettua sortoa lakoilla ja adresseilla. Työväestö pääsi ensi kertaa vaikuttamaan poliittisesti, mikä antoi sille tilaisuuden tiedostaa oman asemansa yhteiskunnassa. Vuoden 1905 suurlakko muutti lopullisesti säätyjen välisiä voimasuhteita ja nosti työväestön omaehtoiseksi toimijakseen, jolloin myös sen vapaa-ajanvietto irtautui säätyläistön ohjailusta.</p>	
Asiasanat – Keywords Huvitapahtumat, kansalaisjärjestöt, nuorisoseura, vapaapalokunta, naisyhdistys, työväenyhdistys, raittiusseura, kansalaisyhteiskunta, 1800-luku	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston kirjasto, JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1 Johdanto	1
1.1 Fennomaanisen joukkojärjestäytymisen jäljillä	1
1.2 Tutkimustehtävä	4
1.3 Alkuperäislähteet ja menetelmät	6
2 Keski-suomalaisen huvielämän edellytykset	9
2.1 Säätyrajoitusten ja fennomanian 1800-luku	9
2.2 Keski-Suomi 1800-luvun lopulla	13
2.3 Fennomaanisen ihanteen pohjalta perustetut rahvaan järjestöt	16
3 Viihdyttävät ja vakavat hovit	21
3.1 Huvityypit	21
3.2 Ohjelma	25
3.3 Keski-Suomen huvielämän kehitys 1880–1905	29
3.4 Kaupungin ja maaseudun erot	35
4 Hovit yhteiskunnan ongelmien kuvastajana	42
4.1 Säätyjen erilliset hovit	43
4.2 Ongelmallinen tanssi	50
4.3 Pyhäpäivien hovit ja viina	55
4.4 Naiset huveissa	60
4.5 Paikan merkitys	68
5 Venäläistämistoimet rahvaan järjestäytymisen mullistajana	72
5.1 Yhtenäistämistoimien vaikutus yhdistysten huvitoimintaan ...	72
5.2 Työväestön herääminen oman asemansa tiedostamiseen	78
5.3 Suurlakko ja työväestön esiinmarssi	84
6 Fennomaanisen sivistyneistön varjosta omaehtoiseen huvitoimintaan	89
Lähteet ja kirjallisuus	94

1 Johdanto

1.1 Fennomaanisen joukkojärjestäytymisen jäljillä

Keski-Suomen työväenyhdistys perusteli järjestämäänsä huvitoimintaa *Keski-Suomessa* vuonna 1898 julkaistussa kirjoituksessa:

”Ihmiset, jotka suurimman osan ajastaan ovat sidotut jokapäiväisen toimeentulonsa hankkimisessa, kaipaavat joutohetkinään jonkunlaista sekä ruumiin että hengen virkistystä. Nämä lomahetket ovat hyvin vaarallisia ja ovat hyvin monelle olleet kompastuksena elämän taipaleella. Sillä on aivan selvää, että jolleivat nämä virkistykseksi aijotut hetket tarjoa jotakin hyvää ja sivistävää, niin ollaan niin helposti taipuvaisia ottamaan vastaan jotakin sopimatonta ja pahaa. Sentähden on välttämätöntä, että tarjolla on sellaista huvitusta, joka on virkistykseksi sekä ruumiille että sielulle. Sentähden on Työväenyhdistys katsonut velvollisuudeksensa toimittaa jalostuttavia huvituksia ja siten valmistaa työväelle tilaisuutta sivistyttävään seuraelämään.”¹

Työväenyhdistys oli monien muiden 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä perustettujen seurojen tavoin syntynyt fennomaanisen sivistyneistön aloitteesta ja pyrkimyksestä tarjota ajanvietettä alemmalle kansanosalle. Muita samalta pohjalta syntyneitä yhdistyksiä olivat työväenyhdistyksen lisäksi raittiusseura, naisyhdistys, vapaapalokunta ja nuorisoseura, jotka kaikki olivat valtakunnalliselta tasolta johdettuja paikallistason yhdistyksiä.

Järjestöjen historia on osa kansalaisyhteiskunnan synnyn historiaa. Aatelisto ja säätyläistö oli aina ollut järjestäytynyttä, mutta 1880-luvulta lähtien myös alempia säätyjä pyrittiin saamaan mukaan järjestötoimintaan. Tavoitteen taustalla oli Euroopassa vaikuttanut nationalismi, joka Suomessa ilmeni pyrkimyksenä luoda maahan yhtenäinen kansakunta ja oma valtio. Fennomaanien tavoitteena oli luoda yhteiskunta, jonka toiminnan takaajana olisi vankka virkamieskoneisto ja sille kuuliainen kansa. Rahvas ei olisi enää ainoastaan passiivisia alamaisia, vaan aktiivisia yhteiskunnallisia toimijoita: kansalaisia. Huvitapahtumat olivat fennomaaneille keino rahvaan aktivoimiseksi

¹ ”Katsaus Jyväskylän Työväenyhdistyksen kymmenvuotiseen vaikutukseen”. *Keski-Suomi* 3.9.1898.

mukaan yhdistysten toimintaan. Siten huvitoimintakin oli yksi kansakunnan luomisen konkreettisimpia keinoja.

Itse rahvaalle huvitoiminta oli lähinnä vain tapa kuluttaa vapaa-aikaansa. 1800-luvun lopulla Suomessakin käynnistynyt teollistuminen muutti monien ammattien luonnetta merkittävästi. Kun maataloustöistä siirryttiin tehtaisiin työnantajan alaisiksi palkkatyöläisiksi, oli työntekijälle määritelty tietty työaika. Sen ulkopuolelle syntyi tälle ryhmälle uusi aikamääre, vapaa-aika, jonka käytöstä työnantaja ei voinut määrätä. Tehtaissa työpäivät saattoivat olla vielä hyvinkin pitkiä, vapaa-ajan jäädessä suurimmalla osalla lyhyeksi, jolloin sen käyttäminen oikein oli tärkeää. Vapaa-ajan termin määrittäminen riippuukin ennen kaikkea työn muodoista: Kun käsitys työstä muuttuu, vaikuttaa se suoraan vapaa-ajan määritelmään. 1800-luvun kontekstissa käsitteen voisi määritellä ”ajaksi, jolloin ei vielä ole myöhäistä tehdä jotain toimenpidettä”.² Vapaa-aika ei ollut toimettomuutta varten, vaan tämäkin aika piti käyttää mahdollisimman tehokkaasti hyödyksi. Siksi huvitkaan eivät olleet ainoastaan viihdykettä, vaan niiden tehtävä oli myös sivistää ja kasvattaa.

Joutoajan kasvu toi mukanaan tilauksen vapaa-ajalla tapahtuvalle järjestäytymiselle, jota syntyneet yhdistykset ja järjestöt pyrkivät täyttämään. Maaseudun lähisuhteet ja verkostot taakseen jättänyt, kaupunkiin muuttanut työväki tarvitsi myös uusia verkostoja. Fennomaanisen yhdistyselämän ajanjakson voi katsoa alkaneen 1880-luvulla, jolloin yläluokan luomien yhdistysten päätavoitteena oli kansakunnan sivistäminen ja rahvaan pitäminen poissa omista, synnillisistä huveistaan. Tutkimukseen valikoimani yhdistykset olivat nimenomaan niitä, jotka pyrkivät vaikuttamaan alemman luokan sivistyksen tasoon³: naisyhdistys, raittiusseura, vapaapalokunta, nuorisoseura ja työväenyhdistys. Tutkimukseni alkaa vuodesta 1880, jolloin fennomaanisen järjestäytymisen aalto alkoi, ja päättyy vuoteen 1905, jolloin järjestäytyminen siirtyi suurlakon myötä fennomaanien käsistä sosialistiselle työväenliikkeelle.

Fennomaanisen Suomen keskuksena voidaan syystäkin pitää Jyväskylää: nuoreen kaupunkiin oli syntynyt useita ensimmäisiä suomenkielisiä opinahjoja, kuten

² Koshar 2002, 3.

³ Samaan aikaan syntyi myös joitakin ylemmän luokan yhdistyksiä, sekä ammattiyhdistyksiä, jotka molemmat oli suunnattu suhteellisen kapea-alaiselle joukolle.

opettajaseminaari, lyseo ja tyttökoulu. Ne kouluttivat maahan suomea puhunutta sivistyneistöä ja loivat pohjaa kansallisaatteen laajemmalle leviämislle. Kaupungissa myös toimitettiin paljon suomenkielistä kirjallisuutta sekä lehtiä, ja siellä on myös saanut alkunsa suomalaisuusaatetta säätyläistön parissa ajanut Kansanvalistusseura. Fennomaanisen järjestöideaalin mukaisesti monet yhdistykset loivat keskusjärjestövetoisia järjestöverkostojaan, joiden avulla ne saattoivat ulottaa toimintansa laajalle alueelle, myös maaseudulle. Keski-Suomen itseoikeutettu keskus oli Jyväskylä, josta järjestöt levittivät toimintansa kattamaan lähes koko nykyisen maakunnan alueen.

Vapaa-ajan historiaa on kansainvälisesti tutkittu huomattavasti enemmän kuin Suomessa. Nimekkäimpiin kulttuurin tutkijoihin lukeutuva Peter Burke, joka on tehnyt alan tunnetuimpia metoditeoksia, on jo tutkinut varhaismodernin ajan populaarikulttuuriakin⁴. Teollistumisen alkuaikojenkin vapaa-ajasta on tehty kiitettävästi tutkimusta Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa⁵. Näistä omaa tutkimustani lähellä on Lynn Abramsin tutkimus *Workers' culture in imperial Germany: leisure and recreation in the Rhineland and Westphalia*, jossa Abrams tutkii työläisten vapaa-ajan viettämisessä teollistumisen ja kaupallistumisen myötä tapahtunutta muutosta⁶. Tuoreita näkökulmia tarjoaa myös Rudy Kosharin toimittama teos *Histories of Leisure*, joka sisältää tutkijoiden artikkeleita useilta eri historian tutkimuksen osa-alueilta yhdistettynä vapaa-ajan historiaan. Näkökulmia löytyy esimerkiksi nationalistisesta turismista⁷, yläluokan lomamatkailusta⁸ sekä vapaa-ajan alkoholikulttuurista miehisyden rakentajana⁹. Suomalaisessa tutkimuksessa huvielämää on tutkittu vasta lähinnä kulttuurihistoriallisin näkökulmin, kun kansainvälinen tutkimus on jo pystynyt laajentamaan näkökulmansa sen ulkopuolellekin. Suomessa vapaa-aikaa ja sen viettämis-tapoja on ansioituneesti tutkinut Sven Hirn, jonka tutkimukset kattavat viihteen historiaa laajasti esimerkiksi populaarimusiikin, nukketeatterin ja tivolin osalta.¹⁰

Kansalaisyhteiskunnan synnyn ja kansalaisjärjestöjen historian tutkimuksella on

⁴ Burke 1994; Burke 2008.

⁵ Kts. Esim. Walvin 1978; Cunningham 1980.

⁶ Abrams 1998.

⁷ Thompson 2002.

⁸ Palmowski 2002.

⁹ Goodrich 2002.

¹⁰ Kts. Hirn 1997; Hirn 1998; Hirn 2007; Hirn 2010.

Suomessa jo pitkät, vuosikymmeniä pitkät perinteet.¹¹ Tutkimus on kuitenkin keskittynyt lähinnä poliittisen ja sosiaalishistorian näkökulmiin sekä yhteiskunnan laajoihin ilmiöihin, unohtaen kulttuurihistoriallisen puolen. Sitä tarjoaa Eeva-Liisa Lehtonen huveja ja kansalaisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan *Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun*, jossa hän tutkii huveja tutkimukseni kanssa hyvin samankaltaisesta näkökulmasta, tarkastellen huvitoimintaa osana kansalaistumisen prosessia. Tutkimuksen ajanjakso kattaa tutkimustani edeltävän järjestäytymisen kauden, jolla huvitoiminta ei vielä ollut järjestäytynyttä, vaan täysin yksittäisten säätyläisten varassa. Aikajaksojen eron vuoksi tutkimukseni käsittelee Lehtosen tutkimuksesta eroavia teemoja, kuten kaupungistumista, järjestötoiminnan mukanaan tuomia huvitoiminnan muotoja sekä työväestön nousua omaehtoiseksi toimijaksi.

Sukupuolittuneen yhteiskunnan normit määrittivät ihmisten vapaa-ajan viettoa, minkä naishistoria on nostanut Suomessakin esille. Suomalaisen sukupuolihistorian tutkija Pirjo Markkola on esimerkiksi tutkinut niin naisten kuin miestenkin yhteiskunnallisen toimijuuden piirteitä¹². Jyväskylässä on tutkittu myös naisten järjestäytymistä ja vapaa-ajanviettoa, esimerkiksi Marja Kokko väitöskirjassaan *Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle*, joka antaa paikallista näkökulmaa naisten järjestäytymiseen.¹³ Irma Sulkunen on ansioitunut paitsi naishistorian, myös järjestäytymisen tutkijana. Esimerkiksi väitöskirjassaan *Raittius kansalaisuskontona: Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin* Sulkunen tutkii raittiusliikettä työväestön yhdistäjänä ja joukkojärjestäytymisen mahdollistajana.

1.2 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni käsittelee kansalaisjärjestöjen ja yhdistysten huveja Keski-Suomessa vuodesta 1880 vuoteen 1905. Tutkin esiteollista aikaa, joten tutkimus sijoittuu vääjäämättä kulttuuri- ja sosiaalishistorioiden välimaastoon: luokka-ajattelu ei nimittäin

¹¹ Kts. Esim. Stenius 1987; Alapuro & al. 1989; Liikanen 1995; Alapuro 1995.

¹² Kts. Esim. Markkola 2002; Markkola 2014.

¹³ Jyväskylän naisten vapaa-ajasta kts. myös Muhonen 2015, pro gradu.

ollut vielä tuolloin saanut poliittista muotoaan, vaan toteutui ennen kaikkea kulttuurisena erotteluna, mikä määrittää tutkimukseni kysymyksenasettelua. Kulttuuri- ja sosiaalhistorian lähennyttyä toisiaan voidaan jossain suhteessa puhua jopa sosio-kulttuurisesta historiantutkimuksesta.¹⁴ Tutkimukseni nojaa uusiin kulttuuriteorioihin, joiden valossa kaikki, mukaan lukien sosiaaliset ja taloudelliset suhteet, ovat kulttuurin määrittämiä ja siten itsessäänkin kulttuurisia ilmiöitä. Kulttuuri-sanana laajennuttua termi ei käsitä enää ainoastaan ihmisten jokapäiväistä arkea, vaan myös sitä ohjaavat säännöt ja periaatteet.¹⁵ Tutkimukseni tutkiikin paitsi huveja, niiden sisältöä ja muutosta yhteiskunnan uudistumisen myötä, myös niitä määrittäneitä normeja ja sosiaalisia hierarkioita. Siten kulttuuri- ja sosiaalhistoria käsittävät tutkimukseni kannalta paljon päällekkäisiä intressejä. Aloja yhdistävä tekijä on myös naishistoriallinen näkökulma, jonka mukaan sukupuoleen perustuneet arvot ja normit ovat paitsi kulttuurisesti rakentuneita, myös sosiaalisessa kanssakäymisessä tuotettuja ja merkittävä tekijä yhteiskunnan valtasuhteissa.¹⁶ Tutkimuksessani olen kiinnostunut juuri näistä uusien kulttuuri- ja sosiaalhistorioiden risteyskohdista: kulttuurijärjestelmistä, normeista, hierarkioista, luokkajärjestelmästä ja sukupuolesta suhteessa huvitoimintaan. Niiden valossa tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisia huveja ja kuinka paljon kukin yhdistys tarjosi?
2. Miten yhteiskunnan normit ja hierarkiat vaikuttivat huveihin?
3. Millainen oli huvien ja yhteiskunnallisten muutosten suhde?

Ensimmäinen kysymys on tutkimuksen kahta muuta kysymystä pohjaava, sillä se tuo esille varsinaisen määrällisen puolen tutkimuksesta. Ensimmäiseen kysymykseen vastaaminen antaa paitsi numeerista tietoa huvien määrästä ja huvien ohjelmasta, se myös kuvaa itse huveja ja hahmottaa yhdistysten välisiä eroja niiden suhteen. Toiseen kysymykseen vastaamalla tarkastelen yhteiskunnan eri ryhmien osallistumista huveihin yhteiskunnan hierarkioiden ja normien kautta, tutkien esimerkiksi sitä, kuinka säätyasema tai sukupuoli vaikuttivat yksilöiden osallistumiseen yhdistysten huvitoimintaan ja niiden järjestämiseen. Kolmannen kysymyksen kautta tarkastelen sitä, kuinka ajanjakson muutosten seurauksena syntynyt uuden ja vanhan yhteentörmäys

¹⁴ Burke 1994, xxii.

¹⁵ Haapala 1989, 103; Burke 1994, xxii; Immonen 2001, 11; Burke 2008, 29.

¹⁶ Haapala 1989, 70; Ollila 2001, 75–78.

vaikutti huveihin, ja kuinka hovit toisaalta heijastelivat tätä muutosta ja olivat jossain määrin myös sen osatekijöitä.

1.3 Alkuperäislähteet ja menetelmät

Päälähteinäni olen käyttänyt keskisuomalaisia paikallislehtiä *Keski-Suomea* ja *Suomalaista*, joista ensimmäinen oli perustettu jo vuonna 1871, kun toista julkaistiin vuodesta 1888 lähtien. Varsinainen suomalainen maakuntalehdistö syntyi 1870-luvulla, vaikka toki lehtiä oli maakunnissa julkaistu sitä ennenkin. Ne kuitenkin olivat lähinnä ruotsinkielisen aateliston tilaamia, eivätkä herättäneet kiinnostusta ruotsinkielisenkään maaseudun väestössä. Nyt syntyneet lehdet kuitenkin nojasivat maakuntansa väestöön ja kokivat itsensä niiden äänenkannattajiksi. Jyväskyläläinen lehdistö pyrki kiivaasti ajamaan Keski-Suomi –käsitteen leviämistä, jota varten perustettiin *Keski-Suomi*, joka oli yksi ensimmäisistä laajempaa suosiota saaneista maakuntalehdistä. Vuonna 1886 Keski-Suomen toimittajina aloittaneet nuorsuomalaiset toimittajaveljekset Juhani Aho ja Pekka Brofeldt kirjoittivat lehdessä kiivaasti uusista aatteista, kieliohjelmasta, tasa-arvosta ja demokratiasta. Veljesten seuraajan Eero Erkon uskontoa kritisoineet kirjoitukset johtivat valtakunnallisesti huomiota herättäneeseen ”Jyväskylän uskonsotaa”, kun oikeamielisyyttä kannattaneet lehden osakkaat päättivät perustaa oman lehtensä. *Suomalainen* perustettiin vanhasuomalaiselta ja vakaasti uskonnolliselta pohjalta.¹⁷

Lehdistöä on tähän asti käytetty historiantutkimuksen lähteenä lähinnä poliittisessa historiassa, esimerkiksi selvittäessä lehtien suhtautumista poliittisiin olosuhteisiin.¹⁸ Digitaalinen kehitys ja digitoitujen aineistojen saatavuus on kuitenkin tarjonnut uudenlaisia välineitä ja mahdollisuuksia myös lehtien tutkimukseen, mahdollistaen niiden laajemman käytön lähdeaineistona ja siten systemaattisemman kokonaiskuvan muodostamisen.¹⁹ Tutkimustani varten olen kerännyt tällaisen systemaattisen aineiston käyttäen Kansalliskirjaston Historiallisen sanomalehtikirjaston sanahakua,²⁰ jonka

¹⁷ Tommila 1970, 113; Tommila 1973, 219–220; Tommila 1998, 61–66.

¹⁸ Teräväinen 2008, 9.

¹⁹ Digital Humanities –kehityksestä kts. Esim. Tolonen & Lahti 2015.

²⁰ Etsin sanahauulla yhdistysten ilmoituksia ja kuvauksia huvitilaisuuksista. Hakusanoina käytin yhdistysten nimiä (nuorisoseura, raittiusseura, raittiuden ystävät, työväenyhdistys, naisyhdistys, naisseura, rouvasväen yhtiö, rouvasväen yhdistys, vapaapalokunta, vpk) ja huvityyppejä (hovit, huvi, kansanhovit,

avulla pystyin keräämään hyvin kattavan ja edustavan aineiston lehtien huvi-ilmoituksia ja tapahtumakuvauksia. Täydentävänä lähteenä käytin Jyväskylässä vuosina 1891–1921 ilmestyneiden sanomalehtien artikkelihakemistoa²¹, joka on toteutettu kortistomuotoisena Päiviö Tommilan sanomalehtihankkeen yhteydessä. Kortiston avulla löydettyjä artikkeleita käytin tutkimuksen laadullisen puolen syventämiseen, jolloin tutkimukseni systemaattinen ja laadullinen aineisto täydentävät hyvin toisiaan.

Lehtien ilmoitukset voidaan nähdä kognitiivisena eli todellisuudesta tietoa antavana lähteenä²², mutta itse lähdän tutkimuksessani siitä näkemyksestä, etteivät lehdet voi koskaan olla täysin arvovapaita. Lehtitoimitusten on kuitenkin täytynyt tehdä ilmoitusten suhteen valintoja siitä, mistä asioista lehti ilmoittaa ja miten. Siksi lehti-ilmoitusten välittämä kuva ei voi olla kuin korkeintaan osatotuus. Lehtiä ei myöskään voi pitää yleisen mielipiteen heijastajana, ne kun eivät kerro mitä kansa todella asioista ajatteli, vaan sen, kuinka asiat haluttiin tälle esittää. Lehtikirjoitusten takana ollut ryhmä ei edustanut kansaa kokonaisuudessaan, joten lehdistöstä voidaan puhua korkeintaan ”julkisen mielipiteen” heijastajana²³. Tutkimuksen kohteena olevia lehtiä tuleekin lukea kontekstissaan, kirjoittajien fennomaaninen arvomaailma ja näiden sosiaalinen tausta huomioiden. Koska lehtikirjoitukset olivat usein koulutetun luokan kirjoittamia, eivät ne tuo ilmi rahvaan omaa kokemusmaailmaa, vaan ennemminkin oppineen luokan kuvaa rahvaasta. Luokkatutkimuksen perussäännön mukaa luokka voi kuitenkin olla olemassa vain suhteessa toiseen luokkaan, joten tuntemalla sivistyneistön kirjoitusten kontekstin, tutkija voi niiden perusteella tehdä päätelmiä myös rahvaasta. Siten lehtikirjoitukset avaavat validin näkökulman myös mikrotasolle.

Tutkimuksen yhtenä päämetodina olen käyttänyt sisällönanalyysia, joka palvelee tutkimuksessa niin kvalitatiivista kuin kvantitatiivistakin tutkimustehtävää. Sisällönanalyysia käytetään pelkän yksittäisen metodin sijaan laajemmin väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Tämän näkemyksen soveltaminen antaa tutkimukselle mahdollisuuden laajentaa metodin myös

iltama, iltamat, vuosijuhla, vuosijuhlat, arpajaiset, huviretki, huvimatka, retki, matka, kansanjuhla, kansanjuhlat, juhla, juhlat) käyden kaikki parikombinaatiot läpi. Hakusanat valittiin aineistoperusteisesti.

²¹ Kortistoa säilytetään Jyväskylän yliopiston pääkirjastolla. Etsin artikkeleita luokitusjärjestelmän teemojen mukaan, etsien artikkeleita jotka sivuaisivat yhdistyksiä, huveja, markkinoita tai muita aiheeseen liittyviä artikkeleita.

²² Vrt. Teräväinen 2008, 3.

²³ Salminen 1998

määrälliseen analyysiin, kuten tässä tutkimuksessa. Tutkimuksen lähtökohta on, että sisällönanalyysin kautta tehty tyypittely pystyy tuottamaan myös määrällistä dataa. Koska lukeminen on kuitenkin itsessään aina kvalitatiivinen prosessi, on sen kautta tuotettu numeerinenkin data lähtökohdiltaan laadullista. Siksi tekstilähteen pohjalta tehty sisällönanalyysi tuottaa aineistoa, joka ei pysty olemaan puhtaasti kvantitatiivista, vaan se on luonteeltaan myös kvalitatiivista.²⁴

Sisällönanalyysin avulla jäsentämätönkin data voidaan järjestää tiiviiseen ja selkeään muotoon siten, että kerätty aineisto säilyttää alkuperäislähteen näkökulman. Tutkija pystyy käsittelemään esimerkiksi monimerkityksellistä tai kuvailevaa aineistoa, säilyttäen tekstin alkuperäisen informaation. Sisällönanalyysi sopii tutkimuksen aineiston, sanomalehtitekstien, käsittelyyn juuri kontekstiherkkyytensä vuoksi, sillä se antaa mahdollisuuden ymmärtää tekstin syntyä, mistä se kertoo ja mitä se merkitsee, mutta se sopii silti laajamittaisenkin aineiston käsittelyyn.²⁵ Tutkimuksessa olen käyttänyt sisällönanalyysia niin kvantitatiivisen kuin kvalitatiivisenkin aineiston tuottamiseen. Sisällönanalyysin avulla on ollut mahdollista toteuttaa luokittelua, jonka pohjalta keräsin tilastollista aineisto huveista ja niiden ohjelmistosta.²⁶ Luokittelun pohjalta tekemäni tilastollinen analyysi täydentää laadullisella sisällönanalyysilla saatua aineistoa. Ohjelmistoa tutkiessani käytin suhteellista frekvenssimittausta²⁷, jonka perusteella olen pystynyt hahmottamaan sitä, kuinka usein kukin ohjelmanumero esiintyi datassa. Tämän avulla pystyin hahmottamaan sitä, kuinka usein yhdistykset tarjosivat tiettyä ohjelmatyyppiä tapahtumissaan.

²⁴ Krippendorff 2004, 20; Tuomi & Sarajärvi 2006, 95.

²⁵ Krippendorff 2004, 33 & 41; Tuomi & Sarajärvi 2006, 110.

²⁶ Luokittelu on tehty aineistolähtöisesti. Tapahtumat luokiteltiin niiden luonteen mukaan (iltamat, teeiltama, jäseniltama, arpajaiset, huviretki, vuosijuhla, kesäjuhla, kansanjuhla, näytelmä, urheilukilpailu) mukaisesti. Ohjelma luokiteltiin sen sisällön (soitto, laulu, tanssi, puhe, esitelmä, kuvaelma, näytelmä, runo, kilpailu, leikki, kertomus, ilotulitus, varjokuva) mukaan.

²⁷ Metodista lisää kts. Rasila 1977, 106–107.

2 Keski-suomalaisen huvielämän edellytykset

2.1 Säätyrajoitusten ja fennomanian 1800-luku

Vuosina 1854–1856 käyty Krimin sota muodosti historiallisen rajapyykin myös Suomessa. Tuolloin Venäjän hallitsija vaihtui Nikolai I:sta Aleksanteri II:een, mikä vaikutti ulkopoliittikan lisäksi myös Venäjän sisäpolitiikkaan, joka luonnollisesti koski myös tuolloista alusmaa Suomea. Sodan jälkeen toteutettu talouselämän vapautus kiihdytti taloudellista kehitystä. Esimerkiksi höyrysafojen perustaminen sallittiin senaatin luvalla vuonna 1857 ja vuonna 1861 sahateollisuuden harjoittaminen tehtiin täysin vapaaksi. Uusi elinkeinolaki vuonna 1868 puolestaan poisti vanhan ammattikuntalaitoksen ja vuonna 1877 siirryttiinkin jo täydelliseen elinkeinovapauteen. Suomi sai myös vuoden 1865 rahanmuutoksessa oman valuuttansa, kun markka ja penni tulivat korvaamaan ruplaa ja kopeekkaa.²⁸ Huonekuntakontrollin ja palveluspakon poistaminen vapautti maaseudun tilattoman väestön ja mahdollisti heidän muuttonsa kaupunkiin, missä he pääsivät täyttämään ensiaskeliaan ottavan teollisuuden kasvavaa työvoiman tarvetta. Siten teollistuminen ja kaupungistuminen ruokkivat toinen toistaan.²⁹

Taloudelliset muutokset kiihdyttivät myös monia yhteiskunnallisia muutoksia, kuten liikenneolojen paranemista. Höyrylaivoilla saattoi kulkea ulkomaille tai Suomen omissa sisävesistöissä. Rautateiden rakennus alkoi ja ensimmäinen säännöllinen juna-liikennöinti aloitettiin vuonna 1862 Helsingin-Hämeenlinnan rataosuudella. Liikenneolojen parantuminen mahdollisti uusien aatteiden nopean leviämisen niin maiden kuin maakuntienkin välillä. Maaseudulla liikkuneet maakauppiat toivat maalaispitäjiin myymiensä tarvikkeiden ohella myös uusia ajatuksia ja aatteita.³⁰

Vuonna 1866 voimaan tullut kansakouluasetus mahdollisti ensi kertaa alempien luokkien laajamittaisen koulutuksen, mikä edisti sivistyksen leviämistä kaikkiin kansan kerroksiin. Ylemmät luokat olivat jo pitkään olleet koulutettuja, joten uudistus kohensi sivistyksen tasoa erityisesti alemmissa yhteiskuntaluokissa. Koulutus antoi näille

²⁸ Numminen 1961, 13–14.

²⁹ Alapuro & Stenius 1989, 14.

³⁰ Numminen 1961, 16.

ryhmille mahdollisuuden ensi kertaa tiedostaa asemansa ja oikeutensa yhteiskunnassa, mikä taas johti näiden ryhmien yhteiskunnallisen toimeliaisuuden lisääntymiseen. Tätä toimeliaisuutta toteutettiin vuosisadan loppupuolella syntyneissä joukkoliikkeissä.³¹

Säätyjakoon perustuva edustuksellisuus oli auttamattomasti vanhentunut, sillä se vastasi 1800-luvun mittaan yhä huonommin todellista yhteiskuntarakennetta. Sääty-yhteiskunnassa vain noin neljänneksellä kansasta oli oma edustuksensa valtiopäivillä, joten suurin osa kansasta ei saanut edes välillistä äänioikeutta valtion päättävissä elimissä. Säätyjen ulkopuolelle jäänyt moninainen joukko kuului kansaan eli rahvaaseen.³² Herrassääty kasvoi tuolloin erityisesti virkamieskunnan kautta. Maaseudun tilattomien lisäksi kaupunkiin muutti nimittäin myös paljon maaseudun säätyläistöä ja oppineita, joita houkuttelivat kaupungin korkeat virat ja sen seuraelämä. Ensimmäisinä säätyläisinä taajamiin asettuivat asumaan kunnanlääkärit ja apteekkarit, rautatiet toivat myöhemmin tullessaan asemapäälliköt. Vilkastunut talouselämä vaati sekin paljon johtajia ja virkailijoita. Vanhojen sivistyssukujen jälkeläiset saattoivat siirtyä uusille toiminta-aloille, kun näistä tuli teollisuuden ja kaupan uranuurtajia tai insinöörejä.³³

Suomessa oli muuhun Eurooppaan verrattuna harvinaisen vahva talonpoikainen luokka. Ruotsin perintönä maahan ei ollut syntynyt feodaalista luokkarakennetta, vaan maata omistivat nimenomaan talonpojat, kun esimerkiksi Baltiassa maaomistukset olivat yläluokan hallussa.³⁴ Sahateollisuuden nopea nousu oli myös nostanut talollisten elintasoja, kun nämä saattoivat myydä maaomistuksensa ja muuttaa ne pääomaksi. Tämä elintason nousu ei tosin koskenut maaseudun tilatonta väestöä, jonka olot sen sijaan tukaloituivat entisestään.³⁵

Suomalaiskansallisen eli fennomaanisen liikkeen pyrkimyksenä oli luoda maahan kulttuurista yhtenäisyyttä ja siten vahvistaa sen asemaa Venäjän keisarikunnan osana. Aatteesta kehkeytyi sekoitus valtion kansalaisuskontoa ja kansallista vapautusliikettä: siinä näkyivät pyrkimykset sekä valtion vahvistamiseen, josta yläluokan asema riippui,

³¹ Alapuro & Stenius 1989, 14.

³² Jallonoja 1983, 35; Korhonen 2003, 208.

³³ Numminen 1961, 16; Mönkkönen 1988, 524–525.

³⁴ Alapuro 1997, 19.

³⁵ Numminen 1961, 16.

että kansaan samaistumiseen, asettuen sen kanssa ”vieraskielistä yläluokkaa” vastaan. Fennomaaninen liike pyrki ensinnäkin luomaan kansallista itsetuntoa vastustamalla ruotsinkielisen kulttuurin valta-asemaa, toisaalta rakentamalla yhdistävää ideologiaa vahvistuvalle valtiolle.³⁶

Vaikka Suomalainen kansallisuusliike olikin saanut vaikutteita jo aikaisemmin Euroopassa syntyneistä vähemmistönationalistisista liikkeistä, kehittyi se niihin verrattuna varsin rauhallisesti ja ristiriidattomasti. Tämä johtui siitä, että suomalainen kansallisuusliike sai taakseen paljon keskiluokkaista, mutta myös harvinaisen paljon yläluokkaista kannatusta. Suomalaiset eivät olleet ensi kertaa vähemmistön asemassa, sillä suomen kieltä puhuvat olivat aikaisemmin olleet Ruotsin alaisuudessa. Tämän vuoksi valta oli maan sisällä jakaantunut eri tahoille: vaikka varsinainen poliittinen valta olikin Pietarissa, kuuluivat taloudellinen ja sosiaalinen valta edelleen maan sisäiselle, ruotsinkieliselle yläluokalle. Talonpoikaiston ollessa maata omistava ryhmä, ei Suomen yläluokan auktoriteetti perustunut omistuksiin, vaan sen asemaan virkakoneistossa. Näin yläluokan oli kannattava pyrkiä tekemään kansasta lojaaleja rakenteilla ollutta valtiota kohtaan ja tämän onnistumiseksi omaksua väestön enemmistön kieli ja kulttuuri.³⁷

Ennen 1880-lukua fennomaanit olivat luottaneet sivistystyössään välittäjä-organisaatioihin ja verkostoihin, jotka olivat koostuneet kirjeenvaihtajista ja kirjallisuuden levittäjistä³⁸. Alkanut organisoitumisen aalto kuitenkin muutti tilanteen, kun pelkkään sivistyksen jakamiseen keskittyneiden järjestöjen rinnalle syntyi yhdistyksiä, jotka esittivät hyökkäviä vaatimuksia esimerkiksi kieltolain puolesta. Näihin yhdistyksiin oli sisäänrakennettuna uusi ajatus siitä, että niiden tulisi pyrkiä mielipiteitä muokkaamalla vaikuttamaan yhteiskunnallisesti. Ajatus synnytti aluksi ristiriitoja, varsinkin maaseudulla, missä talonpoikaisto koki uudentyyppisen toiminnan ristiriitaiseksi vanhan katekismusviisauden ja isäntävaltaisen maailmankuvan kanssa. Uusi järjestäytymistapa pakotti fennomaanit muuttamaan suhtautumistaan yhdistystoimintaan. Fennomaaninen politiikka pyrki myötäilemään spontaania järjestäytymistä, toisaalta sopeuttamaan sitä heidän määräämäänsä tahtiin. Ryhdyttiin

³⁶ Alapuro & Stenius 1989, 12–14, 22.

³⁷ Alapuro 1997, 13–14, 19.

³⁸ Esimerkki tällaisesta asiamiesorganisaatiosta oli Kansanvalistusseura, joka perustettiin vuonna 1874 lähinnä jakamaan ja levittämään kansansivistyksellistä kirjallisuutta.

luomaan joustavia piiriorganisaatioita, jotka keräsivät maassa hajallaan olleet yhdistykset yhden pääorganisaation alaisuuteen. Irrallaan toimimisen sijasta yhdistykset saattoivat toimia yhdessä ja siten kasvattaa vaikutusmahdollisuuksiaan. Tiivistä joukkoa oli myös helpompi hallita.³⁹

Fennomaanien mukaan rahvaan järjestäytyminen tulisi heti alkuvaiheessaan kytkeä valtiollisen toiminnan yhteyteen. Siksi järjestäytyminen oli Suomessa muuhun Eurooppaan verrattuna helppoa: Ammatilliseen järjestäytymiseen suhtauduttiin suopeasti, eikä sitä pidetty luonteeltaan yhtä turmelevana kuin muualla Euroopassa. Yläluokka luotti suomalaisen kansan kuuliaisuuteen, toisaalta talonpoikaistosta ei ollut vielä tullut sellaista konservatiivista voimaa, joka olisi halunnut rajoittaa esimerkiksi työväestön järjestäytymistä.⁴⁰

Samanaikaisesti muun toiminnan kanssa myös urheilu järjestäytyi. Herraskaisten lajien pohjalta syntyneet urheiluyhdistykset yleistyivät samanaikaisesti muiden kansalaisjärjestöjen kanssa.⁴¹ Säätyläistö oli jo pitkään harrastanut liikuntaa eri muodoissaan, kuten ratsastusta, metsästystä, luistelua tai vaikkapa ”promenadeja”. Säätyläisillä oli aikaa ja varaa ajatella terveyttään ja ylläpitää sitä liikunnalla. Myös rahvas liikkui, mutta heidän lajinsa olivat enemmän yhteydessä ruumiilliseen työhön ja liikkumiseen paikasta toiseen. Erilaisten painojen nostossa ja painissa oli mitelty aina, kun soutaminen ja hiihtäminen taas nähtiin vielä vain liikkumisen tapoina, ei niinkään huvina.⁴²

Fennomaanit koettivat sopeuttaa myös urheiluliikkeitä omaan toimintaansa, jolloin urheilun edistäminen alettiin nähdä valistus- ja kasvatustehtävänä. Vuonna 1878 säädetty asevelvollisuuslaki kiinnitti sivistyneistön huomion kansan fyysiseen kuntoon, jonka nähtiin pääsääntöisesti olleen asepalvelukseen kelpaamaton. Tätä fennomaanit käyttivät propagandassaan hyödyksi, sillä sivistysjulkaisuissa urheilu ja asevelvollisuus liitettiin toisiinsa isänmaallisina tehtävinä.⁴³

³⁹ Alapuro & Stenius 1989, 34–35.

⁴⁰ Alapuro & Stenius 1989, 18–19.

⁴¹ Laine 1984, 20; Laine 1992, 108.

⁴² Kärkkäinen 1992, 19–21; Heikkinen 1992, 47–52.

⁴³ Hentilä 1992, 134; Laine 1984, 182.

2.2 Keski-Suomi 1800-luvun lopulla

Ajatus Keski-Suomesta maakuntana oli vielä kovin tuore, sillä maakunnan pitäjät olivat hajallaan neljän eri läänin alueella. Ajatus Keski-Suomen maakunnasta alkoi edistyä varsinaisesti vasta tukkiajan myötä 1870-luvulla, kun alue vaurastui ja Jyväskylä kehittyi yhdeksi maan suurimmaksi kasvukeskukseksi. Kaupungin älymystö kirjoitti lehdissä ja oppikirjoissa Keski-Suomesta omana maakuntanaan ja siten juurrutti käsitteen hiljalleen myös yleiseen käyttöön. 1880-luvulta lähtien Keski-Suomea oltiinkin jo ajamassa omaksi, itsenäiseksi läänikseen. Myös jyväskyläläiset yhdistykset osallistuiivat Keski-Suomi–aatteen levitykseen: 1880-luvulta lähtien Keski-Suomi oli suosittu yhdistysten nimien etuliite.⁴⁴

Jyväskylä oli yksi agraariyhteiskunnan vakiintuneista kauppapaikoista, jotka alkoivat 1800-luvun mittaan muuttua kaupunkimaisemmiksi yhteisöiksi. Jyväskylä sai kaupunkioikeutensa vuonna 1837, jolloin kaupunki oli vielä kovin pieni ja hädin tuskin kutsuttavissa kaupungiksi. Se kasvoi kuitenkin perustamisensa jälkeen nopeasti ja siitä kehittyi pian koko Keski-Suomen keskus. Jyväskylän kaupunkimainen luonne perustui koulutukseen ja sivistykseen, sillä sen väestön ytimen muodostivat oppisivistyneistö ja heidän palvelusväkensä. Lyseon ja seminaarin perustaminen vuosina 1857 ja 1863 tekivät Jyväskylästä leimallisen koulukaupungin, vaikka sen teollisuus olikin jo tukkiajan myötä lähtenyt kasvuun.⁴⁵

Enemmistö keskisuomalaisista sai elantonsa maataloudesta. Alueelle ei ollut vielä juurikaan kehittynyt muita elinkeinoja, sillä maakunnan sijainti oli muuhun Suomeen nähden syrjäinen. Tukkiaika oli lisännyt merkittävästi metsäkauppojen ja -töiden määrää, mutta sen tuomassa innostuksessa lähes joka pitäjään perustetut pienet sahat ja tervatehtaat olivat joutuneet lopettamaan toimintansa pian perustamisensa jälkeen. Merkittäviä pitkäaikaisempia teollisuuslaitoksia onnistuttiin perustamaan Jyväskylään, Vaajakoskelle, Äänekoskelle, Jämsään ja Säynätsaloon. Niistä kehittyi puunjalostustehtaan ympärille rakentuneita tehdasyhdyskuntia, joilla oli vaikutusta myös pitäjiensä elinkeinorakenteeseen ja sosiaaliseen asteikkoon.⁴⁶

⁴⁴ Jokipii 1988, 12–34.

⁴⁵ Tommila 1972, 126–128, 227; Tarjamo & Valtonen 2003, 22.

⁴⁶ Laitinen 1988, 106.

Merkittävä ero Keski-Suomen maaseudun ja kaupungin sosiaalisessa rakenteessa oli virkamiesten osuus väestöstä, mikä Jyväskylässä oli huomattavasti maaseutua suurempi⁴⁷. Myös käsityöläisten määrä maaseudulla oli kaupunkiin verrattuna pieni. Sen sijaan jo vuonna 1875 yli 80 prosenttia Jyväskylän väestöstä oli käsityöläisiä, virkamiehiä, kauppiaita tai heidän palvelusväkeään. Yli neljännes koko kaupungin väestöstä oli käsityöläisiä, mikä teki heistä kaupungin suurimman yksittäisen sosiaaliluokan. Varsinaisia tehdastyöläisiä ei kaupungissa kuitenkaan ollut vielä juuri lainkaan, sillä suurimmat teollisuusyksiköt sijaitsivat kaupungin silloisten rajojen ulkopuolella. Jyväskylän kasvun, sen alueliitosten ja vuonna 1897 valmistuneen rautatien ansiosta työväen osuus kaupungin väestöstä kuitenkin kasvoi merkittäväksi.⁴⁸

Ylempää luokkaa Jyväskylässä edusti nimenomaan sen oppinut väestö, joka asui kaupungin parhaimmilla tonteilla, työläisten tyytyessä asumaan kaupungin reunamilla⁴⁹. Väestön varallisuuserot olivat kaupungissa muun Suomen keskiarvoa suuremmat, kauppiaiden ja heidän jälkeensä virkamiehien ollessa kaupungin varakkainta väkeä.⁵⁰ Maaseudullakin säätyläisten valta oli merkittävä, vaikka heidän osuutensa väestöstä olikin häviävän pieni. Keski-Suomessa ei ollut ennestään ollut varsinaista aatelia juuri lainkaan, joten maaseudullakin säätyläisen aseman määräsi sivistys. Korkea koulutus takasi korkean virkamiesaseman ja säätyläisen elämäntavan ylläpidon. Keski-Suomen maaseudun pitäjistä säätyläisten määrä oli merkittävä erityisesti Luhangalla, Jämsässä, Korpilahdella, Laukaalla, Jyväskylän maalaiskunnassa, Keuruulla, Saarijärvellä sekä Viitasaarella.⁵¹

Keski-Suomessa säätyläisen erotti rahvaasta ennen kaikkea kielestä, sillä vielä 1850-luvullakin lähes poikkeuksetta kaikki alueen säätyläiset puhuivat ruotsia. Fennomaaninen liike levisi kuitenkin niin nopeasti, että jo vuonna 1880 papisto ilmoitti Keski-Suomen sivistyneistöön kuuluvan 185 suomenkielistä ja 189 ruotsinkielistä henkilöä. Kielellisesti suurin muutos tapahtui 1880-luvulla, kun yliopistossa opiskellut nuorisot omaksuivat uudet kansalliset arvot ja levittivät niitä kotiseuduilleen. Ruotsinkielisyys

⁴⁷ Ainoa poikkeus oli Keuruu, jonne alempi virkamieskunta oli jo syntynyt rautatien myötä.

⁴⁸ Laitinen 1988, 107–109, 133–135; Tarjamo & Valtonen 2003, 22.

⁴⁹ Tarjamo & Valtonen 2003, 22.

⁵⁰ Laitinen 1988, 133–135; Kokko 1998, 38.

⁵¹ Laitinen 1988, 111–114.

sai väistyä Keski-Suomesta, ja vain Jämsässä ruotsinkieliset säilyivät merkittävänä sivistyneistöryhmänä 1900-luvulle saakka.⁵²

Ruotsinkielisen sivistyneistön nähtiin etäännyneen liiaksi suomea puhuneesta kansasta. Suomen kieltä osaavan sivistyneistön syntymistä pidettiin tärkeänä edellytyksenä laajemmalle kansansivistystyölle, joten sivistyneistönkin olisi ryhdyttävä puhumaan suomea ja siitä olisi tehtävä todellinen sivistyskieli.⁵³ Ruotsia puhunut sivistyneistö pyrkiikin oppimaan kieltä ”luonnollisin keinoin”, jolloin ruotsinkielinen nuoriso lähti kesäisin maaseudulle kansan keskuuteen oppimaan suomea. Ajan kielitieteilijöiden mukaan puhtainta suomea puhuttiin Keuruulla, joten siitä tuli yksi keskeisin paikka suomen kielen opinnoille. Kaltaisensa seura houkutteli seudulle myös muita kesävieraita, jolloin Keuruusta tuli yksi keskeisimpiä sivistyneistön lomaviihtopaikkoja.⁵⁴

Kansalaistoiminnan alkuvaiheessa, 1850–1870-luvuilla, jyvaskyläläistä järjestäytymistä leimasi säätyläistön pyrkimys oman asemansa vahvistamiseen porvariskaupungissa ja kaupungin maineen korostamiseen suomalaiskansallisena kulttuurikeskuksena. Kansallisen kulttuurikuvan eheyttäminen vaati kuitenkin myös rahvaan huomioon ottamista ja heidän roolinsa määrittämistä. 1880-luvulta lähtien järjestäytymisestä tuli säätyläistölle keino hallita paikallista yhteisöelämää: rahvas haluttiin johdatella siveellisen elämän polulle, mikä monien mielestä tapahtuisi helpoiten sivistyneistön antaman esimerkin mukaisesti. Helpointa olisi järjestää yhteisiä tapahtumia, joissa sivistyneistö ja rahvas pystyisivät kohtaamaan luontevasti ja rahvas saattaisi hylätä paheelliset tapansa nähtyään säätyläistön hyveellistä elämäntapaa.⁵⁵

Jyvaskylässä vuosittain järjestetyt markkinat onnistuivat näyttämään kaupungin luonteen vastakkaisen puolen. Markkinat houkuttelivat Jyvaskylään ympäröivän maaseudun rahvasta aina Kuhmoisista ja Virroilta asti. Tällainen kaupunkikuvan vilkastuminen markkinoiden aikaan ei kuitenkaan ollut paikallisen säätyläistön mieleen. Kaupunkimarkkinat olivat nimittäin säilyttäneet keskiaikaisen pyhäpäivämerkityksensä ja ne miellettiin yhä pyhäpäiviksi, jolloin ne katsottiin hyväksi tilaisuudeksi juopotella.

⁵² Mönkkönen 1988, 524–525.

⁵³ Numminen 1961, 17.

⁵⁴ Vihola 1983, 385.

⁵⁵ Kokko 1998, 44–45.

Sivistyneistön olikin vaikeaa mieltää jyvaskyläläistä markkinarahvasta osaksi suomalaisuuden kulttuurikeskusta, olivathan markkinat kaiken kurjuuden, irvokkuuden ja sivistymättömyyden perikuva.⁵⁶

2.3 Fennomaanisen ihanteen pohjalta perustetut rahvaan järjestöt

Ensimmäiset Keski-Suomen yhdistykset, eli urheiluseurat sekä käsityöläisten ja kauppiaiden ammattiyhdistykset, tulivat Jyväskylään jo tukkiajan vuosikymmeninä. Erityisesti Jyväskylän sivistyneistön järjestötoiminta oli vilkasta: kaupungin sivistyneistölle huveja järjestivät esimerkiksi Seurusteluklubi, Suomalainen iltaseura sekä Sivistys- ja huvitusseura. 1880-luvulta lähtien kaupungissa perustettiin myös useita tietyn aatteen tai ammattiryhmän omia yhdistyksiä, kuten lauluseura, torvisoittokunta, ompeluseura ja polkupyöräyhdistys.⁵⁷ Suoraan rahvaaseen vaikuttamaan pyrkineitä yhdistyksiä alettiin perustaa 1880-luvulta lähtien: vapaapalokunta vuonna 1878, raittiusseura vuonna 1883, nuorisoseura ja työväenyhdistys 1888. Rouvasväenyhtiö oli perustettu jo vuonna 1855, mutta siitä tuli Jyväskylän naisyhdistys vasta vuonna 1899.⁵⁸

Jyväskylän Naisyhdistyksen historia ulottuu vuoteen 1855 saakka, jolloin Jyväskylässä perustettiin Rouvasväen Yhdistys, josta myöhemmin tuli Rouvasväen Yhtiö ja lopulta vuonna 1899 Jyväskylän Naisyhdistys. Alkujaan yhdistyksen tavoitteena oli sosiaalisen toiminnan harjoittaminen ja ennen kaikkea yhteiskunnan huono-osaisten auttaminen. Yhdistyksessä toimiminen oli muotitoimintaa, joka nähtiin jopa parempiosaisien naisten velvollisuutena vähempiosaisia sisariaan kohtaan. Tällaista hyväntekeväisyyttä harrastivat nimenomaan ylemmän luokan naiset, sillä heillä ei vielä ollut luokkansa miehiin verrattuna varsinaisia poliittisen vaikuttamisen mahdollisuuksia. Hyväntekeväisyys antoi näille naisille edes yhden tavan, jolla vaikuttaa yhteisössään.⁵⁹

Naisasian aate oli lähtöisin Amerikasta, missä naiset olivat vaatineet tasa-arvoa esimerkiksi äänioikeuden, opiskeluoikeuksien ja heiltä rajattuihin ammatteihin ja virkoihin pääsyn suhteen. Aate kantautui Länsi-Euroopan kautta Suomeen, missä naisasialiike järjestäytyi samanaikaisesti muiden pohjoismaiden, kuten Ruotsin ja

⁵⁶ Kokko 1998, 44–45; Vilku 2015, 265.

⁵⁷ Fredrikson 1978, 137–138.

⁵⁸ Tommila 1972, 280–282.

⁵⁹ Tommila 1972, 280–282; Tarjamo & Valtonen 2003, 25.

Norjan, kanssa. Suomessa varsinaista emansipaatioon tähtäävää toimintaa oli lähinnä pääkaupunkiseudulla.⁶⁰ Sen ulkopuolella toimineissa naisyhdistyksissä keskityttiin kotitalouskasvatukseen ja sosiaalisiin avustuksiin. Kun Jyväskylän Naisyhdistys vuonna 1899 perustettiin, siihen liittyi lähinnä entisen Rouvasväen Yhtiön jäseniä, jotka eivät juuri tienneet naisasiasta.⁶¹ Rouvaisyhdistyksiä oli perustettu 1800-luvun mittaan Jyväskylän lisäksi myös Jämsässä ja Laukaassa. Ohjelmallinen naisasialiike järjestäytyi Keski-Suomessa suhteellisen hitaasti ja ensimmäinen naisyhdistys perustettiin vuonna 1897 Viitasaaren. Vuonna 1899 Jyväskylä ja Saarijärvi saivat omat naisseuransa, vuonna 1900 Jämsä ja Äänekoski.⁶²

Myös vapaapalokunnan aate oli lähtöisin Yhdysvalloista, mistä se levisi Länsi- ja Keski-Euroopan kautta Suomeen, jonka ensimmäinen vapaapalokunta perustettiin Turkuun vuonna 1838. Sen jälkeen vapaapalokuntia alettiin perustaa myös maan muihin suurimpiin kaupunkeihin. Kaupunkien kasvettua ja asutuksen tihennyttyä niiden paloturvallisuus oli heikentynyt, eikä kaupunkilaisten itsensä muodostama pakkopalokunta enää aina riittänyt huolehtimaan palojen sammuttamisesta. Järjestäytyneelle palosammutustoiminnalle oli tilausta.⁶³

Vapaapalokunnan aate sisälsi ajatuksen yhteisen hyvän eteen toimimisesta. Suomessa aatteessa nousi tärkeäksi myös sen sisältämä luokkaveljeyden sanoma, jonka mukaan eri säätyjen edustajat toimisivat vapaapalokunnassa keskenään tasa-arvoisina. Aate sisälsi myös sivistyksellisiä tavoitteita, joilla ei varsinaisesti ollut tekemistä tulipalojen sammuttamisen kanssa. Vapaapalokuntaliike vastasi hyvin ajan järjestöihannetta, jonka mukaan yhdistyksen tulisi olla sekä yleinen että yleishyödyllinen. Vapaapalokunnista tulikin pian tärkeimpiä toiminnan järjestäjiä kaupunkiväestön keskuudessa.⁶⁴

Jyväskylä kasvoi tukkiaikana nopeasti, jolloin keskustan asumisolot kävivät pian kaupunkilaisille ahtaiksi. Monissa Suomen kaupungeissa tuli oli päässyt irti aiheuttaen suurpaloja, joita pelättiin myös Jyväskylässä, vaikkei sellaista ollut kaupungissa käyntykään. Jyväskylään perustettiinkin vapaapalokunta vuonna 1878, jonka jälkeen

⁶⁰ Halila 1980, 295; Jallinoja 1983, 32–34.

⁶¹ Kokko 1998, 32–33.

⁶² Mönkkönen 1988, 555.

⁶³ Nuoreva 1980, 19–21; Katajamäki 2006, 13; Katajamäki 2008, 10; Koivula 2011, 12.

⁶⁴ Alapuro & Stenius 1989, 32; Katajamäki 2008, 13–14 & 25–26.

niitä perustettiin myös maaseudulle lähinnä niihin pitäjiin, joissa oli pitkäikäisiä tehtaita ja niiden ympärille syntyneitä tiivistä työläisäsatusta. Vapaapalokuntia perustettiin vuonna 1878 Jämsään, vuonna 1880 Mänttään, vuonna 1883 Kuhmoisiin, vuonna 1887 Äänekoskelle ja vuonna 1890 Saarijärvelle.⁶⁵

Raittiusliikkeen tausta oli Suomessa jo aikaisemmin syntyneissä uskonnollisissa liikkeissä, joissa ”viinan perkelettä” oli vastustettu jo 1800-luvun alkupuoliskolta saakka. Uusi vaihe alkoi 1870-luvulta, jolloin amerikkalaislähtöinen ehdottoman raittiuden aate kantautui Suomeen.⁶⁶ Aate yhdistyi tuolloin fennomaanien kansansivistyksellisiin pyrkimyksiin, kun kansanvalistusseuran sihteeri A. A. Granfelt perusti vuonna 1884 Raittiuden Ystävät –nimisen raittiusjärjestön. Granfelt sovelsi yhdistystä perustaessaan Englannin raittiuskahviloista saamaansa esikuvaa ja ympäri maata perustetut raittiusseurat olivat pian tämän pääorganisaation alaisuudessa.⁶⁷

Ensimmäinen raittiusseura oli perustettu Jyväskylässä jo vuonna 1846, mutta harva sen jäsenistä noudatti varsinaista raittiutta, joten seura jäi lyhytikäiseksi.⁶⁸ Fennomaaninen raittiusliike levisi 1880-luvulla nopeasti Keski-Suomessa ja ensimmäiset raittiusseurat perustettiin vuonna 1883 Saarijärvelle, vuonna 1884 Jyväskylään ja Jämsään sekä vuonna 1885 Pihlajavedelle. Kaupunginpastori G. O. Schönemanin Jyväskylään perustama Keski-Suomen Raittiuden Ystävät toimi maakunnan muiden raittiusyhdistysten katto-organisaationa niiden yhdessä muodostaman raittiuspiirin kautta. Kaupunkimarkkinat ja niiden mukanaan tuomat lieveilmiöt olivat omiaan lisäämään raittiusliikkeen suosiota Jyväskylässä ja sen lähipiirissä. Keskusjärjestön palkkaamat raittiuspuhujat kiersivät ympäri maakuntaa ja levittivät aatetta tehokkaasti myös maaseudulle, juurruttaen vaatimuksen kieltolaista laajoihin kansankerroksiin.⁶⁹

Nuorisoseuraliike sai alkunsa 1880-luvulla Pohjanmaalla, missä nousukauden oltiin nähty tuoneen maaseudulle monia paheita, kuten siveettömyyttä, juoppoutta ja laiskuutta. Näiden vastapainoksi nuorisoseura pyrki sisäisesti kasvattavan ja henkeä rikastuttavan toiminnan järjestämiseen. Vastaavia nuorisoa sivistäviä yhdistyksiä oli

⁶⁵ Mönkkönen 1988, 546–547.

⁶⁶ Halila 1980, 295.

⁶⁷ Sulkunen 1986, 50–55, 57–66; Ahonen 2003, 67–70.

⁶⁸ K-S 2.6.1896, ”Keski-Suomen Raittiuspiirin vuosikokous ja juhla”; Brummer 1916, 537.

⁶⁹ Mönkkönen 1988, 552–553.

perustettu samoihin aikoihin myös Tanskassa ja Ruotsissa, mistä nuorisoseura-aatteen isä Juho Hietanen oli saattanut saada vaikutteita. Hän kirjoitti lehdissä ajatuksistaan ja kehotti nuorisoa perustamaan oman yhdistyksensä. Ensimmäinen nuorisoseura perustettiin Kauhavalla vuonna 1881, pyrkimyksenään edistää nuorison sivistystä sekä kitkeä heidän keskuudestaan juoppoutta ja raakaa käytöstä.⁷⁰

Keski-Suomen Nuorisoseura perustettiin Jyväskylän maalaiskunnassa vuonna 1888 ja se toimi aluksi Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuran alaisuudessa, mistä se erosi vuonna 1895 ja julistautui itsenäiseksi keskusseurakseen. Tämän jälkeen nuorisoseuroja perustettiin Keski-Suomessa miltei jokaiseen maaseudun kirkonkylään ja useaan pitäjään. Erityisen suosittu nuorisoseura-aate oli seminaarin opiskelijoiden keskuudessa, jotka levittivät sitä oppilaskunnassaan. Muutoinkin aate levisi Keski-Suomessa erityisesti oppilaitosten välityksellä. Seura keskittyi sunnuntaikoulun ja aikuisten koulun ylläpitoon, mutta myöhemmin enemmän puhtaaseen huvitteluun. Kansanvalistushenkisyys kuului osana myös nuorisoseura-aatteeseen, joten seurat pyrkivät edistämään lukuharrastusta esimerkiksi perustamalla kirjastoja ja lukutupia, joihin ne tilasivat aatetta levittäneitä lehtiä ja kirjoja.⁷¹

Yhteiskunnalliset epäkohdat, kuten työttömyys, sosiaaliturvan puute, työläisten asuinolot ja taloudellinen ahdinko, synnyttivät 1880-luvulla keskustelua lähinnä kapean yläluokan keskuudessa, mikä johti työväenasian niveltymiseen nuorsuomalaiseen liikkeeseen. Tämän yhteiskunnallisen keskustelun pohjalta syntyi wrightilainen työväenliike, jonka periaatteena oli työväestön olojen parantaminen työnantajien ja työntekijöiden yhteistoiminnalla. Liike pohjasi kristilliseen arvomaailman ja fennomaaniseen aatteeseen ja oli luonteeltaan holhoavaa, pyrkien estämään Euroopassa levinneen sosialismin tuloa Suomeen.⁷²

Jyväskylän työväenyhdistys perustettiin vuonna 1888 työväenkysymystä innokkaasti harrastaneiden nuorsuomalaisten aloitteesta. Alkuvaiheessa yhdistyksessä oli jonkin verran mukana vielä varsinaista työväkeä, mutta sen määrä seurassa väheni niin, että vuonna 1896 heitä ei ollut seurassa enää juuri lainkaan, jolloin yhdistys koostui lähinnä

⁷⁰ Numminen 1961, 120–129; Mönkkönen 1988, 556.

⁷¹ Mönkkönen 1988, 556; Numminen 2011, 220–221.

⁷² Tommila 1972, 498.

sivistyneistöön lukeutuneista työnantajista ja –johtajista. Fennomaanisessa Jyväskylässä työväenliikkeeseen syntyi vahva wrightilaisuuden perinne, jota oli vaikea katkaista. Aatteellinen tausta näkyi myös seuran toiminnassa, joka täyttyi sivistysharrastuksista ja ammattikysymyksistä. Seura toimikin samalta aatteelliselta pohjalta aina suurlakkoon saakka.⁷³ Jyväskylän lisäksi wrightilaisia työväenyhdistyksiä perustettiin 1890-luvun alussa myös Jämsään ja Keuruulle, missä niiden jäsenistö koostui virkamiehistä, suurtilallisista, liikkeenharjoittajista ja muusta yhteiskunnan yläkerroksesta. Suurlakkoon mennessä työväenyhdistyksiä perustettiin muutamia myös Keski-Suomen maaseudulle, Jämsänkoskelle ja Jyväskylän pitäjään vuonna 1902, Multiaan ja Kuhmoisiin vuonna 1903, sekä Haapakoskelle ja Saarijärvelle vuonna 1904. Yksikään niistä ei vielä tuolloin ollut puhtaasti sosialistinen, mutteivat 1900-luvulla perustetut yhdistykset olleet leimallisesti wrightilaisiakaan.⁷⁴

⁷³ Tommila 1972, 498; Mönkkönen 1988, 560.

⁷⁴ Laitinen 1988, 345–349.

3 Viihdyttävät ja vakavat hovit

3.1 Huvityypit

Yhdistysten yleisin huvityyppi oli iltamat, jotka saattoivat olla luonteeltaan hyvinkin erilaisia yhdistyksestä ja paikkakunnasta riippuen. Iltamat ei nimikkeenä ollut kovinkaan rajoittava, joten sitä saatettiin käyttää periaatteessa kaikesta ilta-aikaan tapahtuvasta huvituksesta. Iltamat pidettiin kaupungissa myöhemmin kuin maaseudulla, Jyväskylässä useimmiten kello kuuden jälkeen, maaseudulla kello neljän jälkeen. Iltamissa oli yleensä muutama, noin kolme tai neljä, keskenään erilaista ohjelmanumeroa. Ohjelma kuitenkin vaihteli jonkin verran iltamasta toiseen, joten pidemmällä aikavälillä iltamissakin oli runsasta ja monipuolista viihdykettä. Ohjelma oli usein myös suhteellisen vaatimatonta ja helposti järjestettävää, kuten lauluesityksiä, esitelmiä, runonlausuntaa tai kertomuksia.⁷⁵

Yhdistyksillä oli myös yleisluontoisten iltamien lisäksi erityisesti spesifioituja iltamiaan. Esimerkiksi raittiusseura järjesti teeiltamia, joissa oli pienimuotoisen ohjelman lisäksi tarjolla, nimensä mukaisesti, teetä. Teeiltamat olivat todennäköisesti vastaliike muiden yhdistysten huvituksille, jotka järjestettiin usein ravintoloissa ja joissa vieraat saivat halutessaan alkoholia. Raittiusseuran jäsenet eivät luonnollisesti voineet nauttia alkoholia, joten iltamissa he saivat viinan sijaan suunkostukkeeseen teetä. Tee myös houkutteli paikalle työväkeä, jolle juoma oli ylellisyustuote.

Vapaapalokunta, nuorisoseura ja työväenyhdistys järjestivät myös perheiltamia, joihin olivat tervetulleita vain seuran jäsenet ja heidän perheenjäsenensä. Ohjelma oli hyvin samankaltaista kuin tavallisissakin iltamissa, mutta niissä ei ollut tarjolla tanssia, kun yleiset iltamat taas päättyivät usein tanssiin. Se koettiin usein lapsille sopimattomaksi ohjelmanumeroksi, joten perheiltamiin lasten oli turvallista tulla. Muissa iltamissa lapset tuskin kävivätkään. Perheiltamat olivat ainoa huvimuoto, joka oli tarkoitettu ainoastaan yhdistykseen kuuluneille jäsenille.

⁷⁵ Lisää iltamista kts. Manninen 1984.

Yhdistykset järjestivät myös näytelmäiltamia, joissa seuran aktiivijäsenet esittivät kokopitkiä kansallismielisiä näytelmiä tai huumorikaskuja. Näytelmäiltoja pidettiin usein kunnallistalolla ja niiden sisäänpääsymaksu oli huomattavasti muita iltamia suurempi. Vapaapalokunnalla oli myös oma voimisteluosastonsa, joka järjesti voimistelu- ja tanssi-iltamia hotelli Wahlgrénissa. Niissä yleisö pääsi ihastelemaan voimistelijoiden taituruutta ja lopuksi itsekin tanssimaan. Erityisesti kaupungissa yhdistykset saattoivat pitää myös vuotuisiin juhliin liittyneitä iltamia, kuten joulukuusi- tai pääsiäisiltamia. Niissä kaupungin työläisasukkaat pääsivät osaksi vuotuisia kalenterijuhlia, vaikkei heillä olisi kotioloissa ollutkaan mahdollista suuremmin juhlia viettääkään.

Toinen tiiviisti vanhaan kansanjuhlaperinteeseen liittynyt huvitapahtuma olivat naamiaiset, joita järjestivät ainoastaan vapaapalokunnat. Naamaiset olivat Jyväskylän vapaapalokunnalle vuotuinen perinne, joka järjestettiin aina loppiaisena. Tämä oli jatkoa maaseudun nuuttipukkiperinteelle, jossa hauskaasti pukeutuneet nuorisoujoukko kiersivät loppiaisena talosta taloon pyytämässä viinaryyppyjä.⁷⁶ Kaupungissa vanhaa perinnettä jatkettiin naamiaisten muodossa, järjestäytyneen huvitoiminnan alaisuudessa. Jyväskylän lisäksi naamiaisia vietettiin myös Jämsässä, tosin huomattavasti Jyväskylää epäsäännöllisemmin.

Naamiaisia vietettiin Seurahuoneella ja ne aloitettiin myöhään illalla, vasta puoli kahdeksalta. Ohjelma oli usein hyvin samanlaista kuin iltamissa, mutta niihin kuului myös parhaiden pukeutujien palkitseminen. Palkinnot saattoivat olla jopa muutaman kymmenen markan suuruisia ja parhaina asuina palkittiin esimerkiksi mustalaisseurue tai Boulanger, kuuluisa ranskalainen poliitikko ja kenraali.⁷⁷ Naamiaisia mainostettiin paikallislehdissä erityisen paljon⁷⁸ ja niissä saattoikin olla parhaimmillaan yli 200 osanottajaa.⁷⁹ Vaikka väkeä olikin runsaasti paikalla, valittelivat lehtiin kirjoittaneet reportterit naamioon pukeutuneiden pientä määrää ja naamioiden surkeutta. Joskus luvatut rahapalkinnot jouduttiin jättämään tyystin jakamatta, koska naamioituneita

⁷⁶ Bregenhøj 1981, 35-43.

⁷⁷ Suomalainen 6.2.1890. Georges Boulanger oli ranskalainen poliitikko ja kenraali, jonka hahmo oli viime vuosina hallinnut ranskalaista politiikkaa.

⁷⁸ Parhaimmillaan yhtä naamiaistapahtumaa mainostettiin Keski-Suomessa ja Suomalaisessa yhteensä 11 kertaa vuonna 1892.

⁷⁹ Keski-Suomi 12.1.1884.

osanottajia ei saapunut paikalle.⁸⁰ Naamiaiset olivat erityisesti ylemmän väestönsan huvia, sillä vain harvalla oli varaa useampaan vaateparteen tai erityiseen naamioitumiseen. Rahapalkinto vastasi suurimmillaan jopa työläisen usean viikon ansioita, joten ne oli tarkoitettu yleensä väestön varakkaammalle osalle.

Arpajaiset olivat yksi suosituimmista huvitapahtumista, sillä niiden järjestäminen oli yhdistyksille mainio rahankerukeino. Arpajaisten palkinnoista ei juuri tullut kuluja, sillä yhdistyksen naisjäsenet tai miesjäsenten rouvat valmistivat arpajaispalkintoja itse tai keräsivät niitä hyväntekeväisyytenä kaupungin asukkailta. Arpajaisten järjestäminen oli helppoa myös maaseudulla, sillä runsaat palkinnot onnistuivat houkuttelemaan paikalle paljon väkeä. Arpajaiset saatettiin usein pitää myös jonkin muun tapahtuman, kuten iltaman tai kansanjuhlan, yhteydessä. Arpajaisille ei ollut vakiintunut tiettyä alkamisaikaa, vaan ne saattoivat ajoittua aina aamupäivän ja myöhäisen illan välille.

Urheiluyhdistykset yleistyivät samaan aikaan kuin muutkin yhdistykset ja monet yhteiskunnallisetkin järjestöt perustivat omia alaosastojaan, esimerkiksi vapaapalokunnalla oli oma voimisteluosastonsa.⁸¹ Erityisesti nuori sivistyneistö oli kiinnostunut liikunnasta 1800-luvun lopulla, jolloin urheiluharrastukset lähtivät liikkeelle kaupungin koululaisten harrastuksista ja säätyläistön jo aikaisemmin harrastamista lajeista. Jyväskylässä oli oma uimalansa jo 1860-luvulla, minkä lisäksi kilpasoudusta, ampumaurheilusta, hevosharrastuksista ja luistelusta tuli suosittuja urheilulajeja kaupungin sivistyneistön keskuudessa.⁸²

Keski-Suomessa yhdistyksistä vapaapalokunta ja nuorisoseura tarjosivat huvitilaisuuksissaan urheilua, sillä se sopi kummankin aatteen yhteyteen. Vapaapalokunnalle ruumiinkunnan ylläpitäminen oli tärkeää palosammutustehtävien kannalta, kun taas nuorisoseura pyrki kasvattamaan isänmaallista ja hyväkuntoista nuorisoa.⁸³ Jyväskylässä vapaapalokunta järjesti suuria painikilpailuja, jotka olivat valtakunnallisestikin suuri tapaus. Nuorisoseura taas järjesti Jyväskylässä pyöräilykilpailuja ja maaseudulla, kuten Muuramessa ja Multialla, hiihtokilpailuja.⁸⁴ Urheilu oli näkyvästi

⁸⁰ Suomalainen 6.2.1890, 19.1.1891, 9.2.1891; Keksi-Suomi 10.2.1891.

⁸¹ Laine 1984, 20; Laine 1992, 108.

⁸² Tommila 1972, 276; Mönkkönen 1988, 541.

⁸³ Hentilä 1992, 134; Laine 1984, 182.

⁸⁴ Suomalainen 1.3.1899; Suomalainen 3.3.1899; Keski-Suomi 22.8.1899; Suomalainen 7.3.1902.

mukana myös kansanjuhlien ohjelmistossa erilaisina kisailuina. Fennomaanit pyrkivät nostattamaan myös kansan ruumiinkuntoa, mihin kansanjuhlien erilaiset kisailut olivat omiaan.⁸⁵

Erilaiset juhlat olivat yhdistysten suurimpia ja näkyvimpiä tapahtumia ja ne keräsivät paljon yleisöä. Lisäksi vieraita saatettiin kutsua sisaryhdistyksistä hyvin kaukaakin ottamaan osaa juhlamenoihin. Juhlat olivat kaikelle kansalle avoimia suur tapahtumia, joiden luonne oli perintöä sivistyneistön maaseudulla ylläpitämästä kansanjuhla-perinteestä. Yleisöä kertyi muihin tapahtumiin verrattuna huikaita määriä, toimittajien arvioiden mukaan joskus jopa tuhat päin.⁸⁶ Juhlat olivat yhdistyksille oikea voimannäyte, joissa piti pyrkiä kaikkein prameimpaan ja näyttävimpään lopputulokseen, niin kaukaa tulleiden kutsuvieraiden kuin paikallisen kansankin vakuuttamiseksi.

Yhdistysten juhlista tärkeimpiä olivat vuosijuhlat, joille ei vielä ollut vakiintunut yhdistysten piirissä mitään tiettyä ajankohtaa. Yhdistys saattoi esimerkiksi juhlia vuosijuhliaan yhtenä vuonna syyskuussa, toisena tammikuussa. Yleisimmin vuosijuhlia vietettiin kuitenkin kesän tai alkusyksyn aikana, jolloin juhla voitiin hyvin järjestää ulkona. Juhlapaikkoja olivat useimmiten paikalliset puistot tai paikallisten talojen puutarhat. Jyväskylässä yhdistysten piirissä suosituin juhlapaikka oli Lounaispuisto, minkä lisäksi nuorisoseura suosi Lohikosken puistoa, raittiusseura Lyseon juhlasalia ja vapaapalokunta oman talonsa kenttää Tourujoen varrella. Erityisen ahkerasti maaseudulla vuosijuhliaan järjestivät nuorisoseurat, esimerkiksi Muuramessa ja Saarijärvellä.

Varsinkin Jyväskylässä vuosijuhlat saattoivat olla kaksipäiväinen, useammista tapahtumista koostuva kokonaisuus, kun maaseudulla vuosijuhlat pidettiin yhtenä päivänä ja yksittäisenä tapahtumana. Ohjelma oli vuosijuhlissa monin kerroin tavallisia illanviettoja runsaampi, eikä sille tuntunut löytyvän rajoja. Parhaimmillaan juhlien lehti-ilmoitukset saattoivat venyä lähes koko sivun mittaisiksi, kun koko runsas ohjelma tuli luetella yksityiskohtaisesti. Juhla alkoi yleensä tervehdyspuheella, jota seurasivat useat esitelmät, kertomukset, näytelmät, lausutut runot ja musiikkiesitykset. Jyväskylässä vapaapalokunnan oman voimistelu- ja urheiluseuran voimistelijat esittelivät

⁸⁵ Hentilä 1992, 134; Laine 1984, 182.

⁸⁶ Suomalainen 7.9.1896

temppujaan, kun yleisölle oli tarjolla monenlaista kisailua, kuten tikanheittoa ja ammuntaa. 1900-luvun alkuvuosina pidetyissä vuosijuhlissa yleistyivät myös ilotulitukset, ilmapallojen laskeminen ja juhlavalaistus, jotka mainittiin ilmoituksissa erityisinä ohjelmanumeroinaan.⁸⁷ Vuosijuhlien lisäksi yhdistykset järjestivät kansan- ja kesäjuhlia, jotka muistuttivat suurelta osin vuosijuhlia. Niihin ei kuitenkaan kutsuttu vieraita muualta Suomesta, vaan juhlat oli tarkoitettu lähinnä paikalliselle kansalle, ja ne pidettiin yksipäiväisinä.

Huvmatkat olivat harvinaisempaa huvia, jota järjestettiin lähinnä Jyväskylässä, eikä sielläkään kovin säännöllisesti. 1880-luvulla huvmatkoja järjesti ainoastaan raittiusseura ja sekin vain pariin kertaan. Huvmatkat yleistyivät kuitenkin 1890-luvulta lähtien, jolloin myös vapaapalokunnasta tuli aktiivinen matkojen järjestäjä. Matkalle lähdettiin yleensä höyrylaivalla, kuten Toiviolla tai Kaimalla⁸⁸, jotka suuntasivat Päijänteen varrella olleisiin pitäjiin, kuten Muurameen tai Keljoon. Harvinaisempaa oli lähteä yön yli kestäväälle reissulla, jopa Heinolaan saakka.

Matkaan lähdettiin kaupungin rannasta ajoissa iltapäivällä, usein kello kolmen ja neljän välillä. Jo matkan aikana oli tarjolla viihdykettä, kun torvisoittokunta esiintyi laivalla. Varsinainen ohjelma odotti kuitenkin itse määränpäässä, missä torvisoittokunta esiintyi vielä toistamiseen ja ilta jatkui puheiden, esitelmien tai runonlausunnan merkeissä. Osanottajat myös pääsivät usein ottamaan toisistaan mittaa urheilukisailuissa, kuten pituushypyssä tai ampumisessa. Koska itse huvmatkasta ja sen jälkeisistä iltahuveista määränpäässä perittiin erilliset maksut, saapui rahvas paikalle jalan tai hevoskyydillä ja osallistui pelkkiin iltahuveihin. Illan päätti vielä yleinen tanssi, joiden päätyttyä kotimatkalle lähdettiin vielä saman illan aikana ja Jyväskylään saavuttaessa saattoi kello olla jo yli puolen yön.

3.2 Ohjelma

Yhdistysten tapahtumien ohjelma oli kriittinen osa huvitoimintaa. Ohjelman tuli olla sopivassa suhteessa huvittavaa ja viihdyttävää, jotta se houkuttelisi tarpeeksi yleisöä, toisaalta sen tuli olla myös sivistävää ja kasvattavaa, eikä huvi koskaan saanut olla

⁸⁷ Suomalainen 22.8.1892; Suomalainen 2.9.1904; Keski-Suomi 31.8.1905.

⁸⁸ Alanen 1948, 41.

yksinään tapahtumien pääosassa. Ohjelman tuli palvella fennomaanisia pyrkimyksiä, ollen sisäisesti kasvattavaa, sivistävää ja isänmaallista. Kullakin yhdistyksellä oli omat näkemyksensä siitä, miten ne parhaiten edistäisivät omaa aatettaan ja isänmaallisia pyrkimyksiä.

Taulukko 1. Ohjelmatyyppien suhteellinen frekvenssi yhdistysten tapahtumissa

	Nais- yhdistys	Nuoriso- seura	Raittius- seura	Työväen- yhdistys	Vapaa- palokunta	Yhteensä
Soitto	16	101	38	45	44	244
	73 %	46 %	61 %	70 %	77 %	44 %
Lauluesitys	21	167	42	37	44	311
	95 %	77 %	68 %	58 %	77 %	56 %
Tanssi	6	102	1	40	29	178
	27 %	47 %	2 %	63 %	51 %	32 %
Puhe	16	122	33	8	21	200
	73 %	56 %	53 %	13 %	37 %	36 %
Esitelmä	2	80	52	19	5	158
	9 %	37 %	84 %	30 %	9 %	29 %
Kuvaelma	12	68	9	23	7	119
	55 %	31 %	15 %	36 %	12 %	21 %
Näytelmä	16	153	6	39	30	244
	73 %	70 %	10 %	61 %	53 %	44 %
Runo	11	117	32	35	16	211
	50 %	54 %	52 %	55 %	28 %	38 %
Kilpailu	11	61	2	7	21	102
	50 %	28 %	3 %	11 %	37 %	18 %
Leikit	1	26	0	4	21	52
	5 %	12 %	0 %	6 %	37 %	9 %
Kertomus	3	56	9	19	11	98
	14 %	26 %	15 %	30 %	19 %	18 %
Ilotulitus	3	19	0	2	11	35
	14 %	9 %	0 %	3 %	19 %	6 %
Varjokuva	0	0	6	0	0	6
	0 %	0 %	10 %	0 %	0 %	1 %

n=554. Frekvenssimittaus tehtiin niiden tapahtumien perusteella, joiden ohjelma oli ilmoitettu. Kunkin ohjelmatyyppin määrää on verrattu tapahtumien määrään. Näin saatu tulos kertoo siitä, kuinka suuressa osassa tapahtumista kutakin tapahtumatyyppiä on ollut. Lähde: Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905; Suomalainen 10.12.1888.

Soitto- ja lauluesitykset olivat erityisen suosittua ohjelmistoa yhdistysten tapahtumissa. Säätyläistölle musiikin harrastaminen tarkoitti salonkikelpoisuutta ja sen katsottiin jalostavan tapoja. Musiikin uskottiin vaikuttavan ruumiillisten aistien kautta sieluun ja tekävän kuulijastaan siveellisille arvoille vastaanottavaisen.⁸⁹ Musiikin tarjoamisen ohjelmistossa nähtiin kansansivistystä edistävänä, tekihän se rahvaasta alttiin sivistyneistön antaman esimerkin vastaanottamiselle. Toisaalta musiikki myös kiinnosti kansaa, sitä kun ei päässyt kotioloissa juurikaan kuulemaan, sillä soittimet olivat vielä harvinaisuus. Musiikin tarjoaminen ohjelmistossa palveli siten sekä yläluokan että rahvaan tarpeita. Soittoa tapahtumissa tarjosivat torvisoittokunnat, pianoduetot ja kanteleensoittajat. Lauluesitykset olivat sitä vastoin soittoakin yleisempiä, niiden järjestämiseen kun ei tarvittu soittimia tai välineitä, ainoastaan laulutaitoisia esiintyjiä.

Nuorisoseuran tapahtumissa oli muihin yhdistyksiin nähden harvemmin tarjolla soitantaa, kun taas lauluesitykset olivat sitäkin yleisempiä. Ero johtui siitä, että nuorisoseura toimi muita yhdistyksiä huomattavasti aktiivisemmin maaseudulla, missä soittimia tai soittotaitoisia esiintyjiä ei ollut läheskään yhtä paljon saatavilla kuin kaupungissa. Soittoaesityksiä pystyttiin järjestämään lähinnä kansakouluilla, jos sellainen oli pitäjään vielä perustettu, mistä löytyi kansakoulunopettajien mukanaan tuomia pianoja. Laulua oli nuorisoseuran tapahtumissa sen sijaan runsaasti, sillä laulutaitoisia esiintyjiä löytyi maaseutupitäjistäkin.

Vaikka musiikki oli suosittua viihdettä Keski-Suomessakin, eivät ulkopaikkakuntalaiset taiteilijat juurikaan päätyneet esiintymään sinne, sillä alue oli kulkuyhteyksiltään eristyksissä rautatien tuloon asti. Lisäksi koulukaupungin leiman saaminen aiheutti Jyväskylälle kaupunkina kovin vakavamielisen maineen.⁹⁰ Kaupungissa musiikkia tarjosikin Jyväskylän oma torvisoittokunta, joka oli perustettu jo vuonna 1877 ja jo 1880-luvulla se esiintyi runsaasti eri tapahtumissa. Kaupungissa oli myös useita viulukvartetteja ja kamarimusiikkiyhtyeitä, joita oli perustettu säätyläisten perhe- ja ystäväpiireissä. Seminaarin opiskelijoiden oli erityisen suotavaa kuulua kuoroihin ja orkestereihin, joten hekin vilkastuttivat kaupungin musiikkitarjontaa.⁹¹

⁸⁹ Tirranen 1980, 356.

⁹⁰ Mönkkönen 1988, 541.

⁹¹ Tommila 1972, 273; Tirranen 1980, 356.

Ohjelmistosta erityisesti tanssi erotti yhdistyksiä toisistaan. Nuorisoseura, työväenyhdistys ja vapaapalokunta järjestivät kaikki säännöllisesti tapahtumia, joissa oli myös yleisölle tarjolla yleistä tanssia. Tanssin sivistävyys oli jokseenkin kyseenalaistettavissa ja se loi mahdollisuuden siveettömyyteen, joten sitä ei suinkaan sopinut harrastaa kaikissa tapahtumissa. Raittiusseurat taas tietoisesti välttivät tanssien järjestämistä kokonaan, sillä seuran uskonnollisin aines piti sitä yksiselitteisenä syntinä. Toiset taas eivät pitäneet tanssia vakavamielisen seuran ohjelmistoon sopivana liian hupaisan luonteensa vuoksi.

Puheet, esitelmät ja kuvaemat kuuluivat huvien ohjelmiston vakavampaan kaartiin. Niiden päätarkoitus oli olla valistavia ja opettavaisia ja niiden sisältö oli usein kansallisaatteellisesti väritynyttä. Ne saattoivat käsitellä esimerkiksi kieli- tai venäläiskysymystä, työetiikkaa tai alkoholin käytön rappiollisuutta. Erityisesti naisyhdistyksen tapahtumissa oli paljon puheita, sillä niiden pitäminen sopi parhaiten naisasian agendaan. Raittiusseurassa taas suosittiin esitelmiä, raittiusesitelmät muodostivat tapahtumien ohjelmiston selkärangan. Raittiusseuralla oli myös väliaikaisesti oma puhujaklubinsa, jonka tarkoituksena oli kouluttaa taitavia puhujia pitämään raittiusesitelmää ympäri maakuntaa. Kuvaelmiin liittyi sanallisen puolen lisäksi myös visuaalista aineistoa, esimerkiksi kuvatauluja, joiden avulla aihetta saatettiin havainnollistaa yleisölle.

Näytelmät, runot ja kertomukset olivat paitsi viihdyttäviä, myös sivistäviä. Esitetyt näytelmät olivat usein kansallisaatteellisia ja esimerkiksi Juhani Ahon tai Minna Canthin kirjoittamia. Huumoriakin toki löytyi, esimerkiksi lyhyiden kaskujen muodossa, muttei niitä sopinut esittää lyhyitä pätkiä enempää. Yleisintä olikin esittää näytelmistä lyhyitä pätkiä tapahtuman muun ohjelman seassa, mutta joskus seurat järjestivät kokonaan näytelmälle omistettuja näytelmäiltamia. Niissä esitettiin kokopitkiä näytelmiä ja muuta ohjelmaa oli vain vähän. Näytelmät olivatkin hyvin suosittu osa yhdistysten ohjelmistoa, raittiusseuraa lukuun ottamatta, jonka vakavamieliseen ilmapiiriin näytelmät eivät juurikaan sopineet, ne kun saattoivat viedä huomion pois seuran varsinaisesta tarkoituksesta. Runot olivat kaikissa yhdistyksissä suosittua ohjelmaa, mutta vapaapalokunnassa sitä oli tarjolla vähemmän kuin muilla. Todennäköisesti seuran piiristä ei juurikaan löytynyt runouden harrastajia, olihan yhdistyksen tarkoitus käytännönläheinen sammutustyö.

Kilpailut ja leikit kuuluivat useimmiten suurien juhlien ohjelmistoon, joten niitä oli eniten niiden yhdistysten ohjelmistossa, jotka järjestivät paljon juhlia. Kilpailuja ja leikkejä järjestettiin juhlissa yleensä joidenkin suurempien ohjelmanumeroiden, kuten voimisteluesitysten, väliajoilla. Kilpailujen lajit olivat usein joko urheilullisia, esimerkiksi pikajuoksua tai pituushyppyä, tai vain leikkimielisiä, kuten pussijuoksua tai rasvattuun tankoon kiipeämistä. Leikkejä taas olivat ryhmässä harrastetut erilaiset tanssi- tai piirileikit tai onginta: sermin taakse laskettuun siimaan tarttui yllätyspalkinto, joka ”ongittiin” ylös. Kilpailuja oli paljon naisyhdistyksen, nuorisoseuran ja vapaapalokunnan tapahtumissa, leikkejä taas nuorisoseuralla ja vapaapalokunnalla.

Ilotulitus ja varjokuvat palvelivat molemmat samaa tarkoitusta, tarjoten yleisölle vaikuttavaa visuaalista viihdykettä. Ne näyttävät myös olleen toisensa poissulkevia: jos yhdistyksellä oli ilotulitteita, ei se tarvinnut varjokuvia, ja toisin päin. Eniten ilotulitteita käyttivät nuorisoseura ja vapaapalokunta, jotka olivat ahkeria juhlien järjestäjiä. Raittiusseura oli ainoa, joka tarjosi tapahtumissaan varjokuvia. Ideana oli laittaa palava kynttilä ”taikalyhtyyn”, joka sitten heijasti huoneen seinille jännittäviä kuvioita, joita vieraat saivat ihastella. Varjokuvia esitettiin raittiusseuran tapahtumissa Jyväskylässä, Jyväskylän maaseurakunnassa ja Muuramessa, joissa käytetty taikalyhty oli todennäköisesti Laukaan raittiusyhdistys tuikkeen perustajan Maria Stenrothin omistama⁹².

3.3 Keski-Suomen huvielämän kehitys 1880–1905

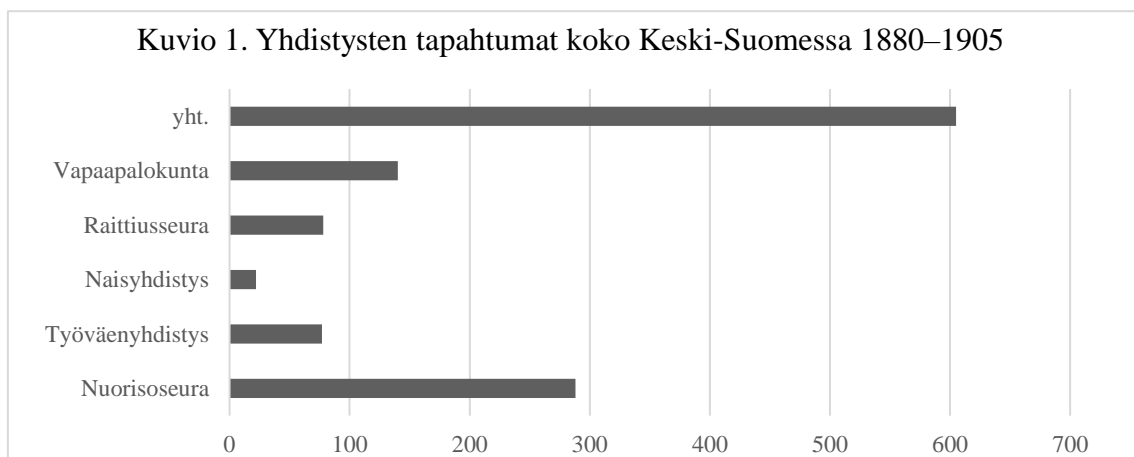
Alkuaikoinaan Jyväskylän huvielämä oli vielä hiljaista. 1870-luvun alkuvuosina kaupungin ravintoloissa pidettiin noin 6–7 iltamaa vuosittain, joissa kävivät vain säätyläiset ja muu kaupungin ylin kerrostuma. Kansanvalistusseura järjesti Jyväskylässä laulujuhliin, jotka olivat aluksi koulukaupungin yksinoikeus. Myöhemmin niitä alettiin järjestää myös Tampereella ja Viipurissa.⁹³ Huvien vuosittainen määrä edelliseen vuosikymmeneen verrattuna tuplaantui 1880-luvulla, joten Jyväskylän huvielämän voi sanoa tuolloin lähteneen varsinaiseen nousuunsa. Kaupungissa toimi samanaikaisesti monia eri yhdistyksiä, joille riitti kaupungissa jäsenkuntaa. Suurin osa teatteri-

⁹² Kuokkanen 1983, 522–523.

⁹³ Särkkä 1973, 21–22.

esityksistä, konserteista ja vastaavista huveista järjestettiin kaupungin ravintoloissa vuoteen 1883 saakka, jolloin seminaarin juhlasali valmistui ja otettiin huvikäyttöön.⁹⁴

Kun yhdistykset aloittivat toimintansa kaupungeissa, maaseudulla niitä korvasivat vielä paikallisen säätyläistön järjestämät kansanjuhlat ja arpajaiset. Huvitoiminta ei ollut järjestäytynyttä ja nojasi yksittäisten sivistyneistöperheiden aktiivisuuteen. Juhlien ohjelma oli ylhäältäpäin säädeltyä ja sivistyshenkistä, joten ne loivat maaperää myöhemmälle, fennomaaniselta pohjalta järjestäytyneelle huvitoiminnalle. Huvien järjestäminen oli maaseudulla satunnaista yhdistysten tuloon saakka, jolloin ne ottivat huvitilaisuudet järjestääkseen. Yhdistys saattoi kuitenkin jäädä maalaispitäjässä lyhytikäiseksi, jos jokin toinen yhdistys oli jo ehtinyt vakiinnuttamaan toimintansa pienellä paikkakunnalla. Kilpailu oli kovaa ja liian myöhässä pitäjään perustetut yhdistykset usein hiipuivat pois jäsenten puutteen vuoksi.⁹⁵

n=605. Lähde: Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905; Suomalainen 10.12.1888–31.12.1905.

Vapaapalokunta, raittiusseura, naisyhdistys, työväenyhdistys ja nuorisoseura järjestivät koko Keski-Suomen alueella vuosien 1880 ja 1905 välillä yhteensä 605 tapahtumaa, mikä on keskimäärin noin 23 tapahtumaa vuosittain. Tapahtumat keskittyivät lähinnä Jyväskylään, mutta varsinkin nuorisoseurojen laajennuttua myös maaseudulle, alkoivat ne järjestää huveja runsaasti myös maaseutupaikajissa. Kuten kuvio 1 kertoo, järjestivät nuorisoseurat ylivoimaisesti eniten tapahtumia koko maakunnan alueella, sillä ne kykenivät olemaan aktiivisia sekä kaupungissa että maaseudulla. Seuran aate ei ollut sidoksissa asuinympäristöön, joten se pystyi vetoamaan niin maaseutu- kuin

⁹⁴ Mönkkönen 1988, 540.

⁹⁵ Mönkkönen 1988, 543–545.

kaupunkinuorisoonkin. Keski-Suomen Nuorisoseura myös järjesti vuosittaisia kesäjuhliiaan ympäri maakuntaa aina pitäjää vaihdellen, joten se pystyi levittämään aatettaan ja saamaan hyvän jalansijan maaseutupitäjissä.

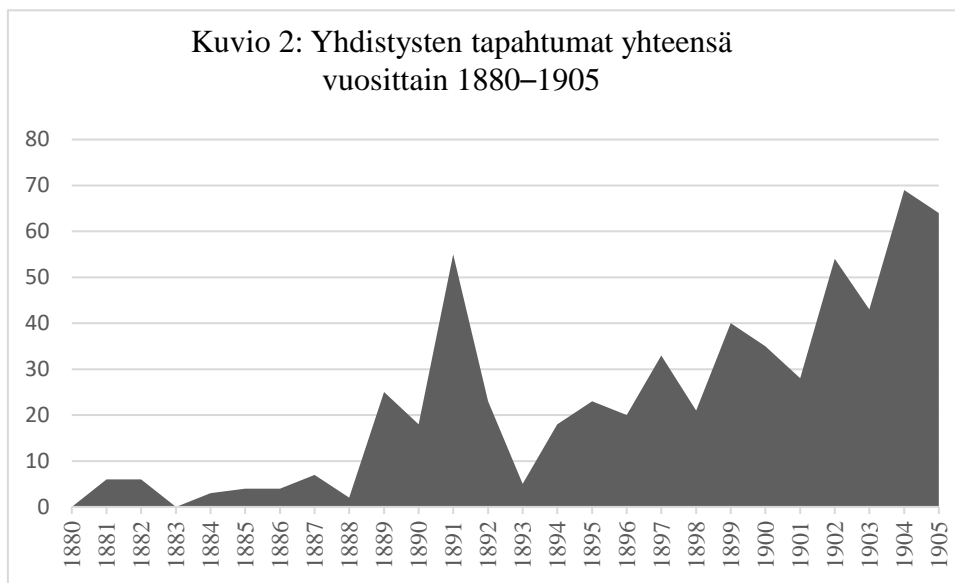
Vapaapalokunnan aate oli enemmän sidoksissa asuinpaikkaan, sillä paloturvallisuuden lisääminen oli ajankohtaista lähinnä kaupungissa ja teollisuusväestön kortteleissa. Siksi se ei myöskään levittäytynyt nuorisoseuran tavoin koko maakunnan alueelle, vaan ainoastaan teollisuustaaajamiin, eikä myöskään yltänyt huvien kokonaismäärässä nuorisoseurojen tasolle. Vapaapalokunnat olivat kuitenkin erityisen aktiivisia kaupungeissa ja tiiviissä työläiskeskuksissa, joissa oli tarjolla paljon yleisöä tiiviillä alueella. Vapaapalokunnat järjestivät viihdyttäviä huvituksia, jotka vetosivat yleisöönsä ja olivat suosittuja myös työläisväestön keskuudessa.

Työväenyhdistyksiä oli perustettu Keski-Suomessa vasta kovin harvoille paikkakunnille, sillä ne eivät koskettaneet maaseutuväestöä, mutteivat kyenneet vetoamaan kaupunkien varsinaiseen työväestöönkään. Yhdistyksen johdon koostuttua lähinnä fennomaanisen yläluokan edustajista, eivät sen hovit holhoavassa pohjavireessään keränneet riittävästi yleisöä. Vasta 1900-luvun alkuvuosina, wrightilaisen johdon väistyttyä yhdistyksistä, ne kykenivät keräämään riveihinsä työväkeä, joka alkoi aktiivisesti osallistua myös yhdistyksen huveihin. Työväenyhdistykset järjestivätkin suurimman osan tapahtumistaan 1900-luvun alkuvuosina.

Raittiusseura oli kyllä kyennyt levittäytymään moniin maaseutupitäjiin ja saamaan kannatusta kaupungissa, mutta sen huvien määrä jäi silti suhteellisen pieneksi. Seura ei halunnut identifioitua huviseuraksi, vaan piti vakavaluontoista asiaansa sellaisena, ettei sitä voisi edistää huvien välityksellä. Osa Keski-Suomen raittiuspiirin yhdistyksistä oli avoimen uskonnollisia, mikä leimasi koko piirin toimintaa. Siksi raittiusseuran toiminnan kulmakiveksi muodostuivat seurojen omat kokoukset⁹⁶, joissa raittiusasiaa ruodittiin vakavien ja uskonnollissävytteisten keskustelujen kautta. Raittiusseura järjestikin huomattavan vähän huvitapahtumia, vaikka toimikin ahkerasti laajalla alueella Keski-Suomessa.

⁹⁶ Niiden lisäksi raittiusseurat järjestivät yleisiä raittiuskokouksia, joihin kuului keskustelujen lisäksi myös varsinaista ohjelmaa, kuten runoja ja lauluesityksiä, minkä vuoksi ne voidaan katsoa huvitilaisuuksiksi. Tutkimuksessa nämä yleiset, huvittavaa ohjelmaa sisältävät raittiuskokoukset on laskettu mukaan aineistoon, kun yhdistysten omat kokoukset on jätetty sen ulkopuolelle.

Naisasia oli tiiviissä yhteydessä työväenasiaan, joten sitäkin alettiin edistää varsinaisesti vasta työväestön aktivoituessa. Naisjärjestöjen toiminta oli Keski-Suomessa pitkään samanlaista kuin niitä edeltäneissä rouvasväen yhdistyksissä, joten ne keskittyivät lähinnä kotitalouskoulutukseen ja hyväntekeväisyyteen. Naisyhdistykset eivät pyrkineet toimintansa tai jäsenkantansa laajentamiseen, joten niiden ei tarvinnut järjestää huveja saadakseen näkyvyyttä tai rahoittaakseen toimintaansa, sillä toiminta perustui säätyläisnaisten vapaaehtoistyöhön. Vasta Viitasaarelle vuonna 1897 perustettu naisyhdistys muutti näitä toimintatapoja ja järjesti paikkakunnalla useita arpajaisia ja iltamia.

n=605. Lähde: Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905; Suomalainen 10.12.1888–31.12.1905.

Kuten kuvio 2 osoittaa, oli yhdistysten huvien määrä vielä 1880-luvun ensimmäisenä vuosina vähäistä. Tuolloin huvitilaisuuksia oli lähinnä Jyväskylässä, vuodesta 1881 alkaen Vapaapalokunnan ja vuodesta 1884 alkaen Raittiusseuran järjestäminä. Vapaapalokunta oli kaupungin yksinoikeutettu hyvien järjestäjä, sillä lähes kaikki ennen vuotta 1889 pidetyt hovit olivat sen järjestämiä. Se vietti vuosijuhlia, naamiaisia ja iltamia, kun raittiusseura järjesti ainoastaan pari iltamaa ja huvimatkaa.

Tilanne kuitenkin muuttui ja Jyväskylän huvielämä vilkastui, kun vuonna 1889 perustetut nuorisoseura ja työväenyhdistys alkoivat heti perustamisensa jälkeen järjestää omia huvitilaisuuksiaan. Myös Jyväskylän ulkopuoliset nuorisoseurat alkoivat pian järjestää huvejaan esimerkiksi Korpilahdella ja Viitasaarella. Vuosi 1891 korostuu

kuviossa 2 selvästi sitä edeltäneistä ja sen jälkeisistä vuosista, sillä tuolloin Keski-Suomessa järjestettiin 55 tapahtumaa vuoden sisällä. Tuolloin Jyväskylässä toimineet nuorisoseura, raittiusseura, vapaapalokunta ja työväenyhdistys olivat erityisen aktiivisia, järjestäen jokainen useita iltamia, vuosijuhlia, raittiusjuhlia, naamiaisia tai arpajaisia. Yhtäkkinen aktiivisuus johtui keskinäisen kilpailun kiristymisestä, kun vasta perustetut yhdistykset olivat alkaneet myös järjestää omia huvituksiaan. Erityisesti nuorisoseuran aktiivisuus oli Jo aikaisemmin huveja järjestäneen vapaapalokunnan ja raittiusseuran tuli aktivoitua, mikäli ne halusivat säilyttää asemansa kaupungissa.

Huvielämä kuitenkin hiipui nopeasti ja vuonna 1893 Jyväskylässä järjestettiin enää vaivaiset viisi huvitapahtumaa. Ero kahden vuoden takaiseen aktiivisuuteen oli huomattava, minkä myös kaupungin asukkaat panivat merkille. Paikallislehdissä julkaistiin useita kirjoituksia, jossa kaupungin asukkaat tai lehtien toimittajat sättivät yhdistyksiä yhtäkkisestä hiljenemisestä ja innostuksen laantumisesta. Kirjeenvaihtajien kautta asia kiiri jopa Oulun paikallislehtiin saakka:

”Joku aika sitten oli Oulussa ilmestyvässä ”Louhi”-nimisessä sanomalehdessä kirje Jyväskylästä, jossa – valitettaessa yleensä täkäläisten henkisten rientojen nykyistä laimeutta – muun muassa kerrottiin, että täkäläinen Nuorisoseura nukkuu niin sikeästi, jotta on pelättävä, että tuo uni, jos vielä jonkun aikaa jatkuu, yksinkertaisesti voi muuttua kuolemaksi. Eikä tuo ”Louhen” kirjeenvaihtajan huomautus liene aivan perätönkään. Nuorisoseuramme ei todellakaan ole pitkään aikaan näyttänyt mitään elonmerkkejä.”⁹⁷

Suurin lasku tapahtuikin juuri nuorisoseurassa, jonka innokkuus tapahtumien järjestämiseen hiipui yhtä nopeasti kuin oli alkanutkin. Todennäköisesti seura oli kohdannut resurssiensa riittämättömyyden, jotta se olisi voinut pitää yllä samaa huvien määrän tasoa. Yhtenä syynä paikalliset pitivät myös yleisön puutetta:

”Syy ei tietystikään ole seuroissa, vaan etupäässä itse yleisössä. Sillä onhan nähty, kuinka meidän säätyläisyleisömme ottaa osaa mainittujen seurojen yrityksiin, jos nämä joskus yleisön ratoksi ja hyvässä tarkoituksessa jotakin ovat kyenneet hommaamaan. Asian laita ei suinkaan ole niin, ettei tämäkin luokka tarvitsisi ja kaipaisi itsekkin henkistä ja ruumiillista virkistystä, mutta sittekään ei

⁹⁷ Nuorisoseuramme, Suomalainen 31.10.1892.

se alennu osanotollaan suosimaan alhaisemman kansan toimeenpanemia yrityksiä: sillä sääty-eroitus, joka meillä on niin naurettavan tuntuva, ei siedä näiden kahden jyrkästi erotetun luokan lähestyvän toisiaan. Jos taas ”parempien” puolelta on käyty hommaamaan iltamaa esimerkiksi, silloin puuttuu toiselta puolen osanottoa. Käsityöläisväestö y. m. sellaiset eivät tahdo niihin saapua, koska tietävät hyvin, millä ylenkatseella ja kylmyydellä tulevat vastaanotetuiksi.”⁹⁸

Huvielämän taantuminen johtui paitsi alkuinnostuksen laantumisesta ja yleisön puutteesta, myös tukkiajan jälkeisestä taloudellisesta laskusuhdanteesta.⁹⁹ Lisäksi syyksi on arveltu myös Jyväskylän politisoitunutta ilmapiiriä, kun jako vanha- ja nuor-suomalaisiin johti myös jossain määrin seuralämän jakautumiseen.¹⁰⁰

Vuoden 1893 jälkeen tapahtumien määrä nousikin ilman suurempia notkahduksia. Erityisesti rautatien valmistuminen Jyväskylään vuonna 1897 nosti tapahtumien määrää, sillä rakennuksessa mukana olleet työmiehet toivat lisäyleisöä tapahtumiin. Myös naisseura alkoi vuodesta 1898 lähtien järjestää huvejaan Viitasaarella ja pian myös Äänekoskella ja Jämsässä. Vuodesta 1895 lähtien tapahtumien määrässä tuli kasvua etenkin maaseudulla, missä nuorisoseuroja perustettiin tiuhaan tahtiin. 1890-luvun lopulla nuorisoseurat levittäytyivät yhä laajemmalle alueelle Keski-Suomen maaseudulle, missä yhdistykset pystyivät viimein lyömään itsensä läpi. Tapahtumien määrän kasvu tapahtui siis pitkälti maalaispitäjien uusien nuorisoseurojen kautta. Erityisen aktiivisia nuorisoseuroja oli esimerkiksi Muuramessa, Viitasaarella ja Multiassa. Nuorisoseuran huippuvuosi oli 1899, jolloin koko maakunnan 40 tapahtumasta peräti 34 oli nuorisoseurojen järjestämiä.

Helmikuun manifesti vuonna 1899 vaikutti myös järjestöaktiivisuuteen, sillä se rajoitti monella tapaa yhdistysten järjestäytymisoikeuksia ja tapahtumamahdollisuuksia. Vaikka manifesti saattoikin vaikuttaa lamauttavasti Keski-Suomen järjestöelämään, ei sen vaikutus kestänyt paria vuotta pidempään. Vuodesta 1902 lähtien vapaapalokunta, nuorisoseura, työväenyhdistys ja naisyhdistys järjestivät kaikki tapahtumiaan aktiivisemmin kuin koskaan aikaisemmin, kun raittiusseuran huvit kuitenkin

⁹⁸ ”Kirje Jyväskylästä”, Keski-Suomi 16.6.1894.

⁹⁹ Mönkkönen 1988, 541.

¹⁰⁰ Tommila 1972, 282–283.

vähentyivät huomattavasti. Seuran jäsenistö, tarkemmin työväki, alkoi tuossa vaiheessa todennäköisesti siirtyä työväenyhdistykseen ja vaikuttaa sen kautta.

3.4 Kaupungin ja maaseudun erot

Jyväskylä oli Keski-Suomen ainoa kaupunki, joten sen järjestö- ja huvitoiminta oli luonnollisesti maakunnan vilkkainta. Tukkiajan myötä syntyneet ja hiljalleen kasvaneet teollisuustaaajat olivat vielä pieniä ja niitä ympäröineen maaseudun leimaamia. Siksi Jyväskylää lukuun ottamatta kaikkia Keski-Suomen osia saattoi hyvin nimittää maaseudeksi. Maaseudulla elettiin edelleen tiiviissä paikallisyhteisöissä, joissa ei ollut tarvetta erilliselle järjestäytymiselle. Huvitusta ja irtautumista arjesta taas tarjosivat vuosittaiset juhlapyhät, joita juhlittiin perinteisin menoin. Perinteet ja tavat loivat yhtenäisyyttä ja turvallisuuden tunnetta tiiviin yhteisön sisällä. Yhteisöstä lähteneiltä, vastikään kaupunkiin muuttaneilta kuitenkin puuttuivat vielä nämä tukiverkot, joihin oli maaseudulla totuttu. Siksi yhdistystoiminta kehittyi kaupungissa niin paljon nopeammin kuin maaseudulla.

Toisaalta myös raskas byrokratia vaikutti yhdistystoiminnan myöhäiseen alkamiseen maaseudulla. Yhdistymisvapaus oli vielä raskaasti säädeltyä, sillä vuoteen 1883 saakka lupaa yhdistyksen perustamiseen tuli anoa suoraan hallitsijalta, vuoden 1883 jälkeen senaatilta ja vasta vuoden 1887 jälkeen sitä saattoi hakea lääninhallitukselta. Maaseudulla yksittäisten tapahtumien järjestäminen olikin huomattavasti helpompaa kuin yhdistyksen perustaminen, minkä vuoksi paikalliset säätyläiset järjestivät kansanjuhlia ja arpajaisia. Varsinainen järjestötoiminta alkoikin kehittyä maaseudulla vasta 1880- ja 1890-lukujen taitteessa, jolloin yhdistyksen perustaminen oli huomattavasti helpompaa.¹⁰¹

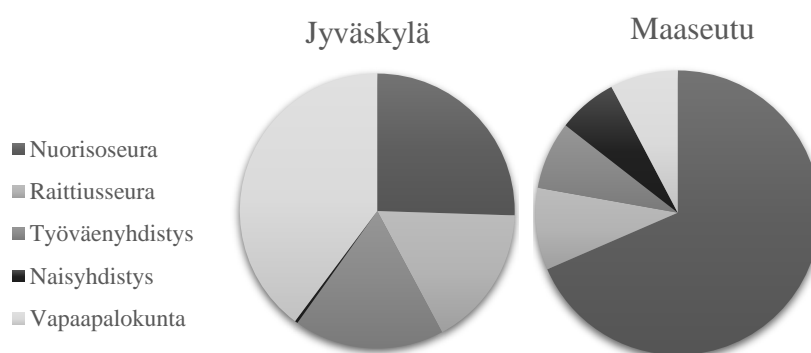
Maaseudun säätyläisten järjestämiä kansanhuveja kutsuttiin aivan niiden alkuaikoina ampumajuhliksi, mikä kertookin oleellisen niiden luonteesta: ne koostuivat pääasiassa leikeistä ja kisailuista. Lisäksi juhlia varten saatettiin perustaa väliaikaisia kuoroja ja soittokuntia, mikä edisti maaseudun musiikkiharrastusta. Keski-Suomessa pidetyillä kansanjuhlilla oli oma erityispiirteensä, nimittäin niihin kuului aina osana myös

¹⁰¹ Mönkkönen 1988, 545.

henkistä ohjelmistoa. Muualla Suomessa kansanjuhlat keskittyivät lähinnä huvitteluun, mutta Keski-Suomessa juhlissa saatettiin pitää esimerkiksi puheita, jotka käsittelivät kansallista herätystä tai kieliäsiä.¹⁰² Jyväskylän perin sivistyksellinen ja fennomaaninen ilmapiiri kantautui maaseudunkin sivistyneistön pariin, joka kaupunki-sivistyneistön tavoin pyrki edistämään kansallisaatteellisia tavoitteita. Kun yhdistykset levittäytyivät myös maaseudulle, sulautui kansanjuhlaperinne osaksi niiden tapahtumia. Yhdistykset alkoivat järjestää maaseudulla omia arpajaisiaan ja kansanjuhlia tuli niiden kesäjuhlia. Säätyläistön kansanvalistuksellinen tehtävä siirtyi järjestöjen perustamisen jälkeen luonnollisesti niiden kontolle.

Tärkeä järjestäytymisen kanava maaseudulla olivat valtakunnalliset keskusjärjestöt, joiden tavoitteena oli ollut levittää toimintaansa mahdollisimman laajalle koko maahan. Kansanvalistajat ja agitaattorit kiertelivät maaseudulla pitämässä puheita ja laittamassa uusia yhdistyksiä alulle. Suosiota paikkakunnalla ensimmäisenä saavuttaneesta yhdistyksestä tuli usein myös paikkakunnan yleisseura, johon suurin osa kuului, toiseksi jääneen yhdistyksen hiipussa nopeasti ja lopettaessa toimintansa. Vuoden 1905 suurlakkoon mennessä yhdistykset ja niiden huvitilaisuudet olivat jo ehtineet vakiinnuttaa asemansa maaseudullakin.¹⁰³

Kuvio 3. Yhdistysten tapahtumat Jyväskylässä ja maaseudulla

Jyväskylä n=294, maaseutu n=311. Lähde: Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905; Suomalainen 10.12.1888–31.12.1905.

¹⁰² Mönkkönen 1988, 543–545.

¹⁰³ Mönkkönen 1988, 547–548.

Jyväskylän huvielämä oli huomattavasti maaseudun pitäjiä aktiivisempaa, sillä miltei puolet yhdistysten aikajakson huveista järjestettiin Jyväskylässä. Keskimäärin jyväskyläläiset yhdistykset järjestivät tapahtumiaan noin 12 kertaa vuodessa. Jyväskylä oli tuohon aikaan koko Keski-Suomen kiistaton keskus, jonka huvitapahtumat vetivät yleisöä paitsi kaupungin sisältä, myös sen ulkopuolisilta lähiseuduilta. Kaikkein eniten huvitapahtumia Jyväskylässä järjesti vapaapalokunta, joka oli perustettu aikaisemmin kuin muut varsinaisia huveja järjestävät yhdistykset. Se sai muihin yhdistyksiin nähden etumatkaa ja pystyi siten vakiinnuttamaan toimintansa ja asemansa kaupungissa. Sen sijaan maaseudulla vapaapalokunnan tapahtumien määrä oli vaatimaton. Vapaapalokuntia perustettiin lähinnä kaupunkeihin ja teollisuustaaajamiin, joita Keski-Suomessa oli tuohon aikaan vielä vähän. Siksi vapaapalokunnan vaikutus jäi maaseudulla pieneksi.

Nuorisoseura taas oli maaseudulla ylivoimaisesti merkittävin tapahtumien järjestäjä, kun Jyväskylässä se jäi vapaapalokunnan jalkoihin. Nuorisoseura onnistuikin tehokkaimmin ulottamaan vaikutustaan myös maaseudulle, sillä sen aate vetosi nuorisoon niin maaseudulla kuin kaupungissakin. Jyväskylän nuorisoseuran keskittyttyä vuodesta 1899 lähtien valtavan piiriorganisaationsa asioiden hoitamiseen, alkoivat lähiseudun pitäjien nuorisoseurat järjestämään sitäkin enemmän omia tapahtumiaan.

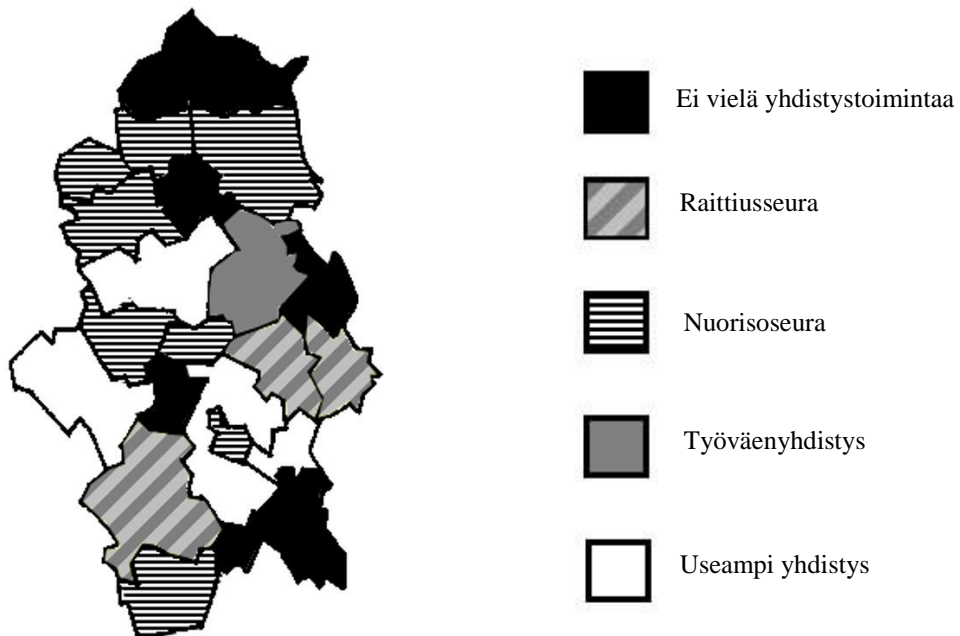
Raittiusseura ja työnväenyhdistys olivat molemmat kaupungissa aktiivisempia kuin maaseudulla, mutteivat yltäneet vapaapalokunnan tai nuorisoseuran tasolle. Maaseudulla raittiusseura järjesti hieman enemmän huveja kuin vapaapalokunta, työnväenyhdistys tai naisyhdistys, mutta toisaalta raittiusseuroja oli myös perustettu maaseudulla määrällisesti näitä muita enemmän. Raittiusseurat kyllä olivat toimeliaita niin maalla kuin kaupungissakin, mutta niiden toiminta keskittyi lähinnä kokoustamiseen, ei niinkään huvitteluun. Työnväenyhdistys oli vapaapalokunnan tavoin suosittu lähinnä teollisuustaaajamissa, joten maaseudulla niitä ei vielä juurikaan ollut, joten myös niiden tapahtumien määrä jäi pieneksi.

Naisyhdistys ei järjestänyt Jyväskylässä huveja juuri lainkaan, sillä se piti koko aikajaksolla kaupungissa vain yhden iltaman. Yhdistysten jäsenet olivat pitkälti peräisin edeltäjänsä, Rouvasväen Yhtiön, riveistä ja säätyläisestä taustasta, joten sen toimintamuodot keskittyivät yhä edelleen hyväntekeväisyyteen. Sen sijaan maaseudulla

naisyhdistykset järjestivät huvitapahtumia paljon vilkkaammin, erityisesti Viitasaarella, mutta myös Äänekoskella ja Jämsässä. Näillä paikkakunnilla perustetuilla naisyhdistyksillä ei ollut taustallaan yhtä pitkään toiminutta yhdistystä, jonka vanhat toimintamuodot olisivat vakiintuneet myös uuden yhdistyksen toimintamuodoiksi. Siten nämä yhdistykset pystyivät uudistamaan toimintamuotojaan ja pyrkivät toimimaan modernin yhdistystoiminnan mallin mukaisesti.

Monella pienellä paikkakunnalla tiheää asutusta oli vähän ja toisaalta asukkaiden järjestäytymisaktiivisuus vielä niin heikko, ettei monessakaan maaseutupitäjässä riittänyt jäsenistöä usealle yhdistykselle. Siksi maaseudulla paikkakunnilla oli yleensä yksi seura, joka kykeni menestymään ja pitämään toimintaansa yllä useamman vuoden ajan. Kilpailu oli kovaa, joten suosituimman yhdistyksen varjoon jääneet yhdistykset hiipuivat nopeasti perustamisensa jälkeen. Voittaneesta yhdistyksestä tuli usein pitäjänsä pääseura, joka otti hoitaakseen kaiken paikkakunnan huvitoiminnan.

Kartta 1. Keski-Suomen kunnat ja niiden suosituimmat seurat 1880–1905.

Lähteet: Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905; Suomalainen 1.1.1880–31.12.1905; Isopahkala 1964, 402; Suvanto 1965, 671–674; Kulha 1975, 513–520; Kuokkanen 1983, 522–528; Vihola 1983, 402–409; Mönkkönen 1986, 451; Keränen & Mehtola 1989, 473–479; Sinisalo 1993, 142–145; Lahti 1994, 582–596; Junnila 1995, 248–254; Koski 1998, 569–581; Laitinen & Vilkkuna 2004, 477–481; Manninen 2008, 481–483; Wilmi 1991, 141–149.

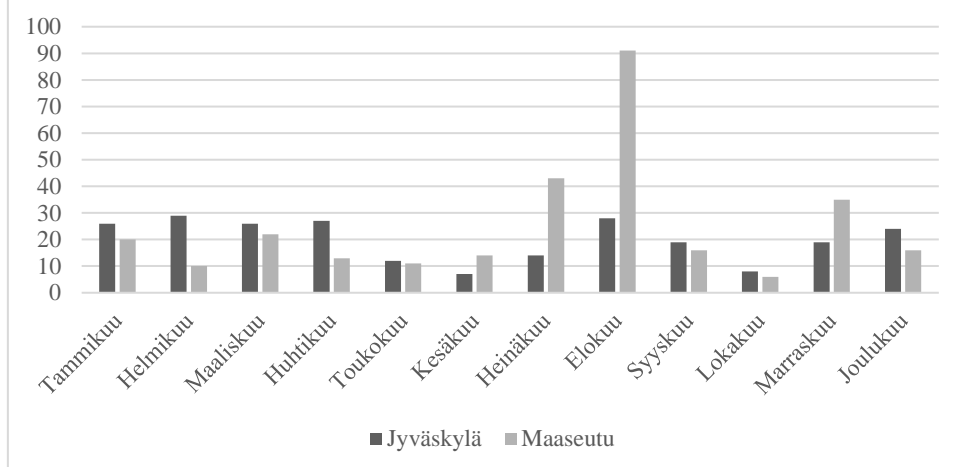
Suurimmassa osassa Keski-Suomen maaseudun paikkakunnista menestyviä yhdistyksiä oli lopulta vain yksi, kuten kartta 1 havainnollistaa. Yleisimmin pitäjän yleisseuran aseman sai nuorisoseura, jonka onnistui vakiinnuttaa asemansa pääseurana Karstulassa ja siihen vielä tuolloin kuuluneella Kyyjärvellä, sekä Kivijärvellä, Kuhmoisissa, Multialla, Muuramessa ja Uuraisissa. Raittiusseura taas oli voittoisin Hankasalmella, Jämsässä ja Laukaassa. Ainoastaan Äänekoskella työväenyhdistys kykeni aktivoitumaan jo niin aikaisin, että siitä tuli paikkakunnan näkyvin yhdistys.

Muutamalla paikkakunnalla yhdistykset onnistuivat myös toimimaan pitkän aikaa rinnakkain ilman, että toisen olisi täytynyt lopettaa toimintaansa. Näin oli esimerkiksi Jyväskylässä, jossa riitti aktiivisia jäseniä useammallekin yhdistykselle. Saarijärvellä ja Keuruulla raittiusseura ja nuorisoseura onnistuivat molemmat vakiinnuttamaan toimintansa. Jyväskylän maaseurakunnassa, johon vielä tuolloin kuului myös nykyinen Toivakan kunta, menestyivät niin ikään raittiusseura ja nuorisoseura rinnakkain. Näyttää siltä, että parhaiten rinnakkaiseen toimintaan maaseudulla pystyivät juuri nämä kaksi seuraa. Niiden pyrkimykset ja ihanteet eivät olleet ristiriidassa keskenään, jolloin niiden toiminta ei aiheuttanut paikkakunnalla keskinäisiä erimielisyyksiä, vaan sama väki saattoi käydä molempien yhdistysten tapahtumissa. Toisaalta nuorisoseura ja raittiusseura saattoivat vedota eri ikäryhmiin, joten ne eivät kilpailleet ikärakenteeltaan samoista jäsenistä.

Joissakin pitäjissä seuratoiminta ei ollut vielä ehtinyt tutkimuksen ajanjaksolla alkaakaan. Osassa näistä pitäjistä huvitoiminnasta huolehti edelleen sivistyneistö, samoin kuin se oli tehnyt muillakin paikkakunnilla ennen varsinaisen yhdistystoiminnan alkamista. Osassa taas väki matkasi naapuripaikkakunnalle sen paikallisyhdistyksen järjestämiin huveihin.

Kaupungin ja maaseudun välillä oli suuri ero siinä, minä vuodenaikoina huveja järjestettiin. Kuten kuvio 4 osoittaa, järjestettiin Jyväskylässä talvikuukausina keskimäärin enemmän tapahtumia kuin maaseudulla. Kesäkuukausina tilanne kääntyi kuitenkin pääläelleen, kun maaseudulla järjestettyjen huvien määrä saattoi ylittää Jyväskylässä järjestettyjen huvien määrän moninkertaisesti. Esimerkiksi elokuussa maaseudulla järjestettiin kolme kertaa enemmän huveja kuin Jyväskylässä.

Kuvio 4: Yhdistysten tapahtumat kaupungissa ja maaseudulla kuukausittain.

Jyväskylä oli leimallinen koulukaupunki, jonka opinahjoissa vietettiin kesälomaa heinä- ja elokuussa. Tuolloin kaupungissa asuneet seminaarilaiset ja lyseolaiset suuntasivat kotiseuduilleen Keski-Suomen maaseudulle loman viettoon. Kaupunkilaistunut, maalta kotoisin ollut sivistyneistö palasi vanhempiensa tai sisarustensa hoitamille maataloille varsinkin heinäaikaan auttamaan peltotöissä. 1860-luvulta lähtien kaupunkien virkamiehet, varakkaat kauppiaat ja opettajat ryhtyivät ostamaan itselleen kesäpaikkoja, vuokraten rakennuksia maalaistaloista tai jopa ostaen kokonaisia maatiloja kesäkäyttöön. Sivistyneistö halusi nauttia kesästä lähempänä luontoa, poissa pölyisestä kaupungista. Jyväskylä käytännössä tyhjeni ja sen seuraelämä hiljeni kesäkuukausien ajaksi. Maaseudulla lomalaisten tulo sen sijaan herätti paikkakunnan uudenlaiseen elämään ja suurimmat yleisötapahtumat järjestettiin juuri kesäkuukausien aikana.¹⁰⁴

Maaseudun väestöllä tai rahvaalla ei ollut samanlaista mahdollisuutta lomailuun, kuin säätyläistöllä ja kaupungissa opiskelleilla oli. Maaseudun väestölle vuodenaikojen vaihtelu tarjosi kuitenkin mahdollisuuden arjesta ja työstä irtaantumiseen, sillä syksyllä saatettiin saada viikon tai parinkin vapaa, kun vietettiin sadonkorjuujuhlia ja pestuumarkkinoita.¹⁰⁵ Jyväskylän työväestöllä ei ollut varaa matkata maaseudulle nauttimaan sen virkeistä kesähuveista, vaan se jäi kaupunkiin käytännössä keskenään.

¹⁰⁴ Krohn 1991, 82, 116; Mönkkönen 1988, 546–547.

¹⁰⁵ Krohn 1991, 80.

Ilman huveja työvaki ei todennäköisesti jäänyt, sillä säätyläistön valvonnan hellitettyä kesäkuukausiksi se saattoi viettää vapaa-aikaansa keskenään ilman säätyläistön ohjausta.

4 Huvit yhteiskunnan ongelmien kuvastajana

Yhdistysten 1800-luvun lopulla järjestämät huvit heijastelivat yhteiskunnan tilaa. Ne ilmensivät sitä nivelvaihetta, jossa yhteiskunta kokonaisuudessaan oli. Moni asia muuttui ja siirtyminen vanhasta moderniin tapahtui monella yhteiskunnan osa-alueella samanaikaisesti, jolloin huvit olivat sekoitus uutta ja vanhaa: niissä oli edelleen mukana piirteitä vanhasta kansanperinteeseen kuuluneesta tapanormistosta ja vuosittaisista juhlista, toisaalta ne edustivat uutta ja modernia järjestäytymisen tapaa, jossa keskiössä ei ollut enää paikallisyhteisön jatkuvuuden ylläpitäminen, vaan kansalaisuuden ja kansallisuuden luominen.

Teollistuminen ja sitä seurannut kaupungistuminen muuttivat ihmisten elinympäristöjä ja sosiaalisia verkostoja perusteellisesti. Palkkatyön myötä ajankäyttö mullistui ja työläisille jäi myös vapaa-aikaa. Kaupunkiin siirryttäessä vanha paikallisyhteisö jätettiin taakse, kuten myös kaikki sen yhtenäisyyttä ylläpitäneet normit, tavat ja hierarkiat. Maalta kaupunkiin muuttaneet irtautuivat monia sukupolvia yhteen liittäneistä lähisuhteista ja kyläkunnan yhteisyydestä. Näiden muuttajien sosiaalinen todellisuus koki mullistuksen.¹⁰⁶

Isäntävaltainen maailmankuva tuli kaupungeissa monella tapaa kyseenalaistetuksi: Ihmisen ei tulisiakaan ainoastaan tyytyä sijaansa, johon on syntynyt, vaan asioihin saattoi myös pyrkiä vaikuttamaan, esimerkiksi yhdistysten kautta. Näissä yhdistyksissä keskinäistä kanssakäymistä säätelivät toisenlaiset normit kuin maaseutuyhteisössä. Niissä saattoi jopa ilmetä radikaaleja tasa-arvon tavoitteita, kuten vaikkapa vapaapalokunnassa, jonka asioista päätettäessä jokainen oli ainakin näennäisesti yhtäläisessä asemassa. Yhdistykset myös valjastivat liikunnan toimintamuodokseen, eikä se ollutkaan enää tiiviisti yhteydessä työhön. Sen sijaan siitä tuli tapa viettää vapaa-aikaa ja huvitella, samalla edistäen kansakunnan maanpuolustuksellista etua.

Yhdistyksillä oli omia yhteiskunnallisia pyrkimyksiään, joilla ne halusivat vaikuttaa yhteiskunnan tilaan. Raittiusseura pyrki vähentämään kansan alkoholinkäyttöä ja saa-

¹⁰⁶ Ruutu 1980, 118.

maan kieltolain voimaan, wrightilainen työväenyhdistys taas työväestön olojen parantamiseen ja sen kautta sosialismin torjumiseen. Naisyhdistys vaati naisten olojen parantamista sekä sukupuolten välistä poliittista tasa-arvoa. Nuorisoseura tavoitteli nuorison henkisen ja fyysisen tason parantamista, vapaapalokunta parempaa paloturvallisuutta. Näitä vaatimuksia leimasi toisaalta pyrkimys asioiden muuttamiseksi, toisaalta ajatus siitä, että kansa voisi itse osallistumisellaan edesauttaa tavoitteen saavuttamista. Jotta kansa saataisiin kiinnostumaan yhteiskunnallisesta toiminnasta, tarvittaisiin houkuttimeksi huveja.

4.1 Säätyjen erilliset hovit

Yhdistykset palvelivat pitkälti säätyläistön tarpeita, olivathan ne säätyläistön perustamia ja ylläpitämiä. Säätyläistö pyrki ohjaamaan käynnissä ollutta muutosta itselleen mahdollisimman edulliseen suuntaan ja varmistamaan asemansa säilymisen muutosten pyörteessä. Fennomaaninen yläluokka halusi luoda yhteiskunnan, jonka perustana olisi vankalle pohjalle rakennettu valtio, jolle myös tavallinen kansa olisi kuuliainen. Valtiota ohjaisi säätyläisistä koostuva virkamiehistö, ja tällä tapaa säätyläistön asema olisi turvattu. Muutos vaati rahvaan roolin muuttamista keisarille kuuliaisesta, passiivisesta alamaisesta aktiiviseksi yhteiskunnan toimijaksi, kansalaiseksi. Rahvas pääsisi toimimaan kansalaisyhteiskunnan viitekehyksessä, sille varatuissa yhdistyksissä ja seuroissa. Niissä se voisi harjoitella uudenlaisen kansalaisuuden pelisääntöjä ja kehittyä mallikansalaiseksi.

Kansanvalistuksen olemukseen kuului käsitys rahvaan asemasta lapsena, jolla ei ollut edellytyksiä ajatuksia jalostavaan toimintaan. Jos rahvaan annettaisiin toimia omin päin, olisivat seuraukset kaikkien, myös heidän itsensä, kannalta huonot. Fennomaanien kansanvalistusohjelma perustuikin pitkälti luterilaisen yhtenäiskulttuurin ajatukseen hierarkiasta, jossa rahvaan osa oli vain tyytyä sille kuuluvaan asemaansa. Ylemmän luokan edut kuuluivat sille sen laillisen aseman perusteella, eikä rahvaan tullut vaatia samaa itselleen. Siten kansakunnan rakentamisen projektissa rahvaan rooliksi jäi pysyä kuuliaisena virkavaltaa ja ylempiään kohtaan.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Kokko 1988, 50–52.

Säätyläistön toiminnan ei voi kuitenkaan sanoa olleen varsinaisesti pahantahtoista, se vain uskoi omien tavoitteidensa johtavan myös rahvaan näkökulmasta hyvään lopputulokseen. Ennakkoluulot olivat kuitenkin aidon kohtaamisen tiellä, sillä monet sivistyneistä suhteutuivat rahvaaseen vähätellen ja heille alisteisena. Rahvaalla ei nähty olevan tarpeeksi sivistystä pystyäkseen ymmärtämään omia etujaan, joten näiden sivistäminen tämä tulisi olemaan sivistyneistön velvollisuus.

Huvitapahtumat olivat yhdistyksille konkreettinen keino kansan sivistämiseksi, sillä niiden ohjelma oli sivistyksellistä ja isänmaallista. Huveissa rahvas myös pystyisi kohtaamaan sivistyneistön luonnollisesti ja siten omaksumaan sen elämäntavat ja ajatusmaailman. Ihannetilanteessa rahvas ja säätyläistö olisivat järjestäneet huveja yhdessä, luoden siteitä luokkien välille ja pitäen rahvaan poissa sen raaoista ja siveettömistä tavoista.

Todellisuudessa tämä fennomaaninen ihanne toteutui keskisuomalaisessa huvitoiminnassa huonosti, sillä huvielämä oli edelleen tarkasti säätysidonnaisuuksien säätelystä. Rahvas ei intoutunut liittymään säätyläistön perustamiin ja johtamiin yhdistyksiin siinä määrin mitä oli toivottu. Kaikista pyrkimyksistä huolimatta rahvas huvitteli omissa nurkkatansseissaan, kun säätyläistölle oli tarjolla laaja kattaus teatteriesityksiä, konsertteja ja panoraamaa.¹⁰⁸ Esimerkiksi nuorisoseurassa säätyerotus koettiin ongelmaksi:

”Kyllä on hauskaa nähdä nuorisoseurain iltamissa ja muissa huveissa säätyläisiä ja kansan lapsia yhdessä, samaa asiaa kannattamassa, mutta millainen tämä yhteys silloin oikeastaan on? Eriseuraisuutta se useimmissa tapauksissa on, vaikka sitä tosin yhden katon alle yhdytään, puuttuu vielä paljon todellisesta yhdenvertaisuudesta.”¹⁰⁹

Vaikka rahvas ja säätyläiset osallistuivatkin samoihin huveihin, ei luonnollista kohtaamista päässyt ryhmien välille syntymään, osallistujat kun seurustelivat tapahtumissa lähinnä oman luokkansa edustajien kanssa. Onnistuneesta seura-toiminnasta taas kiiteltiin usein yksipuolisesti säätyläisiä:

¹⁰⁸ Kokko 1998, 43.

¹⁰⁹ ”Nuorisoseurojen suurin vaikutusala”. Keski-Suomi 20.8.1891.

”Hyvän vaikutuksen tekee saarijärveläisten vilkas elämä vieraan mieleen. [– –] Siellä näyttää nuoriso ennakkoluulojen kuoren murtaneen. Mutta se ei juuri ihmekään ole, sillä siellä rientojen etupäässä kulkevat ja kansannuorisoa auttavat – säätyläiset.”¹¹⁰

Kirjoittaja kiitteli nuorisoa luokkien välisten ennakkoluulojen ylittamisestä, mutta kiitos oli osoitettu säätyläisille, joiden ansioksi kansannuorison aktiivisuus lopulta nähtiin. Kirjoituksen perusteella Saarijärven yhdistystoiminnan voi katsoa täyttäneen fennomaanista ihannetta: myös kansa osallistui, mutta yhdistystoiminta oli kuitenkin säätyläisten tarkassa kontrollissa.

Järjestötoiminnan luokkia yhdistävässä tavoitteessa epäonnistuminen näkyi räikeästi Jyväskylän työväenyhdistyksen toiminnassa. Wrightilaiselta pohjalta perustetun yhdistyksen tapahtumat koostuivat muiden fennomaanisten yhdistysten tavoin isänmaallisesta ja kansansivistyksellisestä ohjelmasta. Yhdistystä johtivat säätyläiset ja jäsenistökin koostui lähinnä ylempään luokkaan luettavista työnantajista ja työnjohtajista. Vielä perustamisvaiheessa mukana ollut työväki kaikkosi nopeasti yhdistyksestä, minkä myös aikalaiset huomasivat:

”Varsinaisessa työväessä yhdistys ei ole onnistunut saamaan suurempaa kannatusta. Syynä tähän voipi olla köyhyys ja että pitävät 3:en markan jäsenmaksua liian rasittavana, eli lieneekö vielä vallitseva alhainen tila, ett’eivät kykene ymmärtämään mitä etuja yhd. voisi heille tarjota, eli ovatko he todellakin niin sanottuja vanhoilla-olijoita.”¹¹¹

Paitsi että työväestöä kuului yhdistykseen vain vähän, ei se juurikaan osallistunut yhdistyksen tapahtumiinkaan. Kirjoittaja kyllä pohti, että syynä työväen puuttumiseen voi toki olla korkea jäsenmaksu ja köyhyys, mutta päättyy siihen, ettei työväki ”alhaisen tilansa” vuoksi pysty ymmärtämään niitä etuja, joita yhdistys voisi sille tarjota. Kirjoitus kuvastaa hyvin yläluokan näkemystä rahvaasta vähä-älyisenä ja omaa etuaan ymmärtämättömänä.

¹¹⁰ Suomalainen 27.6.1898.

¹¹¹ Jyväskylän Työväen-Yhdistyksen vuosikertomus. Suomalainen 15.3.1893.

Toki alhainen koulutustaso on saattanut vielä vaikuttaa rahvaan innokkuuteen liittyä yhdistykseen, mutta tärkeimmät syyt työväen poisjääntiin löytyvät muualta. Työväestöä kuitenkin kuului runsaasti esimerkiksi Raittiuden Ystäviin, jonka jäsenistössä säätyläisiä oli vähemmän kuin rahvasta.¹¹² Myös vapaapalokunnan kansanjuhlisiin rahvas osallistui innokkaasti.¹¹³ Työväestö siis oli valmis järjestäytymään, muttei työväenyhdistyksen alaisuudessa. Yhdistyksen johto oli peräisin ylemmistä säädyistä, joten se ei kyennyt ajamaan työväestön etuja sitä tyydyttävällä tavalla. Työväen puuttuminen seurasta oli johtanut siihen, ettei seura käsitellyt kokouksissaan niitä kysymyksiä, jotka olisivat olleet varsinaisen työväen aseman parantamisen kannalta oleellisia.

”Jos työväellä on olemassa yhdistyksensä sairaus- ja hätäapurahan, tulisi mielestämme yhdistyksen [– –] käsitellä sellaisia kysymyksiä, joita kaupunkimme työväestö kokouksissaan on tilansa parantamiseksi käsitelläkseen ottanut [– –]. Yhdistyksen pitäisi ottaa selvä, onko ja missä määrin työ puute, jota valitetaan, tänä talvena suurempi kuin muina talvina [– –]. Ja jos todellakin apua ja toimenpiteitä kaivataan, joihin yhdistyksen omat varat eivät riitä, olisi yhdistyksen velvollisuus ehdotella niistä. Vaan jos ”työväenyhdistys” ei olisikaan työväen yhdistys muuta kuin nimeltään, olisi mielestämme saatava selko: ketkä tulevat niistä varoista osallisiksi, joita kaupunkimme hallitus tämän nimiselle jo on antanut ja – ehkä vasedeskin tulee myöntämään?”¹¹⁴

Kirjoittaja piti kyseenalaisena, toimiko työväenyhdistys ensinkään työväen eduksi, vai menivätkö kaupungin myöntämät avustukset johonkin muuhun tarkoitukseen. Kirjoituksen perustella työväenyhdistys ei edistänyt ensinkään työväen kannalta oleellisia asioita toiminnassaan.

Rahvas ei myöskään voinut tulla mukaan yhdistysten toimintaan tai huveihin jo niiden sisäänpääsy- ja jäsenmaksujen vuoksi. Yhdistysten tapahtumien sisäänpääsymaksut olivat usein 50 pennin tai 1 markan luokkaa, mikä kävi työväestölle usein yksin-

¹¹² ”Kaupunkimme n. k. sivistyneet ja raittiusseura.” Keski-Suomi 20.1.1891; ”Keski-Suomen Raittiuden Ystäväin vuosikertomus”. Keski-Suomi 30.5.1891; ”Kertomus Jyväskylän raittiuspiirin Keski-Suomessa toiminnoista” Keski-Suomi 14.6.1892.

¹¹³ Kokko 1988, 52-53. Kokko kuitenkin mainitsee myös vapaapalokunnan tanssiaisat, joissa rahvas ja säätyläiset eivät kyenneet yhteistoimintaan. Vrt. Kokko 1988, 50.

¹¹⁴ Nimim. Ei työmies. ”Työväenyhdistys” ja kaupunkimme työväki.’ Keski-Suomi 7.1.1892.

kertaisesti liian kalliiksi.¹¹⁵ Tämän lisäksi yhdistykset perivät jäseniltään vuosittaisia jäsenmaksuja ja erillisen liittymismaksun yhdistykseen liittyttäessä. Työväenyhdistyksen 3 markan jäsenmaksu oli tähän nähden huomattavan korkea.

”Tosin on moni työväkeen kuuluva nureksinut sitäkin, ettei pikkupalkkaisen kannata maksaa ilmoituksesta 25 penniä, pääsymaksusta 1 markkaa ja jäsenmaksua 25 penniä kuukausittain. Jäsenmaksu tosin on muiden maaseutukaupungeiden työväenyhdistysten jäsenmaksuun nähden korkea, kolminkertainenkin, mutta se nyt itse asiassa on pieni asia. – Suurin syy siihen tietysti on se, ettei meidän työväkemme vielä käsitä, mitä hyötyä tällaisissa seuroissa olemisesta on ja ettei se oikeastaan rohkeakaan tunkeutua semmoisiin, ja kenties kaikkein suurin syy on siinä, [– –] ettei työväenyhdistys ole esiytynyt semmoisena, millaisen sen itse periaatteen kannalta katsoen pitäisi olla.”¹¹⁶

Kirjoittaja myöntää, että Jyväskylän työväenyhdistyksen jäsenmaksu oli huomattavan korkea, jopa kolminkertainen verrattuna muihin maan työväenyhdistyksiin. Silti hän piti suurimpina syinä työväen sivistymättömyyttä ja toisekseen sitä, ettei työväenyhdistys ajanut varsinaisia työväen etuja.

Lehtikirjoittelu osoittaa, että työväenyhdistyksen johto oli kovin sokea työväen todellisille ongelmille ja tarpeille. Kalliiden jäsenmaksujen ja hienojen huvien sijaan työväki olisi toivonut enemmän konkreettisia toimia asemansa ja työllisyytensä parantamiseksi. Sen sijaan yhdistys keskittyi pitämään alkeiskursseja sekä sairaus- ja hautausapurahastoa, joiden kaikkien hinnat olivat kuukausittain markan tai kahden luokkaa. Työläisillä ei käytännössä ollut mitenkään varaa maksaa kaikkia liittymiseen, seuraan kuulumiseen, saatikka kursseihin ja sairausrahastoihin liittyneitä kuukausimaksuja.

¹¹⁵ Esimerkiksi keskiverto maataloustyöläinen tienasi vuonna 1880 yhdestä jalkatyöpäivästä kesällä 1,20 markkaa ja sahatyömies 2,02 markkaa. Vuonna 1900 maataloustyöläinen tienasi 1,90 markkaa ja sahatyömies 2,26 markkaa työpäivältään. Ansiot myös pienenivät huomattavasti talvikausina, maataloustyöväellä palkka oli vain noin puolet kesällä tehdyn työn palkasta. Tehdastyöläiset tienasivat vielä huomattavasti vähemmän kuin maataloustyöläiset, minkä lisäksi naiset tienasivat yleensä vain noin 50-60 % miesten vastaavista palkoista. Vattula 1983, 407, 412, 422.

¹¹⁶ ”Ei vaan huviksi”. Keski-Suomi 22.3.1892.

”Sairas- ja hautausapurahaston jäsenluku ei ole enentynyt sitten edellisen vuoden.
– Ihmetellä täytyy, että kaupunkimme työväessä vallitsee niin suuri välinpitämättömyys itsensä ja perheensä suhteen.”¹¹⁷

Säätyläistö ei kyennyt ymmärtämään työväestön lähtökohtia, vaan piti ainoana syynä tämän välinpitämättömyyttä tai sivistymättömyyttä. Työväestö olisi todennäköisesti voinut hyötyä työväenyhdistyksen jäsenyydestä, jos sen johto vain olisi pystynyt suhteuttamaan maksunsa työväestön palkkatasoon. Sivistyneistön oli vaikeaa ymmärtää sitä taloudellista tilaa, jossa työväestö oli, se kun eli itse kovin yläkyläisesti.

Säätyrajoituksesta käytiin kiivasta keskustelua myös nuorisoseurojen keskuudessa, ne kun olivat ilmoittaneet säännöissään jopa yhdeksi päätavoitteekseen säätyerotuksen poistamisen nuorison keskuudesta ja eri luokista tulevien nuorten yhteisen toiminnan edistämisen.

”Mutta sittekin täytyy sanoa, että nuorisoseurat ovat omaksuneet tapoja, jotka jyrkästi ovat tämän periaatteen kanssa ristiriidassa. Vai mitä sanotte esim. niin sanoakseni kahdenkertaisen sisäänpääsymaksun ottamisesta? Juhlapaikan portilla tai ovella ensin otetaan sisällepääsystä raha, jolla saa kuulla kaiken yleisemmän ohjelman, hyvässä lykyssä näkee kuvaelma, mutta sitte, jos tahtoo nähdä näytelmäkappaleen, tulee maksaa usein ”toinen sisäänpääsymaksu”. Jos mikään niin tämä tapa ainakin synnyttää luokkaeroa. Ainoastaan ”sivistyneet”, ”herrat” ja rikkaat voivat enää katsoa. Muukin yleisö kyllä katsoisi ja kuulisi, mutta se on heille kielletty nautinto. Vaikka haluaisikin antaa toisen sisäänpääsymaksun, ei ole varoja. [– –] Tästä vähän aikaa taaksepäin toimeenpani eräs nuorisoseura näytäntö-illan, johon oli asetettu paikkakunnan oloihin verraten hyvin korkea sisäänpääsy juuri vartavasten siksi, että ei tulisi muita kuin ”herroja”. [– –] Näyttää siis, että näytelmäkappaleiden esitys välillisesti edistäisi säätyeroitusta.”¹¹⁸

Sisäänpääsymaksujen suuruus oli ongelma myös nuorisoseuroissa. Kaksinkertaisen sisäänpääsymaksun periminen iltamissa koettiin säätyerotusta edistäväksi, olihan kaksi markkaa yhden illan huvituksista työläisille suhteettoman suuri menoerä. Jos

¹¹⁷ Jyväskylän Työväen-Yhdistyksen vuosikertomus. Suomalainen 13.3.1893.

¹¹⁸ ”Epäkohtia seurain työssä”, Suomalainen 2.11.1903.

työväenyhdistyksen kolmen markan vuosimaksu oli työväestölle ongelma, oli kahden markan sisäänpääsymaksu yksiin iltamiin jo suhteeton, vastasihan se työväestön palkkatasolla jopa kolmenkin päivän palkkaa. Kirjoittajan epäily korkeiden hintojen tarkoituksellisuudesta olisi sotinut nuorisoseurojen perustavaa aatetta vastaan.

”Säätyrajoitusko tukahduttaa yhteisen harrastuksen? Siltä ainakin näyttää ja niin on oikeus luulla. Kaupunkimme nuoriso on hajautunut pieniin ryhmiin. Kullakin niistä on omat harrastukset useasti hyvinkin mitättömät. He eivät enää kaipaa mitään keskinäistä yhteisyyttä, sellaista sidettä, nuorisoseuraa, joka liittäisi heitä yhteisen hyvän harrastuksen nimessä lähemmin toisiinsa. Se on epäilemättä ikävää.”¹¹⁹

Säätyrajoituksen uskottiin useissa kirjoituksissa olleen nuorisoseuraharrastuksen hiipumisen taustalla, sillä kaupungin nuoriso huvitteli mieluiten omissa säätyryhmissään. Toinen kirjoittaja taas koki, että nuorisoseurat pyrkivät kasvattamaan maalaisnuorisosta herrassäädyn jäljittelijöitä:

”Mutta valitettavasti kuulee usein nuorisoseurojamme syytettävän siitä, että ne ainoastaan hienontavat nuorisoseuran ulkonaisia tapoja ja ikäänkuin kasvattaisivat jäseniänsä jäljittelemään herrassäätyläisiä, siten muodostaen maalaisnuorisosta kömpelöitä jäljittelijöitä ja teeskentelijöitä, joilta puuttuu todellinen joustavuus ulkonaisissa käytöstavoissa, mikä joustavuus johtuisi sisällisestä hienoudesta.”¹²⁰

Maaseutunuorison siis uskottiin olevan ennemminkin kiinnostuneita ulkoisesta koreudesta, kuin todellisesta sivistyksestä, mikä oli aikalaisille kauhistus. Sivistyneistön mukailun olisi täytynyt olla henkistä ja älyllistä, ei ulkoisiin seikkoihin ripustautuvaa. Vaikka sivistyneistö itse pyrkikin näyttämään asemaansa ulkoisesti, ei rahvaan tulisi pyrkiä tekemään samoin.

Säätyjakoa käsitelleistä lehtikirjoituksista käy hyvin ilmi koko fennomaanisen järjestötoiminnan perimmäinen ongelma. Sivistyneistö määritteli omista lähtökohdistaan, millaista yhdistysten huvitoiminnan tulisi olla ja mikä olisi myös rahvaan

¹¹⁹ ”Enemmän intoa!” Keski-Suomi 12.9.1893.

¹²⁰ ”Voiko nuorisoseurat kehittää kansan kauneusaistia?”, Keski-Suomi 18.3.1902.

todellinen etu. Tuloksena toiminta oli näköalaton, ottaen huomioon vain sivistyneistön tarpeet ja sen käsityksen rahvaan edusta. Toiminta vastasikin lähinnä sitä ihannekuva, jollaisena sivistyneistö olisi halunnut rahvaan nähdä: kuuliaisena ja oppivaisena. Kun rahvas sitten jäi pois yhdistysten toiminnasta, ajateltiin sen johtuneen se sen itsensä ymmärtämättömyydestä. Järjestötoiminnan tavoitteena ei missään vaiheessa ollut, että rahvas olisi ollut todella tasa-arvoinen säätyläistön kanssa. Sen sijaan se alistettiin tapahtumissa passiiviseksi vastaanottajaksi, jolla ei ollut valtaa vaikuttaa toiminnan sisältöihin. Näin fennomaaninen järjestötoiminta päättyi sotimaan omia ihanteitaan vastaan: se ei kasvattanutkaan aktiivisia kansalaisia, vaan toisinsi rahvaan asemaa passiivisena vastaanottajana ja alamaisena.

4.2 Ongelmallinen tanssi

Sivistyneistön ja rahvaan väliset kulttuuriset hierarkiat ja normien yhteentörmäys tulivat esiin erityisesti tanssia koskevissa kysymyksissä. Tanssi oli yksi kiivaimmista huveja koskeneista kiistoista, sillä monet suhtautuivat siihen kielteisesti, vaikkakin eri syistä. Uskonnolliset tahot pitivät tanssia suoranaista syntinä, kun monet taas näkivät ainoastaan rahvaan keskenään pitämät tanssit paheellisina. Sen sijaan säätyläisten harrastama tanssi oli hyveellinen, henkeä ja ruumista vahvistava kulttuuriharrastus. Maaseudulla tanssin vastustamisen syyt olivat pragmaattisia: liika tanssiminen veisi fyysiset voimat ja olisi esteenä maatöiden teolle.

Tiukasti uskontoa puolustaneet raittiusseurat olivat yhteisesti päättäneet kieltää tanssin tapahtumistaan. Uskonnolliset piirit pitivät tanssia syntinä ja leikittelynä itsensä paholaisen kanssa. Koska Keski-Suomen raittiuspiiriä leimasi syvästi uskonnollinen henki, oli seuran päätös tanssin kieltämisestä yksimielinen. Kiellon toteuttamisen kannalta kiivainta keskustelua herättikin se, mikä oikeastaan laskettaisiin tanssiksi. Joidenkin mielestä lapsenomaisia piirileikkejä voitaisiin pitää ”viattomina ja siveellisinä”, kunhan niihin osallistuisivat ainoastaan lapset. Aikuisten ei ollut sopivaa leikitellä lasten tavoin. Toisaalta osan mielestä aikuistenkin oli sopivaa liittyä mukaan lasten yhteisiin piirileikkeihin, mutta aikuiset eivät saaneet harrastaa niitä keskenään.¹²¹ Aiheesta keskusteltaessa päädyttiin myös kiistelemään siitä, tulisiko raittiusseuran

¹²¹ Pöytäkirja, tehty Keski-Suomen raittiuspiirin toisessa vuosikokouksessa Jämsän kirkonkylässä Kesäkuun 6 päivänä 1892.”, Suomalainen 20.6.1892.

tapahtumien olla vähimmässäkään määrin huvittavia. Esimerkiksi näytelmiä tai kuvaelmiakaan ei tulisi osan mielestä sallia lainkaan¹²², kun osan mielestä ”[– –] tulee raittiusseurojen toimittaa nuorisollekin iltoja, koska nuoriso on oikeutettu iloitsemaan.”¹²³ Väittely aiheesta äityi osin niin kovaksi, että raittiusseuran vakavalla linjalla olleet vaativat niiden seurasta poistamista, jotka eivät olleet kaikessa toiminnassaan ”ehdottoman puhtaita”.¹²⁴

Työväenyhdistys suhtautui tanssiin mutkattomasti, eikä yhdistyksen kesken juuri käyty keskustelua asian mahdollisesta ongelmallisuudesta. Ne, jotka yleensä yhdistyksen tansseja arvostelivat, olivat sen ulkopuolisia henkilöitä. Tosin tätäkin kritiikkiä kuultiin lehdessä harvoin, olihan työväenyhdistys vielä suhteellisen pieni toimija ja vähän huomiota herättänyt kaupungissakin.

”Näkyväisin ilmaus mainitun seuran olemassa olosta ovat sen pitämät iltamat, joitten tarkoituksena lienee ollut hankkia jäsenillensä tietysti jalostuttavaa huvitusta. Ne iltamat, ne mielestäni juuri ovat olleetkin merkillisiä useassakin suhteessa. Joka niissä on käynyt, on huomannut, että niissä tanssilla on etusija, henkinen ohjelma on ollut perin köyhä.”¹²⁵

Työväenyhdistyksen huveja kritisoitiin siitä, etteivät ne sisältäneet tarpeeksi sivistävää ohjelmistoa, vaan iltamissa etusijalla olivat tanssit. Säätyläispiireissä ajateltiin, että rahvaan tapahtumien tulisi ensisijaisesti olla sivistäviä ja vasta toissijaisesti huvittavia. Lehdessä osoitettu kritiikki osui osaltaan oikeaan, sillä työväenyhdistyksen tapahtumista yli 60 prosentissa oli mukana tanssia, ja vakavampaa ohjelmistoa huomattavasti vähemmän. Järjestämällä paljon tansseja työväenyhdistys koetti houkutella työväkeä liittymään yhdistykseensä, kuitenkin laihoihin tuloksiin.

Paljon työväenyhdistystä enemmän huomiota herättivät nuorisoseuran tanssit, joita puitiinkin useaan otteeseen niin seuran kokouksissa, lehtijutuissa kuin yleisönosaston

¹²² ”Pöytäkirja, pidetty Keski-Suomen raittiuspiirin vuosikokouksessa Saarijärvellä 28 p. maalisk. 1894.” Suomalainen 6.4.1894.

¹²³ ”Pöytäkirja, tehty Keski-Suomen raittiuspiirin toisessa vuosikokouksessa Jämsän kirkonkylässä Kesäkuun 6 päivänä 1892.”, Suomalainen 20.6.1892.

¹²⁴ ”Pöytäkirja, tehty Keski-Suomen raittiuspiirin toisessa vuosikokouksessa Jämsän kirkonkylässä Kesäkuun 6 päivänä 1892.”, Suomalainen 20.6.1892.

¹²⁵ ”Kirje Jyväskylästä”, Keski-Suomi 20.7.1893.

kirjoituksissakin. Nuorisoseura-aatteen syntyessä oli se ohjelmansakin mukaan perustunut vakaalle kristilliselle pohjalle, minkä olisi uskonnollisimpien tahojen mielestä täytynyt tarkoittaa tanssin poisjääntiä tapahtumista. Toisaalta tanssit olivat myös tarpeellisia, sillä niiden ensisijainen tarkoitus olisi houkutella nuoriso jättämään keskinäiset nurkkatanssinsa.

”Sillä jos tuollaista ankaruutta noudatetaan, jäävät nuorisoseurat ainoastaan noitten peri-aatteellisten ihmisten yhdistyksiksi, joita tanssinhaluinen nuoriso kaipaa hakien huvituksensa nurkkatansseissa. [– –] Annettakoon sen vuoksi nuorison n:seuroissa edes hiukan muun ohjelman ohessa tanssia, vaan pidettäköön samalla tarkkaa huolta siitä, että ilo aina pysyy säädyllisenä ja sopivaisuuden rajojen sisäpuolella. Annettakoon heidän ymmärtää, ett’ei tanssi itsessään ole niinkään pahaa, vaan se tapa, millä sitä nurkkatansseissa harjoitetaan.”¹²⁶

Nurkkatanssit olivat rahvaan keskinäisiä ja itse järjestämiä tanssiaisia, joita säätyläistö piti kaiken siveettömyyden ja raakuuden perikuvana. Tätä tapaa saatettiin kitkeä pois järjestämällä yhdistysten omia tanssiaisia, joissa kaikki tapahtuisi varmasti säädyllisesti ja siveellisesti. Jotkut näkivät jopa nuorisoseurojen velvollisuutena järjestää näitä tansseja, jotta nuoriso saataisiin pidettyä poissa nurkkatansseista.

”Minkähän vuoksi oikeastaan nuoriso tanssii? – Sen vuoksi, että se tahtoo tällä ikivanhalla tavalla elämän-iloansa tyydyttää. Eihän tanssi itsessään mitään pahaa olekaan, sanotaan yleisesti – vaan ainoastaan nurkkatanssit surullisten seurauksiensa vuoksi. Mutta minkätähden käy nuoriso nurkkatansseissa? Minkätähden etsii se tuollaisia nurkkapaikkoja moninen siveellisine vaaroineen – Minkäpä muun vuoksi, kuin sen, ett’ei sen anneta paremmissa paikoissa tanssinhupia harjoittaa. Ja vaikka nuo sakkomiehet sanovatkin, ett’ei tanssi itsessään ole mitään pahaa, niin eivät he kuitenkaan salli nuorison harjoittaa sitä valvontansa alla ja ”paremmissa” paikoissa; ja nuorisoseurat kieltävät myöskin tanssin keskuudestaan.”¹²⁷

Koska tanssien tehtävä oli ehkäistä nurkkatansseja, tuli lopulta vastaan sama ongelma

¹²⁶ ”Onko nuorisoseurain ohjelmassa suvaittava tanssia?” Keski-Suomi 4.11.1897

¹²⁷ ”Jyväskylän kirje”, Keski-Suomi 16.11.1897.

kuin työväenyhdistykselläkin: tanssin määrä nousi suuremmaksi kuin huveissa olleen henkisen ohjelman. Tanssi houkutteli nuorisoa paikalle, joten sitä tuli olla tarjolla riittävästi huvien ohjelmistossa. Toisaalta tanssi ei olisi saanut olla myöskään huvien pääosassa, sillä muuten yhdistyksen sivistävä tarkoitus olisi jäänyt huvituksen varjoon. Ohjelmiston kokoaminen oli tasapainoilua näiden kahden vaatimuksen välillä. Päänvaivaa tuotti kuitenkin myös valikoivaksi osoittautunut yleisö:

”Sitä yleisöä, joka sinne kokoontuu vaan tanssihaluansa tyydyttääkseen, ei iltaman alkupuolella näy ensinkään. Vasta kun tanssi alkaa, tulvahtaa se paikalle, ollen äärettömästi innostuneena osaa ottamaan ’ohjelman suoritukseen’. Tämän innostuksen vaikutuksesta kestää tanssi noin k:lo 9:stä illalla, 3-4:jään aamulla. Puhumattakaan siitä, että ihminen, joka yönsä tällä tavoin on hikoillut, on seuraavana päivänä kelvoton työhön, pitäisi jokaiselle järkevälle ihmiselle olla selvää, ettei tuo työ ole voinut nuorisoa henkisesti eikä ruumiillisesti kohottaa.”¹²⁸

Vaikka nuorisoseura olisikin huolehtinut runsaasta henkisen ohjelman tarjoamisesta huveissa, saattoi työ mennä täysin hukkaan, kun yleisö saapui paikalle vasta tanssin alkaessa. Tällöin eivät huvitkaan täyttäneet täysin tarkoitustaan, sillä henkisen sivistämisen sijaan ne vain uuvuttivat kävijänsä. Pitkälle aamuyöhön jatkunut tanssi teki yleisöstä työkyvyttömiä, ilman mitään sivistyksellistä vaikutusta. Ruumiillisesta rasituksesta seurannut työkuoron hupeneminen huoletti toistakin lehtikirjoittajaa:

”En puhu tanssin epäsiiveellisydestä, vaan huomautan sen käytännöllisiä epäkohtia. Maaseudulla on paras huvittelutilaisuus sunnuntaisin. Raskasta työtä tekeväälle ei voi tehdä hyvää tanssia nuorisoseuran kokouksessa aamuun asti. Vanhemmat ihmisen valittavat, ett’ei sitte alkuvuikosta tahdo työstä tulla mitään. Tämä luetaan tanssin syyksi. Pidän puolestani tarpeellisena tanssin rajoittamisen nuorisoseurain ohjelmissa.”¹²⁹

Maaseudulla suhtautuminen tanssiin oli paljon käytännönläheisempi kuin kaupungissa, missä oltiin lähinnä huolestuneita henkisen ohjelman jäämisestä taka-alalle. Ohjelman sivistävyys ei aiheuttanut maaseudulla huolta, vaan maaseutunuorison kyky fyysiseen

¹²⁸ ”Vakavampi ohjelma”, Suomalainen 18.5.1896.

¹²⁹ ”Suomen ensimmäinen yleinen nuorisoseurain kokous Jyväskylässä”, Suomalainen 3.7.1895.

työhön. Useiden tuntien tanssiminen aamuyöhön saakka oli väsyttävää jo muutenkin ruumiillista työtä tehneelle maaseutunuorisolle. Tanssin suhteen ei niinkään nähty uskonnollisia tai sivistyksellisiä ongelmia, vaan tanssien vähentämistä vaadittiin sen työntekoa haittaavien seurauksien vuoksi.

Nuorisoseurat yrittivät tasapainoilla niille osoitettujen vaatimusten ristiaallokossa, ja julkisissa lausunnoissaan ne korostivat useaan otteeseen, etteivät iltamat missään nimessä koostuneet ainoastaan tanssista, sen kun ei itsessään nähty palvelevan kansansivistyksellisiä tavoitteita. Seura korosti, että sen tapahtumissa etusijalla olivat opettavaiset ja sivistävät puheet, esitelmät ja kuvaelmat, eikä tanssia harrastettu enempää kuin oli tarpeellista. Tanssi oli seuralle pakollinen paha, jotta rahvaskin saataisiin pysymään seurassa.

”Tanssi on yleis-inhimillistä. Kaikki mitä suurta toimeenpannaan se alkaa tanssilla. Herrasväet ja sivistyneet tanssivat. Ja jos kansaa kielletään tanssimasta, tanssii se siltikin.”¹³⁰

Tanssi tosiaan oli yleisinhimillistä, sitä kun oltiin tavalla tai toisella harrastettu aina Suomessakin. Suhtautuminen tanssiin kuvasti sitä kulttuurista hierarkiaa, joka yhteiskunnassa vallitsi: vaikka säätyläistön ja rahvaan harrastukset olisivatkin periaatteessa olleet samankaltaisia, oli rahvaan tapa tanssia säädytön ja siveetön. Sivistyneistölle tanssi oli ruumista ja henkeä sivistävä kulttuuriharrastus, joka rahvaan aloitteesta lähteneenä oli automaattisesti vääränlaista. Kiistely tanssista ilmensi sitä risteyskohtaa, jossa säätyläistön ja rahvaan tapanormit törmäsivät toisiinsa.

Tanssia koskevassa keskustelussa nousi esiin säätyläistön holhoava suhtautuminen rahvaaseen. Säätyläistöllä oli raskaita ennakkoluuloja nurkkatansseja kohtaan, vaikka heistä tuskin harva oli käynyt niissä ja nähnyt itse, millaista rahvaan keskinäinen huvittelu oli. Osa nurkkatansseja kohtaan koetusta inhosta olikin sivistyneistön keskinäistä joukkohysteriaa, joka syntyi yksittäisten uutisten ja huhujen pohjalta. Fennomaanisen järjestöihanteen mukaan rahvaan huvittelun tuli tapahtua säätyläistön johdolla ja heidän valvovan silmänsä alla, jotta rahvaan huonot tavat saataisiin kitkettyä

¹³⁰ Herra O. Pajarin puheenvuoro yleisessä nuorisoseurojen kokouksessa, ”Suomen ensimmäinen yleinen nuorisoseurain kokous Jyväskylässä”, Suomalainen 3.7.1895.

pois. Nurkkatanssit sotivat fennomaanista ihannetta vastaan, ja siksi ne täytyi saada tyystin loppumaan. Keskenään rahvas vain pääsisi toteuttamaan sen huonoja tapoja ja nurkkatansseissa siveettömyys pesiytyisi yhä pahemmin rahvaan pariin. Säätyläistön velvollisuus oli pelastaa rahvas sen omaehtoiselta, keskinäiseltä huvittelulta.

4.3 Pyhäpäivien hovit ja viina

1880-luvulta eteenpäin yhdistysten toiminnassa kytenyt ajatus yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisesta johti varsinkin maaseudulla yleisen maailmankuvan kriisiin. Etenkin raittiusseura pyrki vaikuttamaan suoraan maan lakiin vaatimalla kieltolain saamista voimaan, mutta myös muiden yhdistysten taustalla näkyi pyrkimys yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Yleisen mielipiteen muokkaaminen alettiin nähdä vapaaehtoisten yhdistysten tehtävänä. Maaseudulla nämä pyrkimykset aiheuttivat enemmän ongelmia kuin kaupungissa, sillä patriarkaalinen talonpoikaisto ajatteli uudentyypisen toiminnan olevan ristiriidassa vanhaluterilaisen ajattelutavan kanssa. Sen perusteella kunkin piti tyytyä esivallan sille asettamiin velvoitteisiin ja asemaansa yhteiskunnassa. Tämä näkemys joutui kuitenkin kyseenalaistetuksi. Erityisen uhkaavaksi koettiin se, ettei pyhäpäiviä enää pidetty täysin pyhinä, vaan yhdistykset käyttivät niitä kokouksiensa, tapahtumiensa ja juhliensa ajankohtana, jolloin niitä hallitsivat maalliset asiat.¹³¹

Yhdistysten tapahtumat sijoituivat Keski-Suomessa useimmiten sunnuntaille tai pyhäpäiville. Pyhäpäivinä suurempi osa ihmisistä pääsi töiltään osallistumaan huveihin, toisaalta juhlapyhinä pidetyt hovit myös korvasivat maaseudun juhlaperinnettä. Tapahtumien järjestäminen sunnuntaisin tai pyhäpäivisin ei juurikaan häirinnyt keski-suomalaisia. Kaupunginsaarnaaja, Keski-Suomen raittiuden ystävien puheenjohtaja G. O. Schönemankin oli esimerkiksi sitä mieltä, että hovit voitaisiin hyvin järjestää pyhäpäivisin, kunhan ne eivät menisi päällekkäin kirkonmenojen kanssa. Schönemanin onnistui hoitaa palkkatyönsä ja tehtävänsä raittiusseuran puheenjohtajana sulassa sovussa, ilman seuran tapahtumien ja kirkonmenojen välisen ristiriidan syntymistä. Esimerkiksi vuonna 1893 kaupunginsaarnaaja ilmoitti, ettei iltasaarnaa pidettäisikään sinä iltana kirkossa, minkä sijasta yleisö olisi tervetullut kuulemaan

¹³¹ Alapuro & Stenius 1989, 35.

Raamatun selitystä raittiusseuran järjestämälle huviretkelle.¹³² Kaupunginsaarnaajaa häiritsivät sen sijaan muiden yhdistysten järjestämät hovit, ja hän saattoikin käyttää asemaansa muiden yhdistysten parjaamiseen. Esimerkiksi naamiaishuvit eivät olleet Schönemanin mieleen, kuten vapaapalokunnan naamiaisista kirjoitetussa lehtijutussa kerrottiin:

"Väkeä oli vallan paljon, vaikka meidän arvoisa kaupungin saarnaajamme oli saanut päähänsä alkaa kirkossa pauhaamaan ja mielestämme turhaa melua pitämään pidettävien naamiaishuvien johdosta."¹³³

Sunnuntaihuvien nähtiin haittaavan paitsi kirkollisia menoja, myös koulutusta. Jyväskylän seminaarin oppilaiden ei ollut soveliasta osallistua oppilaitoksen ulkopuolisiin rientoihin, niiden kun pelättiin häiritsevän tulevien kansakoulunopettajien koulutusta. Vuonna 1887 seminaarilaisille annettiin kuitenkin lupa suorittaa velvoitteita seminaarin ulkopuolella, kunhan nämä asettaisivat seminaarin edelleen etusijalle.¹³⁴ Sekä *Suomalaisen* että *Keski-Suomen* palstoilla käytiin vuonna 1892 kiivasta väittelyä siitä, saivatko seminaarilaiset osallistua huvitilaisuuksiin sunnuntaisin, tämän kun oli itse seminaarin rehtori heiltä kieltänyt. Kiista kulminoitui vapaapalokunnan naamiaisiin, joissa torvisoittokunta oli joutunut esiintymään vajavaisena ilman parhaita soittajiaan, sillä sen seminaarilaisjäsenet olivat rehtorin kieltoa noudattaen jättäneet tulematta esiintymään. Tästä useat naamiaisten osallistujat olivat tuhtuneet ja eräs vieras valitti saaneensa kuulla torvisoittokunnalta vain ”korvia koskevia vihellyksiä”¹³⁵. Seminaarilaisten poisjääntiä perusteltiin näiden erityisasemalla:

"Kansassamme yhä kasvava pyhäpäivän väärinkäytös sietää kyllä kaikkein ajattelevain kansalaisten tarmokasta vastusta, ja että tällöinen vakaampi kanta istutetaan kansakoulumme nouseviin opettajiin on ilahduttavana ajan merkinä, josta varmaan vakaampi osa kansasta iloitsee."¹³⁶

Seminaarilaisten oli erityisen tärkeää omaksua oikeanlainen pyhäpäivien vieton tapa, he kun kasvattivat kansakunnan lapsia ja nuorisoa. Fennomaaninen ajatusmaailma ei

¹³² Kokko 1988, 53.

¹³³ Keski-Suomi 7.1.1882.

¹³⁴ Valtonen 2009, 84–85.

¹³⁵ Suomalainen 29.2.1892.

¹³⁶ Suomalainen 29.4.1892.

nähty ongelmaa siinä, että sunnuntaita tai pyhäpäiviä saatettaisiin käyttää tapahtumien järjestämiseen, sillä niiden perimmäinen tarkoitus oli kuitenkin olla sivistäviä. Rehtorin kieltö liittyi varmaankin enemmän uskonnollisiin ja käytännöllisiin syihin: opintojen sujumiseksi seminaarilaisten oli syytä muistaa myös levätä, mitä sunnuntaiset huvit eivät varsinaisesti edesauttaneet.

Keskisuomalaisten suhtautuminen alkoholiin oli huomattavasti mutkikkaampaa, kuin näiden näkemykset sunnuntaihuveista. Sivistyneistöllä oli alkoholiin kahtiajakoinen suhde: Toisaalta viinien ja rommien keräily oli säätyläistölle tapa liittyä eurooppalaiseen yläluokkaan sekä osoittaa asiantuntemustaan ja elitismiään. Samalla alkoholinkäyttöä arvostettiin ja pidettiin miehisenä.¹³⁷ Toisaalta fennomaaninen liike näki rahvaan alkoholinkäytön ongelmallisena ja halusi sen omaksuvan raittiuden asian, alkoholin kun nähtiin olevan osasyylinen niin köyhäin- kuin sairaanhuollonkin ongelmiin sekä myöhemmin yhteydessä työväenkysymykseen.

”Työmiehellä ei ole varaa juoda. Hän seisoo yhteiskunnan ala-asteella, ja jos hän ei pyri ylöspäin ja tarmolla pyri, niin hän jää, missä on, taikka vaipuu jätkien luokkaan, joka on vielä alempi ja sitä paitsi halveksittu luokka, halveksimista ansaitsevakin. Työväen luokalle kaiken menestymisen ehto on raittius. Ilman sitä ovat kaikki muut ponnistukset eteenpäin turhia. Niillä, joilla jo on varaa ja vaikutusvaltaa, voi olla varoja juodakin. [– –] Mutta työmiehelle, joka pyrkii eteenpäin, sille on raittiusasia tärkeämpi; yhteiskunnallista vaikutusvaltaa, elämän mukavuutta ja nautintoa, siitä ei paljoa toivoa, jos ei raittiisti eläen voimia ja varoja säästetä. [– –] Raittiusliike on työväenliikkeen menestymisen kaikkein tärkeimpiä ehtoja. Siinä minun käsitykseni näiden liikkeiden keskinäisestä suhteesta.”¹³⁸

Koska raittiusasia pystyttiin ongelmitta liittämään niin moneen yhteiskunnalliseen kysymykseen, ajoivat lähes kaikki yhdistykset, mukaan lukien nuorisoseura ja työväenyhdistys, kiivaasti raittiuden asiaa. Vapaapalokunta teki tässä asiassa poikkeuksen, sillä se ei juurikaan ottanut kantaa raittiusasiaan, mikä nostatti moitteita erityisesti raittiusharrastajien piirissä. Varsinkin vapaapalokunnan vuosijuhlissaan harrastama alkoholijuomien anniskelu aiheutti suurta pahennusta, juhlissa kun myytiin

¹³⁷ Vilkuna 2015, 79.

¹³⁸ A. A. Granfelt ”Työväenliikkeen ja raittiusliikkeen välinen suhde”, Suomalainen 16.2.1898.

kahvin, teen ja limonadin lisäksi myös olutta, viiniä, punssia ja konjakkia.¹³⁹ Viini, konjakki ynnä muut hienommat juomat oli varattu säätyläistölle, mutta myös rahvas pääsi vuosijuhlissa juhla-juoman, oluen, makuun. Aikaisemmin vapaapalokuntaa parjannut kaupunginsaarnaaja Schöneman ei ollut mielissään alkoholin anniskelusta. Hän jopa lähestyi vuonna 1886 kirjeellään läänin kuvernööriä ja vaati tätä olemaan myöntämättä vapaapalokunnalle lupaa alkoholijuomien myyntiin, perustellen:

”[– –]kaupungin käsityöläisten oppilaillekin täinkaltainen palokunnan aineitten anniskeleminen tulisi kavalaksi kiusaajaksi ja viettelijäksi rikkomaan sekä koululakia että säädyllisyyttä ja vanhempain ja holhoojain tahtoa.”¹⁴⁰

Samalla pastori Schöneman mitä nöyrimmin pyysi kuvernööriä olemaan myöntämättä alkoholijuomien anniskelulupaa muillekaan seuroille, jotka Jyväskylässä tapahtumia järjestivät.¹⁴¹ Vapaapalokunnan päällikkö lähestyi kuvernööriä vastaavanlaisella kirjeellä kuin pastorikin. Siinä hän kertoi viime vuotisissa juhlissa, joihin alkoholilupaa ei ollut myönnetty, olleen enemmän juopuneita osallistujia kuin koskaan aikaisemmin. Yleisö toi juhliin omat juomansa, joita saattoi nauttia ilman rajoitteita. Siksi palokunta pyysikin kuvernööriltä lupaa ”tarkalla valvonnalla” saada anniskella alkoholia vuosijuhlissaan, mihin kuvernööri myönsi luvan.¹⁴² Osa vapaapalokunnan juhlien osallistujista oli tosin tyytyväisiä siihenkin, jos alkoholia ei anniskeltu juhlissa:

”Suotuisa ilma teki juhlan onnistuneeksi ja koska väkijuomain tarjoiluun pyydettyä lupaa ei oltu saatu, tapahtui kaikki kauniisti ja rauhallisesti, niin ettei siitä jäänyt kenellekään ikäviä jälkimuistoja.”¹⁴³

Maaseudulla säätyläistö piti huolen, että kansalle olisi tarjolla puhdashenkisiä huvituksia, jottei se käyttäisi kaikkia vapaapäiviään vain juopumiseen. Esimerkiksi Keuruulla vallinnut tapa järjestää viinahäitä oli sivistyneistön silmissä hirvittävä, ja raittiusseura toimikin paikkakunnalla aktiivisena tapahtumien järjestäjänä.¹⁴⁴ Jyväskylä

¹³⁹ JyMa VPK SY16, Kuvernöörin päätökset 29.8.1882, 23.8.1886, 18.8.1888, 31.8.1889, 30.6.1903, 11.8.1904 ja 26.8.1905.

¹⁴⁰ JyMa VPK SY 16, Kuvernöörin päätöksen liitteenä oleva kirje 23.8.1886.

¹⁴¹ JyMa VPK SY 16, Kuvernöörin päätöksen liitteenä oleva kirje 23.8.1886.

¹⁴² JyMa VPK SY 16, Kuvernöörin päätöksen liitteenä oleva kirje 23.8.1886.

¹⁴³ ”VPK vuosijuhla”, Keski-Suomi 5.9.1892.

¹⁴⁴ Talollinen piti palkolliselleen viinahäät, joissa vieraille myytiin viinaryppyjä, joista saadut rahat palkollinen sai lahjaksi isännältään talon rakentamista varten. Vihola 1983, 379–380.

oli tunnettu markkinapitäjä, jonne vuosittaiset markkinat keräsivät ympäröivän maaseudun talonpoikaista ja maaseuturahvasta. Markkinat toivat mukanaan myös lieveilmiöitä, kuten juopottelun, olivathan markkinat maaseutuväelle vapaa-aikaa ja siten otollista aikaa ryypiskelylle. Kaupungissa alkoholinkäyttö pyrittiin hillitsemään, esimerkiksi vuonna 1897 kun markkinaväkeä pyrittiin raitistamaan kieltämällä anniskelu paitsi markkinoiden aikana, myös päivää markkinoita ennen ja jälkeen. Tämäkään ei kuitenkaan tehonnut, sillä kaupungissa toimineet salakapakat huolehtivat alkoholin saannista.¹⁴⁵

”Ravintolain upeat salit, käytävät ja kamarit, vieläpä pihatkin – kaikki paikat täynnä kiroilevaa, räyhäävää joukkoa, joka ei kyennyt puheitaan, eikä käytöstään hallitsemaan. – te Keski-Suomen yksinkertaiset talonpojat! – Älköön kukaan saapuko Keski-Suomesta tänne markkinoille turhanpäiten, siveellistä ja ruumiillista kuntoaan kadottamaan!”¹⁴⁶

Säätyläistö katsoi markkinaväkeä halveksien ja suhtautui heihin ylenkatsoen. He näkivät juopuneen maaseuturahvaan pilaavan sivistyskaupunkinsa maineen ja kirjoittaja epäilikin ”yksinkertaisia talonpoikia” tulevan kaupunkiin ilman varsinaista syytä, ainoastaan juopottelemaan ja räyhäämään. Suhtautuminen poiki kuitenkin kritiikkiäkin:

”[– –] Teidän kaupunkianne sanotaan koulukaupungiksi, valonahjoksi. Te sanotte harrastavanne sivistyksen edistystä ja pyrkivänne valoa kohden. Te pyydätte valistaa siis myöskin meitä maalaisia. Pidätte juhlistanne korupeiteita, levitätte meille sanomalehtiä y. m. hyvyttä, mutta kaiken tuon matkassa pidätte meitä varten tarjolla myrkkylajia, joka myrkyttää meidän elämämme, polkee meitä ihmiskunnan alimmalle portaalle. [– –] Te tiedätte, että me markkinoille tultuamme olemme voimattomia hallitsemaan intohimojamme ja kuitenkin ette kaada myrkkylajinne sisällystä maahan. [– –] Miksi siis pidätte markkina-aikana olutkauppojanne, anniskeluitanne auki ja siten aivan houkuttelette maakunnasta joutolasta väkeä kaupunkiin hurjastelemaan.”¹⁴⁷

Kirjoittaja näki syyn rahvaan alkoholinkäyttöön olevan pohjimmiltaan Jyväskyläläisessä säätyläistössä, joka samanaikaisesti myi rahvaalle alkoholiuomia ja saarnasi

¹⁴⁵ Fredrikson 1978, 8.

¹⁴⁶ ”Mitä varten Keski-Suomen väestö markkinoille tulee?”, Suomalainen 22.9.1897.

¹⁴⁷ ”Yleistöltä”, Suomalainen 24.9.1897.

raittiusasiaa. Kirjoittajan kritiikki osui osittain oikeaan, jotkut säätyläiset kun saattoivat tehdä samanaikaisesti molempia. Esimerkiksi vuonna 1890 Jyväskylän Raittiuden Ystävät joutui erottamaan johtokuntansa jäsenen, kun tämä oli perustanut kaupunkiin oman viinakaupan.¹⁴⁸ Usein kyse ei kuitenkaan ollut samoista yksityishenkilöistä, vaan osa säätyläistöstä oli viinakaupan harjoittajia ja toiset taas innokkaita raittiuden kannattajia, mutta rahvaan tapaan säätyläisetkin nähtiin yksittäisenä, homogeenisena joukkona.

Säätyläistön suhtautuminen alkoholiin oli osittain ristiriitaista, sillä samalla kun se itse nautti alkoholia ja piti sitä eräänlaisena kulttuuriharrastuksena, näki se rahvaan alkoholinkäytön olevan syyllinen suurimpaan osaan yhteiskunnallisista ongelmista. Säätyläistö nautti kalliita ja hienoja, Euroopasta hankittuja juomia, kun kansa nautti lähinnä väkiviinaa ja olutta. Siten myös alkoholi heijasteli vallinnutta kulttuurista hierarkiaa. Säätyläistön tapa nauttia alkoholia oli sivistynyt, kun taas rahvas vain rähisi ja rellesti ryypättyään.

Ryypääminen oli ainoastaan miesten asia, joten puhuttaessa alkoholin käytöstä ja sen tuomista haitoista, sillä tarkoitettiin ainoastaan miehiä. Vaikka naiset joivatkin alkoholia, tekivät he sen näkymättömissä ja yksityisessä elinpiirissä. Juomisen normit oli luotu miesten hallitsemaan yhteiskuntaan, eikä näissä normeissa ollut tilaa naiselliselle juomiselle tai humalaiselle naiselle.¹⁴⁹ Niissä tapahtumissa, joissa alkoholia tarjottiin, ei juurikaan käynyt naisia, sillä naisten ei usein ollut soveliaista olla edes mukana seurueessa, jossa oli humalaisia miehiä.

4.4 Naiset huveissa

Naisasialiike sai Suomessa alkunsa tyttöjen koulutusmahdollisuuksia koskeneista keskusteluista, joiden seurauksena ensimmäinen naisyhdistys perustettiin vuonna 1884. Naiset olivat hiljalleen päässeet kouluttautumaan suurimpiin kaupunkeihin perustetuissa tyttökouluissa ja esimerkiksi vuonna 1863 perustettu Jyväskylän seminaari antoi naisille mahdollisuuden myös ammatilliseen koulutukseen. Koulutus nosti naisten yleistä

¹⁴⁸ Keski-Suomi 27.5.1890.

¹⁴⁹ Vilkuna 2015, 410–411.

tietotasoa, joka oli yksi edellytys naistietoisuuden kehittymiselle.¹⁵⁰

Elinkeinovapaus oli voimaan tultuaan vapauttanut työvoiman palvelemaan esimerkiksi yrityksiä ja toimimaan palkkatyössä. Samalla naisetkin saivat alkaa harjoittaa useita ammatteja ja esimerkiksi perustaa kauppaliikkeitä, mutta suuri osa viroista oli edelleen heidän tavoittamattomissaan. Miehiä oli sitonut ainoastaan suhde isäntään, josta irrottauduttiin elinkeinovapauden myötä. Naiset olivat kuitenkin edelleen riippuvaisia myös perheestään, kuten aviomiehestään tai isästään. Jotta nainenkin olisi kyennyt toimimaan vapaasti työmarkkinoilla, tuli hänen vapautua isäntävallan lisäksi myös riippuvuudesta mieheensä. Koska palkkatyöläistymisen haluttiin koskevan myös naisia, tuli naisasia ajankohtaiseksi.¹⁵¹

Kansallisen liikkeen vaikutus näkyi myös naisyhdistyksissä, joiden toimintamuodot eivät aina palvelleet suoranaisesti naisasiaa eli naisten poliittisen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon toteutumista, vaan toiminnan lähtökohtana pidettiin koko maan kansallista etua. Fennomaanien tavoite oli luoda terve, ahkera, raitis ja muutenkin korkeat eettiset ihanteet täyttävä kansakunta, jonka toteuttamisessa naisilla äiteinä ja kasvattajina oli ratkaiseva rooli. Tätä tehtävää täytettäessä naisyhdistykset ajautuivat ristiriitaan tasa-arvopyrkimysten kanssa. Kun naisyhdistykset esittivät vaatimuksiaan tehokkaasta kodinhoidosta, viihtyisästä kodista ja paremmasta lasten kasvatuksesta, osoitettiin ne yksipuolisesti työläisnaisille, eli niille naisille, jotka jo saivat elantonsa kodin ulkopuolisesta työstä. Naisasialiikkeen yksi tavoite oli ollut naisten työelämään siirtyminen, joten naisten asema tuli lopulta alistetuksi kansankunnan edulle.¹⁵²

Naisasian ja fennomanian erosivat toisistaan kuitenkin perimmäisiltä aatteiltaan: naisasiassa korostettiin yksilönvapautta, kun fennomaanisessa liikkeessä sitä taas ei nähty tavoittelemisen arvoisena. Individualismin ihanteet tulivat myös suomalaisen naisasialiikkeeseen erityisesti brittiläisen kirjallisuuden mukana. Tämän jälkeen naisasialiike ja fennomaaninen liike alkoivat irtaantua toisistaan, fennomaanit kun näkivät yksilön vapauden ristiriidassa koko kansankunnan edun kanssa. Ero tapahtui kuitenkin vasta 1800- ja 1900-lukujen taitteessa, maakunnissa vielä tätäkin myöhem-

¹⁵⁰ Jallinoja 1983, 32–34.

¹⁵¹ Jallinoja 1979, 35.

¹⁵² Sulkunen 1991, 34.

min.¹⁵³ Siksi suurin osa Keski-Suomenkin naisyhdistyksistä toimi pitkään vielä 1900-luvullakin fennomaanisen mallin pohjalta. 1900-luvun alkuvuosina naisyhdistykset alkoivat lähinnä Äänekoskella ja Jämsässä irtaantua fennomaanisesta ajatuspohjasta paikkakuntien työläisvaikutuksen vuoksi. Sen sijaan Jyväskylän naisyhdistys pohjasi vielä pitkään kansallisaatteeseen, olihan sen jäsenistö lähinnä säätyläisnaisia.

Naisten järjestäytymistä ei ole mielekästä tarkastella lähtökohtaisesti naisyhdistysten kautta, ne kun olivat järjestöinä sitoutuneet naissivistyneistön kannatukseen ja perustuivat luokkaintresseihin. Vaikka vuosisadan vaihteessa oli paljon naisliikehdintää, ei se vielä ollut yhteydessä ohjelmalliseen naisasiaan tai naisten erilliskysymyksiin. Työläisnaisten siveellisyyden ja kodinhoidon taitojen kasvattamiseen keskittyneiden naisyhdistysten kannatuskin oli muihin yhdistyksiin nähden niin heikko, että ne jäivät naisten yleisessä organisoitumisessa taustailmiöiksi. Keski-Suomessakaan ei vielä ilmennyt samanlaista emansipatorista naisasiatoimintaa, kuin pääkaupunkiseudulla, sillä yhteiskunnan tasa-arvokysymysten nähtiin vielä asettuvan yhteiskuntaluokkien, ei vielä niinkään sukupuolten, väliin. Moni Keski-Suomen naisyhdistyksistä oli myös perustettu vanhojen rouvasväen yhdistysten pohjalta. Esimerkiksi Jyväskylässä naisyhdistystä edeltänyt rouvasväen yhtiö oli pohjaltaan hyvin kristillinen, joten naisyhdistystä perustettaessa uusi johto ei tiennyt, kuinka maallinen naistoiminta olisi tullut järjestää. Koska naisasiatoiminta ei ottanut tuulta alleen Jyväskylässä, ei se pystynyt tehokkaasti leviämään muuallekaan maakuntaan, koska se ei muiden yhdistysten tavoin kyennyt luomaan tehokasta keskusverkostoaan.¹⁵⁴

Yhdistyksistä korosteisen miehisiä olivat vapaapalokunnat, joiden harjoittama vapaaehtoinen palosammutustyö nähtiin yksistään miehille sopivana tehtävänä. Naisilla ei ollut asiaa yhdistykseen muutoin, kuin sen järjestämissä perheiltamissa, jolloin he saattoivat osallistua tapahtumaan palokuntaan kuuluneen miehensä mukana. Vaikkeivat naiset voineetkaan itse kuulua yhdistykseen, oli heillä roolinsa tapahtumia järjestettäessä:

”Arvaahan sen, että arvat [– –] menivät kaupaksi, varsinkin kun kaupungin arvoisat rouvat ja neitokset olivat pitäneet huolta siitä, että nuo somat ja osaksi

¹⁵³ Jallinoja 1983, 52–53.

¹⁵⁴ Sulkunen 1991, 38–43; Kokko 1998, 32–33.

varsin arvokkaatkin voitot olivat niin sievästi ja näkyvästi järjestetyt, että ne kylläkin houkuttelivat onnea koettelemaan. [--] Suurimmat kiitokset lausumme V. P. Kunnan puolesta niille arvoisille rouville, jotka voittoja kokoomalla, järjestämällä ja myymällä sekä muullakin tavoin olivat apuna sellaisen hyvän tuloksen saavuttamiseksi”.¹⁵⁵

Naiset keräsivät ja valmistivat vapaapalokunnalle arpajaispalkintoja, joilla huolehdittiin sen varainhankinnasta. Naisille saattoi kuulua vapaapalokunnan tapahtumissa myös juhlissa tai iltamissa tarjottavan ruoan tai juoman valmistamista ja itse tarjoilua. Vapaapalokunnan tapahtumissa naiset toimivat siis totutussa roolissaan: kotitöiden parissa. Vaikkeivat naiset saaneetkaan kuulua palokuntaan, oli siitä heille itselleen hyötyä, se kun huolehti kaupungin paloturvallisuudesta. Siksi naiset olivat mukana yhdistyksen toiminnassa, johon eivät saaneet itse kuulua. Monesti vapaapalokuntaa aktiivisesti auttaneet naiset olivat siihen kuuluneiden miesten vaimoja tai tyttäriä.

Nuorisoseuroihin ja työväenyhdistyksiin naiset saivat itsekin liittyä, mutteivat ne silti muodostuneet naisten järjestäytymisen ydintä. Nuorisoseurojen jäsenistön enemmistö oli miehiä, vaikka toiminnassa oli toki mukana naisia, niin maalla kuin kaupungissakin. Maaseudulla nuorisoseura oli usein pitäjän ainoa yhdistys, joten jäsenistö ei varsinaisesti saanut valita yhdistystään. Naiset, kuten miehetkin, liittyivät siihen yhdistykseen, joka sattui olemaan tarjolla.¹⁵⁶

Työväenyhdistyksissä naisjäsenten määrä jäi verraten alhaiseksi, sillä ne eivät kyenneet vetoamaan työläisnaisiin. Vaikka työläisnaiset olivatkin jo työelämässä ja naisten poliittinen aktivoituminen pitkälti myötäili kodin ulkopuoliseen ansiotyöhön siirtymistä, vetosivat työväenyhdistykset vain selkeästi työväestöön kuuluneisiin tai heidän maailmankuvansa jakaneisiin naisiin. Koska Keski-Suomessa teollisuus oli vielä kovin kehittymätöntä, oli työväestöä ja käsityöläisiä usein vaikea erottaa toisistaan. Siksi näillä ei vielä ollut selkeää työläisidentiteettiäkään, joten valtaosa naisista valitsi mieluummin järjestön, joka ei ollut selkeästi niinkään poliittinen.¹⁵⁷

Raittiusseura sen sijaan vetosi naisiin, sillä se muodollisesta epäpoliittisuudestaan

¹⁵⁵ ”VPK:n arpajaiset”, Suomalainen 28.3.1894.

¹⁵⁶ Numminen 2011, 272–275.

¹⁵⁷ Sulkunen 1991, 38–43.

huolimatta sisälsi selkeästi yhteiskunnallisesti vaikuttavia vaatimuksia esimerkiksi kieltolaista ja äänioikeudesta. Keski-Suomen naisten tärkeimmäksi yhdistystoiminnan kanavaksi nousikin raittiusyhdistys, joka erottui naisvaltaisuudellaan selvästi muista yhdistyksistä.¹⁵⁸ Keskimäärin naisia oli raittiusseuroissa miehiä enemmän, mutta paikkakuntaakohtaisesti naisia saattoi olla jopa enemmistö jäsenistöstä. Naisvaltaisia yhdistyksiä oli esimerkiksi Jämsässä, Saarijärvellä ja Keuruulla. Eniten Keski-Suomen raittiusseuroista naisia oli Sysmässä, missä vuonna 1894 noin 69 prosenttia jäsenistä oli naisia.¹⁵⁹ Muissa yhdistyksissä johtokunnat olivat yleensä miesten hallinnassa, naisten toimiessa niissä lähinnä sihteereinä. Raittiusyhdistysten johtokunnissa sen sijaan saattoi olla useitakin naisia. Esimerkiksi Saarijärvellä enemmistö johtokunnasta oli naisia ja vuosisadan vaihteessa seura johtivat lähes yksinomaan naiset.¹⁶⁰ Keski-Suomessa oli myös naisen alulle panema raittiusyhdistys, Maria Stenrothin perustaman Laukaan Raittiusseura Tuike.¹⁶¹

Naiset olivat harvoin päässeet yhteiskunnassa johtavaan asemaan, edes kansalaisyhdistyksissä. Raittiusseurat olivat siis tältäkin osalta poikkeus, sillä toimimalla niiden johtokunnissa ja puheenjohtajina naiset saivat uudenlaisen mahdollisuuden yhteiskunnalliseen toimintaan. Raittiusliike toimi esipoliittisena liikkeenä, jonka tehtävä naisten mobilisoitumisen edistäjänä oli merkittävä. Vaikka myös miehillä oli säätyvallan aikana äänioikeudellisia rajoituksia, heidän valmiutensa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan olivat aivan erilaiset kuin naisilla. Naisia kahlitsivat kotipiiriin edelleen monet perinteiset siteet, eikä heidän asemansa työelämässäkään ollut yhtä vakiintunut kuin miehillä. Paine yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen kasvoi ja sen purkautumispisteeksi kehkeytyi raittiusseura, joka oli virallisen ohjelmansa mukaan epäpoliittinen. Raittiuden edistäminen katsottiin myös naisten kotioloja parantavaksi tekijäksi. Raittiusliikkeen vaatimukset kieltolaista kytkeytyivät tiiviisti äänioikeuskysymykseen, joten liike vetosi naisiin.¹⁶²

¹⁵⁸ Esimerkiksi vuoden 1904 vuosikertomuksessaan Keski-Suomen raittiuspiiri ilmoitti jäsenmääräkseen 1017, joista miehiä oli 489 ja naisia 528. Vuonna 1902, Keski-Suomen Nuorisoseura ilmoitti jäsenikseen kaikkiaan 1859 nais- ja 2413 miesjäsentä. ”Yleiskatsaus K.-S. N:seuran haaraosastojen toimintaan v. 1902”, Suomalainen 26.1.1903; ”Kertomus Keski-Suomen raittiuspiirin toiminnasta vuonna 1904”, Suomalainen 27.2.1905.

¹⁵⁹ ”Otteita Keski-Suomen raittiuspiirin 3.-4.6.1895 Sysmässä pidetyn vuosikokouksen pöytäkirjasta”, Suomalainen 28.6.1895.

¹⁶⁰ ”Kertomus Keski-Suomen raittiuspiirin vaikutuksesta v. 1893–1894”, Suomalainen 12.6.1895.

¹⁶¹ Kuokkanen 1983, 522-523.

¹⁶² Sulkunen 1991, 38–43.

Vaikka naisista puhutaankin yhtenä joukkona, oli heidän järjestäytymisensä kuitenkin kahtiajakautunutta: säätyläisnaiset vaikuttivat naisyhdistyksissä, kun työläisnaiset perustivat omia ammattiyhdistyksiään. Vaikka naisetkin olivat päässeet siirtymään vapaille työmarkkinoille, vallitsi yhteiskunnassa edelleen ajatus säädynmukaisesta työstä. Elinkeinovapauden merkitys olikin säätyläisnaisille huomattavasti pienempi kuin työläisnaisille, jotka olivat jo tässä vaiheessa päässeet palkkatyön piiriin. Siksi naisyhdistykset jäivätkin vielä vain säätyläisnaisten keskinäisiksi, ammatillisen järjestäytymisen ollessa työläisnaisille jo paljon oleellisempaa. Aluksi yhteistyö näiden tahojen välillä onnistui saumattomasti, mutta työläisnaisten alkaessa perustaa omia työväenyhdistysten naisosastojaan, alkoi säätyläistö pelätä niiden levittävän sosialismia.¹⁶³

Yksittäisen naisen huvielämään osallistumiseen vaikutti sukupuolen lisäksi myös tämän säätyasema, jolloin työläisnaisten ja säätyläisnaisten sosiaaliset todellisuudet olivat kovin erilaiset. Niin säätyasema kuin sukupuolikin asettivat ihmiset yhteisössään arvojärjestykseen, säädelleen normien ja hierarkioiden kautta yksilön toiminnan mahdollisuuksia. Näiden tekijöiden ristetessä hierarkiat eivät enää olleetkaan niin itsestään selviä, vaan niiden toteuttaminen tuotti joskus myös konflikteja. Tällainen oli esimerkiksi vuonna 1891 herännyt kiista seminaarin naisten iltamiin osallistumisesta. Seminaarin rehtori oli kieltänyt nimenomaan naisoppilaitaan menemästä laulamaan raittiusseuran tapahtumaan, mistä kirjoitettiin tuottuneena:

”Raittiusseuran ensi aikoina saivat seminaarin niin hyvin mies- kuin naisoppilaatkin käydä raittius-iltamissa laulamassa. Mutta pian huomattiin sen ei sopivan, että naisoppilaat laulavat noin sivistymättömälle ja raitille yleisölle. Ei – se ei sovi! Käykööt vaan laulamassa muualla pidettävissä tanssi-huveissa, joissa on sivistynyttä yleisöä ja väkeviä juomia tarjolla; mutta ei semmoisissa, joissa raittiutta ja Jumalan sanaa selitetään. Mies-oppilaat saivat kyllä raittiusmiehiä laulullaan ilahduttaa. Miksi heille tämä sallittiin, emme tiedä. Kenties sentähden, että he suurimmaksi osaksi ovat tuosta alhaisesta kansasta lähteneitä, kun nais-oppilaiden joukossa sitä vastoin on paljon sivistyneitäkin, eikä se sovi, että sivistyneet menevät raittius-iltamiin!”¹⁶⁴

¹⁶³ Jallinoja 1979, 35–37.

¹⁶⁴ ”Kaupunkimme n. k. sivistyneet ja raittiusseura.” Keski-Suomi 20.1.1891.

Kirjoittaja piti syynä rehtorin kieltoon juuri naisoppilaiden säätyläistä taustaa, kun taas rahvaasta syntyperästä oleville miehille raittiusseuran iltamiin osallistuminen oli hyväksytympää. Seminaarin naisoppilaat olivat syntytaustaltaan miesoppilaita korkeasäätyisempiä, naiset kun eivät pystyneet saamaan yhtä korkeita virkoja kuin vastaavasta sukutaustasta tulleet miehet. Opettajan työ oli säätyläisnaisille periaatteessa korkein virka, jonka he saattoivat saada, kun seminaarin miehet olivat usein heitä alemmasta luokasta. Sama koulutustaustakaan ei taannut tasapuolista kohtelua, vaan enemmän yksilön kohteluun vaikutti edelleen hänen syntytaustansa. Vaikka raittiusseura olikin hyvin naisvaltainen yhdistys, ei sen tapahtumiin osallistuminen ollut sopivaa säätyläistaustaisille naisille.

Jyväskylän seminaarin naisoppilaat olivat periaatteessa ensimmäisiä säätyläisnaisia, joilla oli mahdollisuus ammattiin tähtäävään koulutukseen. He olivat monella tapaa yhteiskunnallisessa erityisasemassa, sillä paitsi että he olivat koulututtavia naisia ja heitä koskivat säädynmukaisen työn periaatteet, tulisi heistä pian kansakoulun opettajia ja nuorison kasvattajia. Seminaarin naisilta saatettiin siksi odottaa vielä tarkemmin harkittua käytöstä, kuin muilta säätyläisnaisilta. Koulututtava nainen oli yhteiskunnassa uusi ilmiö, joten heitä koskenut normisto tuli määrittää erikseen. Tätä määrittämistä kuvastaa esimerkiksi keskustelu siitä, minkä ikäisiä seminaariin otettujen naisoppilaisen tulisi olla. Perusteltua olisi ollut aloittaa seminaari 16-vuotiaana, sillä tuolloin naiset saivat päättötodistuksensa tyttökouluista ja voisivat jatkaa suoraan seminaariin. Monet puolustivat kuitenkin 25 vuoden aloitusikää, sillä siihen mennessä olisi jo selvinnyt, olisiko nainen menossa naimisiin vai ei. Heidän mielestään opettajana toimivan naisen tulisi olla avioton.¹⁶⁵

Säätyläisnaiset pääsivät useissa yhdistyksissä mukaan tapahtumien järjestämiseen, mutta heidän asemansa oli olla lähinnä esiintyjä. Sielullisen herkkyytensä vuoksi naisia pidettiin sopivina musiikin esittäjinä. Säätyläiskodeissa tyttäriltä odotettiin, että he pystyisivät ilahduttamaan vieraitaan musiikillaan, joten monilla säätyläisnaisilla oli taustallaan useita vuosia jatkunut musiikkiharrastus. Romanttinen taidekäsitelmä edisti nimenomaan naisten musiikkiharrastusten suosimista, sillä taide nähtiin tunteen ja vaiston tuotoksena, mikä oli omiaan juuri naisen sielulle. Naiset saattoivat myös

¹⁶⁵ Valtonen 2009, 52.

runoilla tai esittää tanssiesityksiä.¹⁶⁶

Säätyläisnaisia kahlitsivatkin monessa suhteessa monimutkaisemmat säännöt kuin työläisnaisia. Säätyläisnaisten oikeudet eivät vertautuneet työläisnaisiin, vaan heidän oman luokkansa miehiin. Yläluokan miehet pitivät hallussaan valtion virkoja, heillä oli korkein mahdollinen äänioikeus ja he olivat yhteiskunnan tärkeitä poliittisia vaikuttajia. Naisilla ei näitä samoja oikeuksia ja vaikutusmahdollisuuksia ollut, kuten ei ollut työläismiehilläkään. Työläismiehen asema oli luokkansa naista parempi, mutta ero sukupuolten oikeuksien välillä ei ollut yhtä räikeä kuin ylemmässä luokassa.¹⁶⁷ Säätyläisnaisten huvimahdollisuuksiin vaikuttivat siis ennen kaikkea säädynmukaisuutta ja sukupuolta koskeneet normit, eivätkä he sen vuoksi voineet välttämättä osallistua tietyn yhdistyksen tapahtumaan samalla tavalla kuin miehet tai työläisnaiset. Työläisnaisten huvielämään vaikuttivat muut realiteetit, ennen kaikkea perheen taloudellinen tilanne. Jos perheellä oli rahaa huvituksiin, se käytettiin ensin miehen vapaa-ajanviettoon ja jos sen jälkeen rahaa vielä jäi, saattoi naisenkin päästä mukaan tapahtumaan.

Keskenään naisten hierarkia oli selkeä: säätyläisnaiset olivat luonnollisesti työläisnaisia ylemmässä asemassa, mikä myös näkyi ryhmien välisessä kanssakäymisessä. Yleisesti säätyläisnaisten asenne rahvaan naisia kohtaan oli korostetun holhoava ja kasvattava. Tällainen suhtautuminen alemman luokan naisiin näkyi Keski-Suomessa erityisesti Jyväskylän naisyhdistyksessä, jossa työläisnaisiin suhtauduttiin yksinomaan alentuvasti. Seuran piirissä työläisnaisia nimitettiin ”tytöiksi”, joiden rooli naisyhdistyksen jäsenenä oli totutella käytännölliseen työhön. Tämä tarkoitti esimerkiksi kokoushuoneen siivousta ja astioiden tiskausta.¹⁶⁸ Naisyhdistysten naiset pyrkivät kuitenkin säätyjä yhdistävään työhön ja näkivät paljon vaivaa yrittäessään saada yhdistyksiinsä myös työläisnaisia. Vaikka rouvasväen yhdistyksistä perityn tavan mukaan työläisnaisiin suhtauduttiin holhoavasti, haluttiin heitä kuitenkin auttaa. Samaan aikaan perustettujen wrightilaisten työväenyhdistysten ajatuksena oli säätyläistön velvoite huolehtia työväestön oloista, joten ajatus työläisnaisten auttamisesta oli luonnollinen osa

¹⁶⁶ Tirranen 1980, 356.

¹⁶⁷ Jallinoja 1979, 39–40.

¹⁶⁸ Kokko 1988, 53; Tarjamo & Valtonen 2003, 25.

naisasiajärjestöjen ohjelmaa.¹⁶⁹

Kaikkiaan naisten huvittelumahdollisuudet olivat huomattavasti miehiä suppeammat. Sukupuolen, säätyrajoituksen ja koulutuksen määrittämä normien ja hierarkioiden kenttä oli moninainen ja asetti naisia keskenään erilaiseen asemaan, joten yksiselitteistä kuvaa naisten osallistumisesta huvitapahtumiin on mahdoton muodostaa. Myös taloudellinen tilanne vaikutti huvittelumahdollisuuksiin: työläisnaiset saattoivat huvitella vain, kuin siihen löytyi perheen varoista tarpeeksi rahaa, kun säätyläisnaisille taas raha ei ollut ongelma. Yhdistyksistä naisvaltaisoin, raittiusseura, ei profiloitunut varsinaisena huvitteluseurana ja pyrki järjestämään vain vakavamielisiä tapahtumia. Naiset pääsivät siis senkin piirissä huvittelemaan vähemmän, kuin muissa yhdistyksissä.

Naisten huveihin osallistumista määräsivät myös paikat, joissa yhdistykset huvejaan järjestivät. Juominen ja juopuminen olivat hyvin miehisiä asioita, joita naiset eivät julkisesti harrastaneet. Ne paikat, joissa miehet olivat perinteisesti juovuksissa, olivat miesten paikkoja ja siten naisilta kiellettyjä. Näihin kuuluivat esimerkiksi markkinat, kapakat ja alkoholia tarjoilleet ravintolat, joissa pidetyissä juomingeissa naisilla oli rooli ainoastaan alkoholin myyjinä ja tarjoilijoina.¹⁷⁰ Suurin osa Jyväskylän huvitapahtumista järjestettiin kaupungin ravintoloissa aina vuoteen 1883 saakka, jolloin seminaarin juhlasali valmistui. Senkin jälkeen ravintolat olivat edelleen suosittuja iltamapaikkoja.¹⁷¹

4.5 Paikan merkitys

Kullakin seuralla oli omat vakiintuneet paikkansa huijensa järjestämiseen. Kaupungissa ja pitäjien taajamissa iltamia pidettiin useimmiten ravintoloissa ja hotelleissa, kun maaseudulla sen sijaan suosittiin yksityisiä taloja ja kartanoita varsinaisten ravintoloiden vielä puuttuessa. Varsinkin 1900-luvun alkuvuosina, jolloin kansakouluja perustettiin kiihtyvällä tahdilla myös Keski-Suomen maaseutupitäjiin, alettiin nuorisoseuran huveja järjestää myös kansakouluilla ja niiden pihamailla. Jyväskylässä, jossa yhdistykset toimivat Keski-Suomessa vilkkaimmin, muodostui kullekin

¹⁶⁹ Jallinoja 1979, 36.

¹⁷⁰ Vaikka naisetkin järjestivät omia juominkejaan, tapahtui se miehiltä salassa. Vilkkunen 2014, 103–104.

¹⁷¹ Mönkkönen 1988, 540.

yhdistykselle erityisen selkeitä suosikkeja huvien järjestämiseen. Esimerkiksi työväenyhdistys ja nuorisoseura suosivat Seurahuonetta, raittiusseura kaupungin lukusalia ja vapaapalokunta omaa taloaan, hotelli Wahlgrenia ja asehuonetta.

Kuva 1. Kuva on otettu Kansanvalistusseuran laulujuhlista vuodelta 1899. Juhlapaikkana toimi Lounaispuisto, joka oli kesäisin yhdistysten yleisimpiä huvien järjestämispaikkoja. Puurakenteista lavaa koristavat useat lipputangot liehuvine lippuineen. Lisäksi lavan ympäristöä on koristeltu köynnöksin ja krassein.

Lähde: Keski-Suomen museon arkisto. Kuvaaja tuntematon.

Seurahuoneet olivat 1800-luvulla Suomen suurimpiin kaupunkeihin perustettuja ravintoloita ja hotelleja, jotka olivat kaupunkien sivistyneistön ja seurapiirien kokous- ja juhlapaikkoja. Jyväskylässä oli yritetty perustaa osakeyhtiöpohjaista seurahuonetta, mutta pyrkimyksen kariuduttua alettiin kauppias A. J. Grinsenin muutamaa vuotta aikaisemmin perustamaa ravintolaa kutsua Seurahuoneeksi vuodesta 1874 lähtien. Nykyisen Kauppakadun ja Kilpisenkadun kulmassa sijainnut ravintola oli pian kehittynyt kaupungin sivistyneistön seuraelämän keskuksiksi, mistä seurasi sen spontaanisti saama nimitys. Vuonna 1876 kauppias H. F. Helminen perusti kaupunkiin toisen ravintolan, jota alettiin nimittää Uudeksi Seurahuoneeksi, kunnes vuonna 1884

Grinsenin perustama ravintola muutti Kauppakatu 19:ään. Muuton jälkeen kaupunkilaiset puhuivat siitä vain Grinsenin ravintolana ja Helmisen ravintolaa alettiin sen sijaan kutsua pelkäksi Seurahuoneeksi. Tämä Seurahuone toimi nykyisessä Vapaudenkatu 36:ssa. Jyväskylän Seurahuoneen lisäksi vastaava ravintola oli perustettu myös Jämsään, missä siitä puhuttiin Jokivarren Seurahuoneena.¹⁷²

Nikolai Wahlgren perusti hotellinsa Jyväskylään vuonna 1894, jonka jälkeen siitä tuli pian Seurahuoneen suurin kilpailija. Hotelli kuitenkin paloi helmikuussa 1897, jonka jälkeen Wahlgren osti tontin nykyisen Vapaudenkadun ja Asemakadun kulmasta ja rakennutti sille hotellin, joka valmistui kesällä 1899, juuri parahiksi ennen Jyväskylän laulu- ja soittojuhlia. Uusi hotelli Wahlgren saavutti pian kaupungin hienoimman ravintolan maineen ja kiilasi suosiossa Seurahuoneen ohi.¹⁷³

Yhdistysten oli helppoa järjestää iltamiaan ravintoloissa, sillä ne saivat samalla kertaa tapahtumaansa sekä tilat että tarjoilut. Raittiusseura kuitenkin poikkesi muista yhdistyksistä, eikä se pitänyt tapahtumiaan ravintoloissa, niissä kun tarjoiltiin alkoholia. Lukusali oli seuran luonteelle sopivampi paikka tapahtumien järjestämiseen. Se oli kaikille kaupunkilaisille avoin paikka, jossa säätyerotus näkyi ravintoloita vähemmän. Kaupungin ravintoloissa oli vuosisadan loppuun saakka käytössä omat osastonsa kaupungin arvostetuimmille herroille ja virkamiehille, joihin rahvaalla ei ollut asiaa. Ylipäänsä ravintoloissa aikaansa viettänyt väki oli enimmäkseen kaupungin varakkaita kauppiaita tai virkamiehiä, kun kaupungin palkollisilla ja käsityöläisillä ei ollut varaa tehdä samaa. Sen sijaan rahvas viettikin aikaansa kaupungin pienissä salakapakoissa. Ravintolaelämässä päti tiukka sosiaalinen hierarkia, joka määräsi, mihin kunkin sosiaalisen ryhmän edustaja sai tai ei saanut mennä.

Naisten osalta ravintolaelämää sääteli se, tarjoiltiinko paikassa alkoholia, olivathan juomaravintolat leimallisesti miesten paikkoja. Siksi ravintoloiden vieraat olivat enimmäkseen miehiä, sillä naisten oli suotavaa vieraila niissä vain miespuolisen perheenjäsenen mukana ja naisten oli sallittua osallistua ravintoloissa ainoastaan niissä pidettyihin ohjelmallisiin tilaisuuksiin.¹⁷⁴ Kun hotellinomistaja Wahlgren aloitteli

¹⁷² Fredrikson 1978, 37–41.

¹⁷³ Fredrikson 1978, 52–53.

¹⁷⁴ Fredrikson 1978, 158–159; Vilkuna 2014, 103–104

ravintolatoimintaansa Rantapuistossa, toivottiin ravintolasta erityisesti ”ensimmäisen luokan ravintolaa”, jossa ei tarjoiltaisii liiaksi alkoholia ja siten naisetkin voisivat vierailla siellä.¹⁷⁵

Tapahtumien järjestämispaikoilla oli suuri vaikutus siihen, miten naiset tai rahvas saattoivat osallistua niihin. Vapaapalokunta piti suuren osan tapahtumistaan kaupungin ravintoloissa, sillä seuran jäsenistö oli pelkästään miehiä. Heille alkoholin anniskelu ei ollut ongelma, olihan palokunnan vuosijuhlissakin yleensä tarjottu olutta ja väkijuomia. Työväenyhdistys ja nuorisoseura järjestivät myös tapahtumansa ravintoloissa, tosin maaseudulla ravintoloita ei juurikaan ollut, joten maaseudulla nuorisoseuran tapahtumiin osallistuminen oli vähemmän rajoitettua. Työväenyhdistyksen johto tiedosti työväen puuttumisen yhdistyksestään ja pyrki korjaamaan ongelman vaihtamalla tapahtumiensa paikkaa: vuonna 1891 yhdistys päätti kokouksessaan ryhtyä järjestämään iltamiaan lukusalilla, koska sitä pidettiin työväestölle tutumpana ympäristönä¹⁷⁶.

Raittiusseura oli pitänyt tapahtumiaan alusta asti lukusalilla, mikä saattoi olla osatekijä sen suosion noustessa erityisesti työväestön ja naisten keskuudessa. Tiloissa, joissa ei tarjottu alkoholia ja säätyhierarkia ei ollut yhtä näkyvä, nämä ryhmät saattoivat osallistua huveihin helpommin. Kevyempi normisto teki yhdistyksen tapahtumista näille ryhmille houkuttelevampia. Raittiusliike päätyikin toimimaan hajanaisen työväestön yhdistäjänä. Ennen suurlakkoa raittiusliike kanavoi entistä enemmän naisia omiin riveihinsä, kun seuran miehet taas siirtyivät työväenyhdistyksiin. Ero kasvoi entisestään suurlakon jälkeisinä vuosina.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Fredrikson 1978, 63.

¹⁷⁶ Suomalainen 2.2.1891.

¹⁷⁷ Sulkunen 2003, 244.

5 Venäläistämistoimet rahvaan järjestäytymisen mullistajana

5.1 Yhtenäistämistoimien vaikutus yhdistysten huvitoimintaan

Suomen politiikka heräsi horroksestaan 1800-luvun jälkipuoliskolla. Vuonna 1856 tapahtuneen hallitsijavaihdoksen seurauksena Suomen valtiopäivät alkoivat jälleen kokoontua vuodesta 1863 lähtien, minkä ohella Suomen autonomista asemaa vahvistivat sen oma senaatti, valuutta ja sotaväen perustaminen. Suomalaiset saivat Venäjän vallan alaisuudessa keskittyä sisäisiin ongelmiinsa ja kiistoihinsa pitkään, aina 1890-luvulle saakka. Nationalismin suurvenäläinen suuntaus nosti kuitenkin suosiotaan Venäjällä 1860-luvulta lähtien. Tämän panslavistisen suuntauksen mukaan kaikki slaavilaiset kansat, mukaan luettuna suomalaiset, tulisi saada yhtenäisen valtakunnan alaisuuteen.¹⁷⁸

Suomalaisten ja venäläisten käsitykset keisarin asemasta olivat ratkaisevasti erilaiset: suomalaiset pitivät keisaria perustuslaillisena hallitsijana, jota sitoisivat tämän tekemät lupaukset, kun venäläiset taas näkivät keisarin jokaisen käskyn lain veroisena, jolloin yksittäiset lupaukset eivät sitoisi häntä. Tämä ristiriita asetti suomalaisten uskollisuuden keisaria kohtaan kyseenalaiseen valoon ja kiihdytti näkemyksiä, joiden mukaan Suomi oli vain yksi valtakunnan osa, maakunta muiden joukossa. Vuodesta 1864, Puolan kapinan jälkeen, Suomi oli ainoa autonominen osa Venäjän keisarikunnan yhteydessä, joten venäläisen sivistyneistön huomio kiinnittyi siihen.¹⁷⁹

1890-luvulta lähtien Venäjän hallitus ryhtyi yhdenmukaistamistoiimiin myös Suomessa, missä rajoitukset alkoivat vuonna 1890 postimanifestilla. Tuolloin Suomen ja Venäjän postilaitokset yhdistettiin, mikä ei itsessään ollut merkitykseltään yhtä suuri kuin myöhemmät toimet. Vuonna 1898 Suomen kenraalikuvernööriksi nimitetty N. I. Bobrikov aloitti aikaisempaa tiukemmat yhtenäistämistoimet, joita hän toteutti kymmenkohtaisella ohjelmallaan, jolle hän oli saanut siunauksensa keisarilta. Ohjelman mukaan Suomen valtiolliset olot ja autonominen asema olivat ristiriidassa Venäjän etujen kanssa ja siksi Suomi tulisi alistaa Venäjän hallitusviranomaisten valtaan.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Puntila 1960, 11.

¹⁷⁹ Seitkari 1960, 28–29; Laitinen 1988, 337–338.

¹⁸⁰ Seitkari 1960, 27; Laitinen 1988, 337–338.

Bobrikovin venäläistämistoimet alkoivat vuonna 1899 helmikuun manifestilla, joka vei Suomen valtiopäiviltä lainsäädäntövallan ja alisti sen duumalle. Vuonna 1900 asetettu kielimanifesti määräsi kaikkien ylempien virastojen kieleksi Venäjän ja vuonna 1901 Suomen oma joukko-osasto lakkautettiin. Suomalaisista tuli asevelvollisia Venäjälle, sen joukot joutuivat venäläisten sotaviranomaisten alaisuuteen ja sen upseereilta ja alipäällystöltä alettiin vaatia venäjän kielen taitoa. Vuonna 1902 Bobrikov sai diktatuuriasetuksen nojalla luvan lakkauttaa lehtiä, sulkea kirjapainoja, kieltää kokouksia, erottaa virkamiehiä ja karkottaa kansalaisia. Yhdistymisvapautta rajoitettiin ja yhdistysten perustamisoikeutta tiukennettiin tuntuvasti.¹⁸¹

Suomalaiset kokivat yhtenäistämistoimet sortona, mutta erilaiset näkemykset venäläistämistöimiin suhtautumisesta jakoivat heitä eri leireihin. Tätä eripuraa Bobrikov käytti hyödykseen asettaessaan uusia venäläistämistöimia. Aluksi suomalaiset pyrkivät vastaamaan sortoon adresseilla ja kutsuntalakoilla. Manifestin julkaisemisen jälkeen suomalaiset uskoivat, ettei keisari ollut tahallisesti rikkonut Suomen perustuslakeja, vaan hänen venäläiset neuvonantajansa olivat johtaneet häntä harhaan. Suomalaiset uskoivat, että saatuaan selvityksen asiasta keisari ymmärtäisi virheensä ja purkaisi manifestin. Tämä uskomus tuli ilmi kansalaisten keräämässä suuressa adressissa, jonka allekirjoitti yli 500 000 suomalaista. Adressia viemään lähtenyt lähetystöä kohtasi tappio, kun keisari ei edes suostunut ottamaan adressia vastaan.¹⁸²

Vuoden 1901 asevelvollisuuslakia vastustettiin myös adressilla sekä kutsuntalakoilla. Kutsuntalakkoon osallistui ensimmäisenä kutsuntavuonna 1902 noin 56-62 prosenttia koko maan kutsuntaikäisistä. Nämäkään toimet eivät heti saavuttaneet haluttua lopputulosta ja kutsuntalakkolaisille seurasi rangaistuksia: Kaikki virassa olleet lakkoilijat erotettiin ja vastaisuudessa virkaan valittaessa hakijalla tuli olla todistus kutsuntoihin osallistumisestaan, lakkoilijoille ei myönnetty ulkomaan passia eikä apurahoja tai lainoja. Rangaistusten seurauksena suomalaisten vastarinta rakoili, eivätkä seuraavien vuosien kutsuntalakot onnistuneet yhtä laajamittaisesti kuin ensimmäinen.¹⁸³

¹⁸¹ Juva 1960, 64; Seitkari 1960, 25; Laitinen 1988, 337–338.

¹⁸² Tuominen 1960, 55; Seitkari 1960, 29–30.

¹⁸³ Juva 1960, 65–67; Laitinen 1988, 340–341.

Venäläistämisen vastatoimiin osallistuttiin myös Keski-Suomessa, missä adresseja allekirjoitettiin kuitenkin keskimääräisesti muuta maata vähemmän.¹⁸⁴ Tämä ei kuitenkaan kerro niinkään väestön asenteista, vaan nimien keruun organisoinnin onnistumisesta. Jyväskylässä kerättiin kuitenkin aktiivisesti nimiä, esimerkiksi suuren adressin allekirjoitti 31 prosenttia kaupungin asukkaista.¹⁸⁵ Adressia allekirjoitettiin innokkaasti kaikissa ammattiryhmissä: siihen osallistuivat niin kaupungin virkamiehet, opettajat, kauppiat kuin käsityöläisetkin.¹⁸⁶

Kutsuntalakot sen sijaan onnistuivat Keski-Suomessa lähes täydellisesti: vuoden 1902 kutsunnoissa 95 prosenttia maakunnan kutsuntaikäisistä jäi pois kutsuntatilaisuuksista, joissakin pitäjissä jopa 100 prosenttia. Esimerkiksi Hankasalmella kutsuntalakko onnistui lopulta täydellisesti, kun pitäjän asevelvollisista 64 prosenttia ei tullut kutsuntoihin ja loppujen kutsunnat eivät olleet laillisia, koska niitä toimittaneet virkamiehet poistuivat paikalta kesken toimituksen. Kutsunnoista kieltäytyminen ei niinkään ollut yksittäisten ihmisten poliittinen kannanotto, vaan kutsuntaikäisten nuorten miesten joukossa tekemä ratkaisu, sillä esimerkiksi Saarijärvellä lakkoilijat päättivät kutsunnoista poisjäämisestään vasta kutsuntapaikalla.¹⁸⁷

Keski-Suomessa myös papit kapinoivat venäläistämistä vastaan. Heidän tehtävänsä oli asevelvollisuuslain kuuluttaminen, josta pappi ei useinkaan voinut suoranaisesti kieltäytyä. Seurakuntalaisten kanssa saatettiin ennakkoon sopia näiden meluamisesta tai ulosmarssista kuulutuksen alkaessa. Esimerkiksi Uraisissa kirkkoherra A. M. Berger piti puhuessaan merkitsevän tauon ennen kuulutuksen alkamista, jolloin paikallinen talollinen marssi ulos koko kirkkokansa kannoillaan. Papit saattoivat myös kieltäytyä laatimasta kutsuntalistoja. Heidän niskurointinsa ei auttanut, sillä valtio lähetti tuomio-kapitulista kiertopappeja pitämään puuttuvia kuulutuksia ja laatimaan kutsuntalistoja. Pappien vastarinnalla oli lopulta lähinnä symbolinen merkitys.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Vuoden 1899 suuren adressin allekirjoitti 16,6 % keskisuomalaisista ja vuoden 1901 kutsunta-adressin 13,3 %, kun koko maassa vastaavat luvut olivat 20,1 % ja 17,9 %. Laitinen 1988, 338–339.

¹⁸⁵ Kaikkien Jyväskylässä kerättyjen nimien määrä olisi vastannut 82,9 % osuutta kaupunkilaisista, mikä olisi ylittänyt 16 vuotta täyttäneiden asukkaiden määrän. Seminaarilaiset keräsivät nimiä innokkaasti myös Jyväskylän maalaiskunnan puolelta, joten tämä huomioiden todellinen allekirjoittaneiden osuus oli 31 %. Tommila 1972, 500. Vrt. Laitinen 1988, 338–339.

¹⁸⁶ Tommila 1972, 500.

¹⁸⁷ Laitinen 1988, 340–341. Laitinen & Vilkuna 2004, 507–509.

¹⁸⁸ Laitinen 1988, 340–341.

Passiivisen vastarinnan osoittauduttua hyödyttömäksi alkoi suomalaisten joukossa herätä yhä enemmän vaatimuksia aktiivisista toimenpiteistä. Ylioppilaiden ja työväen aktiivien piirissä alkoi herätä ajatuksia murhasta, jonka olisi tarkoitus toimia varoituksena yhteistoimintaan venäläisten kanssa pyrkineille. Aktivistien kanssa ajoittain yhteydessä ollut Eugen Schauman ehti kuitenkin ensin, kun hän 16. kesäkuuta vuonna 1904 senaatin talossa ampui kenraalikuvernööri Bobrikovin. Koko Suomi juhli Schaumania kansallissankarina ja iloitsi diktaattorin kuolemasta. Kuhmoisissa tähän murhatekoon reagoitiin kuitenkin odottamattomalla tavalla, sillä pitäjässä kerättiin tapahtuneen puolesta suruadressi, joka toimitettiin Helsinkiin. Matkallaan kuhmoislaiset eivät juuri saaneet apua eivätkä esimerkiksi hevosia lainaksi. Kuhmoinen tuli tunnetuksi surullisen kuuluisana ”adressipitäjänä”.¹⁸⁹

Yhtenäistämistoimet vaikuttivat suomalaiseen järjestäytymiseen: yhdistysten perustaminen, kokouksien järjestäminen ja kansalaisten kokoontumismahdollisuudet hankaloituivat merkittävästi. Ne vaikuttivat myös keskisuomalaisiin yhdistyksiin, joiden huvitoiminta hiipui hetkellisesti helmikuun manifestin seurauksena. Niiden toimintaa valvottiin aikaisempaakin tarkemmin, yleisille kansanjuhille tuli hakea lupa viranomaisilta ja esimerkiksi tapahtumissa esitettäviä puheita saatettiin joutua tarkastutamaan viranomaisilla ennen niiden esittämistä.¹⁹⁰

”Kulunut vuosi on Suomen kansalle ollut monessa suhteessa surun ja huolen vuosi. Niin myös nuorisoseuroille ja nuorisoseuraliikkeelle ylimalkain ei mennyt vuosi ole ollut suotuisa. Tiedämme, että on katsottu uusien tällaisten seurojen perustamista tarpeettomaksi ja on kiristetty esitelmien y. m. semmoisten pitoa. Tämä viimeinen kielto esitelmien, puheitten, iltamien pidosta y. m. ei kuitenkaan, mitä olemme varmalta taholta tiedustellut, koske yhdistystämme, sillä se nauttii nämä oikeudet ennen vahvistettujen sääntöjen nojalla.”¹⁹¹

Helmikuun manifesti lamautti kansalaistoiminnan hetkeksi: ihmiset eivät voineet uskoa keisarin halunneen toimia perustuslain vastaisesti ja keskittivät aktiivisuuteensa adressien keruuseen. Kun asian oikea laita kävi ilmi, oli luottamus keisariin menetetty.

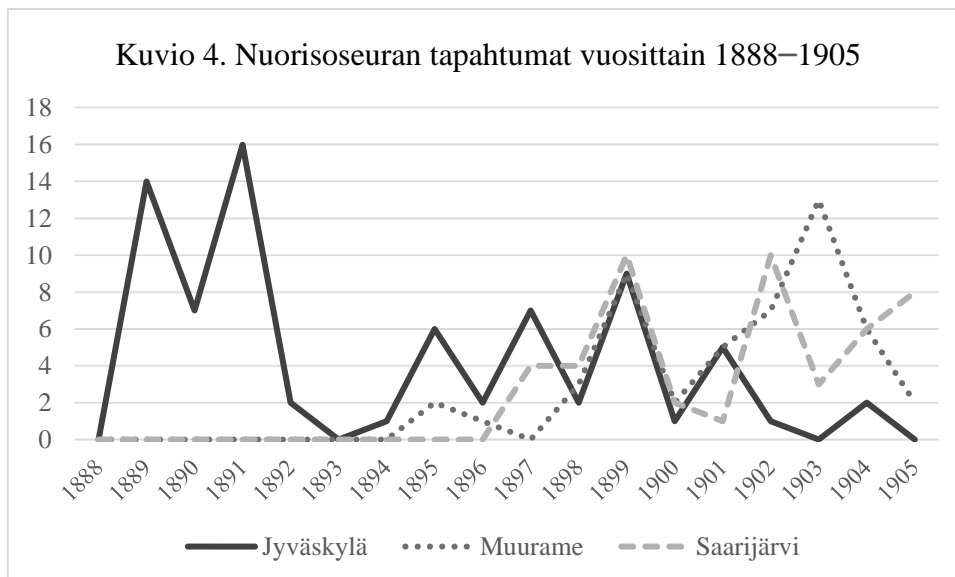
¹⁸⁹ Suvanto 1965, 721.

¹⁹⁰ Suuniitty 1976, 53.

¹⁹¹ ”Saarijärven nuorisoseuran vuosikertomus vuonna 1899”, Keski-Suomi 15.2.1900.

Vaikka yhdistysten toimintaa olikin rajoitettu, saivat jo aikaisemmin perustetuista yhdistyksistä suurin osa vielä jatkaa toimintaansa. Venäläistämistoimien ja keisarin vastustuksen aiheuttama kansan liikehdintä kanavoituikin yhdistyksiin, joissa kansa pääsi vielä kokoontumaan ja kokoamaan yhteishenkeä sortotoimenpiteitä tehnyttä keisarikuntaa vastaan.

Pääsääntöisesti yhdistysten huvitapahtumien järjestäminen kiihtyi vuoden 1899 jälkeen. Jyväskylässä toimineen Keski-Suomen nuorisoseuran tapahtumien määrä kuitenkin väheni vuoden 1899 jälkeen niin alhaiseksi, että jopa yksittäisissä maaseudun pitäjissä järjestettiin enemmän nuorisoseuran huveja. Tämä oli harvinaista, sillä yleensä Jyväskylässä toimineet yhdistykset olivat moninkertaisesti yksittäisiä maaseutupitäjien seuroja aktiivisempia.

n=173 Lähde: Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905; Suomalainen 10.12.1888–31.12.1905.

Jyväskylän nuorisoseura oli perustamisensa jälkeiset kymmenen vuotta ylivoimaisesti aktiivisimmin huveja järjestänyt nuorisoseura Keski-Suomessa. Ensimmäiset pari vuotta olivat seurassa alkuinnostuksen aikaa, joka hiipui vuoteen 1893 mennessä niin, ettei se järjestänyt tuona vuonna Jyväskylässä ainoatakaan huvitapahtumaa. Tämän jälkeen huveja järjestettiin alkua maltillisemmin, mutta kuitenkin vuosittain. Vuonna 1895 seura irtautui Etelä-Pohjanmaan keskusseuran alaisuudesta ja julistautui vuonna 1897 itse alueensa keskusseuraksi, Keski-Suomen nuorisoseuraksi.¹⁹²

¹⁹² ”Keski-Suomen nuorisoseuran avajaisjuhla ja vuosikokous”, Suomalainen 11.1.1897.

Keski-Suomen nuorisoseura oli niitä harvoja seuroja, jotka saivat itsenäisesti vahvistaa paikallisten haaraosastojensa sääntöjä, joten sen ei tarvinnut hakea kenraalikuvernööriltä enää erikseen lupaa haaraosastojensa perustamiseksi. Vastaava lupa oli juuri evätty Etelä-Pohjanmaan nuorisoseuralta, joka oli ollut maan ensimmäinen ja tähän asti suurin nuorisoseura. Valtakunnallisesta piiriorganisaatiosta huolehtiminen jäi Keski-Suomen nuorisoseuran kontolle. Koska Keski-Suomi oli maakuntana vielä nuori, ei sillä ollut tarkkaan määriteltyjä rajoja. Siksi nuorisoseura saattoi perustaa haaraosastojaan välittämättä siitä, sijaitsiko pitäjä tarkalleen Keski-Suomessa, joten lopulta nuorisoseuralla olikin haaraosastoja ympäri maata. Keskusjärjestöä perustettaessa siihen oli liittynyt 14 haaraosastoa, joita oli vuonna 1902 jo 95 ja vuonna 1905 huikaisevat 130.¹⁹³

Haaraosastojen määrän paisuessa yhdistyksen johdolle ei jäänyt enää yhtä paljon aikaa paikallistoiminnan ylläpitoon, mikä näkyi tapahtumien määrän vähenemisenä. Seuran keskittymistä lähinnä piiriorganisaationsa hoitamiseen kritisoitiin lehti-kirjoituksissa ja jopa seuran nimi joutui kyseenalaistetuksi:

”[– –] ’Keski-Suomen nuorisoseura’ [– –] ei kuitenkaan voi nimeänsä nykyisessä muodossaan vastata, se kun oikeastaan onkin vain Jyväskylän nuorisoseura, jolla on hajallaan muutamia haaraosastojakin. Mitään lähempää yhteistoimintaa ei kuitenkaan ole olemassa tämän kituvaa elämää viettävän pääseuran ja maalaisnuorison välillä. [– –] Koko tämän pääseuran suunnittelu on ollut niin epäkäytännöllistä ja lapsellista, että luulisi melkein, yritetyn apinoiden leikitellä pääseuran nimellä.”¹⁹⁴

Karvaaseen kritiikkiin saatiin myös vastine paikallislehdessä. Seuran johto tunnusti itsekin keskittyneensä toiminnassaan lähinnä haaraosastojen asioiden hoitamiseen, muttei nähnyt sitä kovinkaan ongelmallisena:

”On haaraosastojen jo hyvinkin suuren paljouden tähden käännetty huomio niihin, on alettu etupäässä niiden kautta tehdä työtä nuorisoseura-asian ja siten

¹⁹³ ”Keski-Suomen Nuorisoseuran vuosikertomus vuodelta 1902”, Suomalainen 28.1.1903; ”Keski-Suomen Nuorisoseura ja sen keskisuomalaiset haaraosastot”, Keski-Suomi 24.10.1905; Suuniitty 1976, 48; Numminen 2011, 220–221.

¹⁹⁴ ”Keski-Suomen nuorisolle ja nuorisoseuroille sananen”, Suomalainen 2.5.1900.

nuorison hyväksi. On tultu huomaamaan, että pääseuran, jolla nykyään on 95 haaraosastoa, johtokunnalla on muutakin huolehtimista, kuin paikallisten kokouksien, iltamien y-m- pienten pyräysten puuhaaminen [- -] Täten siis n:seuran paikallinen toiminta kuluneena vuotena rajoittui pariin kolmeen seuran kokoukseen ja yhteen huvimatkaan.”¹⁹⁵

Paikallisen toiminnan myönnettiin vähentyneen, mutta seuran johto piti haaraosastojen kautta tehtävää työtä jopa paikallistoimintaa tärkeämpänä ja tehokkaampana nuorisoseuran aatteen kannalta. Huvitoiminnan vähenemisellä oli kuitenkin seurauksena: seuran edustaja valitteli vuonna 1904 *Keski-Suomessa* nuorisoseuran jäsenluvun laskeneen ja innostuksen seuraa kohtaan kaupungissa kadonneen. Seuran edustaja oli joutunut kiertelemään ovelta ovelle maanittelemassa vapaaehtoisia mukaan ehdokkaiksi seuran johtokuntaan. Nuorisoseuran johdolle osoitetussa vastineessa todettiin seuran saavan syyttää ainoastaan itseään, kun oli toiminnassaan keskittynyt maakunnalliselle tasolle ja samalla järjestänyt olemattoman vähän paikallisia tapatumia.¹⁹⁶ Nuorisoseuran kunnianhimo haaraosastoja perustaessaan kävi sille kalliiksi: ilman huvitapahtumia mielenkiinto seuraa kohtaan laski, joten se ei saanut paikallistasolla ihmisiä mukaan johtokuntaansa huolehtimaan piiriorganisaatiostakaan.

5.2 Työväestön herääminen oman asemansa tiedostamiseen

Samaan aikaan venäläistämistoimien alkamisen kanssa Keski-Suomen sivistyneistölle ilmaantui uusi ongelma: sosialistiset agitaattorit, jotka kiertelivät ympäri maakuntaa levittämässä aatetta sen työväestön ja maaseudun talottomien keskuuteen. Sosialistinen aate oli tuotu Suomeen Saksasta ja muualta Skandinaviasta 1890-luvulla, kun aktiivinen työväestön kärkiryhmä oli tutustunut aatteeseen ulkomaanmatkoillaan tai ulkomaisten lehtien ja kirjallisuuden kautta. Wrigtilainen työväenyhdistys oli perustettu huolehtimaan siitä, että työväestön järjestäytyminen tapahtuisi sivistyneistön ehdoilla ja heidän valvonnassaan. Sosialistiset agitaattorit eivät kuitenkaan olleet säätyläistön kontrolloitavissa, joten heidät koettiin erityisenä uhkana.¹⁹⁷

Wrigtilaisen työväenliikkeen perustamisajatus oli, että aatteena sosialismi nojasi vain

¹⁹⁵ ”Keski-Suomen Nuorisoseuran vuosikertomus vuodelta 1902”, *Suomalainen* 28.1.1903.

¹⁹⁶ ”Ikävän huomion johdosta”, *Keski-Suomi* 9.2.1904 ja vastine 11.2.1904.

¹⁹⁷ Ruutu 1980, 120.

yhteiskunnallisiin epäkohtiin, ja niiden epäkohtien poistuttua kuihtuisi koko aatekin pois. Tämä oli säätyläistön päästrategia sosialismin torjumiseksi. Vaikka epäkohdat ruokkivatkin sosialismia, oli sen leviämisen taustalla ennen kaikkea työväestön sivistyksellisen tason nousu. Sivistäessään työväkeä wrightilaisuus päätyi välillisesti edistämään sosialismia, sillä se toimi paradoksaalisesti kasvualustana sosialistiselle työväenliikkeelle, joka kasvoi lopulta fennomaanisen liikkeen sisältä. Ensimmäisenä sosialismi kantautui Helsinkiin, missä wrightilaiset menettivät työväenyhdistyksen valtakunnallisen johdon jo 1890-luvun lopulla.¹⁹⁸

Säätyläiset yrittivät edelleen hallita tilannetta. Sosialismin vaaroista kirjoitettiin lehdissä ja korostettiin wrightilaisen työväenliikkeen riittävyttä työväen olojen parantamiseksi. Sivistyneistö piti sosialistien pyrkimyksiä liian pitkälle vietyinä:

”Työväenasian päätarkoituksena on parantaa työväenoloja sekä aineellisessa että henkisessä suhteessa. Työväenasia ei vaadi luonnotonta yhdenvertaisuutta, vaan se vaatii oikeata suhdetta työväenluokan ja toisten kansanluokkien välillä. [– –] se vaatii, että työväki kansanluokkana toisten joukossa kehittyy yhä kunnollisemmaksi, kykenevämmäksi, ammatissaan taitavammaksi, siveellisemmäksi sekä varallisemmaksi.”¹⁹⁹

Sivistyneistö oli ei suostunut luopumaan korkeasta asemastaan, se kun oli luterilaisen eetoksen mukaan sille annettu ja yhteiskunnallinen järjestys luotu sellaiseksi kuin oli tarkoitettu. Sosialistien vaatimukset yhdenvertaisuudesta koettiin ”luonnottomiksi”, sillä kunkin tuli tyytyä hänelle suotuun asemaansa. Työväen oloja tulisi parantaa, mutta sen olisi tullut edelleen tiedostaa asemansa suhteessa ylempiinsä.

Myös Keski-Suomessa työväenyhdistykset alkoivat käsityöläistyä, kun tehtaiden taajamiin perustetut ammattiyhdistykset liittyivät alaosastoiksi työväenyhdistyksiin. Suuryrittäjät olivat tässä vaiheessa entistä selvemmin erotettavissa varsinaisesta työväenluokasta omaksi työnantajien ryhmäkseen, jonka vastapainoksi pienyrittäjät kokivat tarpeelliseksi yhdistää voimansa. Ammattiyhdistykset olivat syntyneet puhtaasti käsityöläisammattien pohjalta, joten niiden kautta käsityöläiset pääsivät mukaan

¹⁹⁸ Tommila 1972, 498; Laitinen 1988, 346; Mönkkönen 1988, 560.

¹⁹⁹ ”Sosialismi ja työväenasia”, Suomalainen 14.7.1899.

työväenyhdistyksen toimintaan ja heidän osuutensa yhdistyksen jäsenistöstä lähti kasvuun. Yhdistys erosi lopullisesti porvarien hallinnasta vuonna 1901, kun Jyväskylän työväenyhdistys päätti liittymisestään sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, vastoin yhdistyksen nuorsuomalaisien tahtoa.²⁰⁰

Vuonna 1899 alkanut venäläistämispoliittika nostatti suomalaisissa vastarintaa ja siirsi politiikan painopisteen sisäpolitiikan kiistoista ulkopoliittikkaan. Tuolloin myös rahvas pääsi mukaan politiikan tekoon allekirjoittamaan adresseja ja osallistumaan lakkoihin. Kansalaisadresseja kerättiin tiiviisti 1800- ja 1900-lukujen taitteessa: 1898 ja 1899 kerättiin mittavat juomalakkoadressit, keväällä 1899 helmikuun manifestia vastustanut suuri adressi, syksyllä 1899 kieltolain suosiota mitannut adressi sekä vuonna 1901 asevelvollisuusadressi. Kaikkia näitä adressiliikkeitä yhdisti isänmaallinen henki, joten niistä puhuttiin yhtenä kokonaisuutena kansalaisadressiliikkeenä. Lisäksi työväenliike pystyi valtakunnallisesti aktivoimaan järjestötoimintaansa myös sellaisia, jotka olivat aikaisemmin olleet poliittisen toiminnan ulkopuolella. Työväenliike järjesti mielenosoituksia, joiden ohjelma koostui venäläistämistoimia vastustaneista puheista.²⁰¹

Jyväskylän säätyläinen henki näkyi myös paikallisessa kansalaisadressiliikkeessä: vaikka kansalaisjärjestöt onnistuivatkin kokoamaan yhteen laajasti eri kansankerroksia, oli niiden päätöksenteko edelleen hierarkkista. Adresseja organisoineet yhdistykset olivat käytännössä sivistyneistön johtamia, joten Jyväskylän kansalaisadressiliikkeestä jäi puuttumaan työväestön määrittämä ohjelma. Esimerkiksi vuonna 1898 alkaneeseen juomalakkoliikkeeseen lähti Jyväskylässä mukaan innokkaasti paikallista sivistyneistöä, joka myös ryhtyi pian johtamaan sitä. Lakkoliike ja sen luonne määräytyivät pitkälti sivistyneistön tarpeista ja tavoitteista käsin. Juomalakkoliikkeen aikana pidetyt kansalaiskokoukset olivat sivistyneistön tiukassa kontrollissa ja liike saikin Jyväskylässä muusta maasta poiketen korostetun isänmaallisen ja uskonnollisen luonteen.²⁰²

Säätyläisten hallinnasta huolimatta työväestön aktivoituminen oli alkanut myös Keski-Suomessa. Suurlakkoon mennessä työväenyhdistyksiä perustettiin jo vuonna 1902

²⁰⁰ Tommila 1972, 499; Laitinen 1988, 346.

²⁰¹ Soikkanen 1961, 124; Laitinen 1988, 337–338; Kokko 1988, 54.

²⁰² Kokko 1988, 54–56.

Jämsänkoscalle ja Jyväskylä pitäjään, Multiaan ja Kuhmoisiin vuonna 1903, sekä Haapakoscalle ja Saarijärvelle vuonna 1904. Yksikään niistä ei vielä tuolloin ollut puhtaasti sosialistinen, mutta niiden toimintatavat alkoivat saada yhä radikaalimpia piirteitä, kun marssista, lakoista ja kansankokouksista tuli niiden toiminnan arkipäivää. Esimerkiksi Jämsässä järjestettiin vuonna 1902 työväestön yhteisrintamaa lujittanut 400 hengen mielenosoitusmarssi. Äänekoscalla taas työväenyhdistys juhlisti vappua vuonna 1905 pitämällä mielenosoituksen ”omaksumalla maamme ja koko sivistyneen maailman työväenyhdistysten ja raittiusväestön samoin tekevän.”²⁰³ Työväenyhdistys marssi punainen liehuva lippu joukkoa johtaen kaupparilta Äänimäelle, missä pidettiin puheita muun muassa yleisestä äänioikeudesta, kahdeksantuntisesta työpäivästä, naisten tasa-arvosta ja kieltolaista. Tapahtumassa kuitenkin korostettiin erikseen, ettei työväenyhdistys kannattanut sosialismia:

”Ei sanonut työväenyhdistyksen kieltävän Jumalaa eikä tahtovan pääomia jakaa. ”Mitä hyötyä olisi meille – sanoi puhuja – jos tuosta pienestä rakennuksesta ottaisi kukin hirren palasen eli kattopäreen?”²⁰⁴

Keski-Suomen työväestökin oli jo herännyt kansalaistoimintaan ennen suurlakkoa, muttei toiminta vielä keskittynyt ainoastaan sen oman yhteiskunnallisen aseman kohentamiseen, vaan lähinnä sortovallan vastaiseen taisteluun.²⁰⁵ Siitä huolimatta sivistyneistö näki työväenasian haittaavan venäläisen vallan vastustamista:

”Aikakauttamme elähdyttävät vapauden, oikeuden ja ihmisarvon aatteet ovat virittäneet tämänkin liikkeen ja antaneet sille pysyvän voiman; ei kukaan hallitusmies eikä mikään puolue voisi sitä ajan pitkään meidänkään maastamme torjua. Suomenmielisistä piireistä on kuitenkin kauan hartaasti toivottu, ettei työväenkysymys yltyisi suuremmissa määrässä mieliä hajoittamaan, ennenkuin suuri kansallinen riitakysymyksemme olisi saatettu onnelliseen päätökseen ja hyökkäykset maamme valtiollista asemata vastaan olisivat lakanneet tahi kadottaneet merkityksensä. Tämä toivo ei näy toteutuvan. Sen juovan lisäksi, jota kieliriita kaivaa, on työväenkysymys jo alkanut uurtaa toista. [– –] Sitä vastoin se odotus ei ole liiallinen, että työväkemme vähitellen oppii yhä

²⁰³ Suomalainen 5.5.1905.

²⁰⁴ ”Äänekoscelta”, Suomalainen 5.5.1905.

²⁰⁵ Laitinen 1988, 348-349.

etevämmin käsittämään, miten isänmaan etu on senkin etu ja miten jokainen yritys, josta vaaroja koituu yhteiskunnalle on yrittäjälle itselleenkin vahingoksi.”²⁰⁶

Myös työväenliikkeen piirissä venäläistämistoimiin suhtauduttiin torjuvasti, suomalaisuus ja sisäinen itsenäisyys kun koettiin arvokkaana myös heidän joukossaan. Työväenliike joutui kuitenkin poikkiteloin muiden puolueiden kanssa, kun muut eivät tukeneet sen vaatimusta äänioikeuden laajentamisesta. Liike ryhtyi vuoden 1899 säätyvaltiopäivillä vaalilakkoon, minkä muut puolueet kokivat yhteisen venäläisvastaisen rintaman rikkomisena. Siten työväenliike tuli jo ennen helmikuun manifestia pyrkineeksi pääsemään tasavertaisena vaikuttamaan politiikkaan muiden ryhmien rinnalla.²⁰⁷

Kuva 2. Kuva työväen vappumarssilta Jyväskylästä arvion mukaan vuodelta 1899–1906. Torvisoittokunnan johtama kulkue eteni Vapaudenkatua pitkin Kunnallistalon eteen alakaupungilta päin. Kadun molemmin puolin Kunnallistalon eteen ja kirkkopuiston laitamille on kokoontunut yleisöä seuraamaan kulkuetta.

Lähde: Keski-Suomen museon arkisto. Kuvaaja tuntematon.

²⁰⁶ ”Mietteitä kielikysymyksestä ja työväenkysymyksestä”. *Suomalainen* 30.12.1898.

²⁰⁷ Soikkanen 1961, 120–121.

Varsinaiseen konfliktiin ajaututtiin, kun suuren adressin keräämistyöhön ei otettu mukaan työväen aktiivia Matti Kurikkaa, juuri tämän aikaisemman vaalilakon lietsonnan takia. Kurikka kehotti työväkeä olemaan kirjoittamatta adressia, minkä säätyläistö näki entistä suurempana yhteisen rintaman hajottamisena. Kurikan protestoinnin arveltiin vaikuttaneen nimien keruuseen myös Keski-Suomessa, missä työväki ei osallistunut nimien keruuseen yhtä innokkaasti kuin muut säädyt. Tämä niin kutsuttu ”Kurikan kiista” jakoi työväkeä häntä vastaan ja hänen puolellaan olleisiin. Niissä työväenyhdistyksissä, joissa Kurikan kannattajat pääsivät voitolle, niiden keskiluokkaiset jäsenet vetäytyivät pois yhdistyksestä. Tämä edesauttoi sosialistisen työväen pääsyä yhdistysten johtoon ja sosialismia saamaan vahvempaa jalansijaa työväestön keskuudessa.²⁰⁸

Työväestön keskuudessa vallinnut kunnioitus vanhoja uskonnollisia arvoja kohtaan johti siihen, etteivät työväenyhdistykset niinkään kritisoineet kristinuskoa itsessään, vaan yhteiskunnan pappisvaltaa. Samanaikaisesti herännyt keisarin vastustus horjutti myös entisiä, kiistämättömiä perusarvoja. Asevelvollisuuskutsunnat herättivät kansan vastustamaan esivallan käskyä ja pappeja, joista suurin osa oli taipunut kuuluttamaan asevelvollisuuslain. Ylipäänsä lain pyhyys ja ihanne lainkuuliaisesta kansalaisesta tulivat rahvaan mielissä kyseenalaistetuiksi.²⁰⁹

Paitsi että yhtenäistämistoimet olivat vaikuttaneet konkreettisesti kansalaisten järjestäytymisoikeuksiin ja huvien järjestämismahdollisuuksiin, oli niiden vastatoimilla merkittävä psykologinen vaikutus. Varsinaisesti sorto koettiin lähinnä sivistyneistön piirissä, jolle politiikan teko oli perinteisesti kuulunut, ja jonka sananvapautta ja poliittista valtaa venäläistäminen oli tuntuvimmin rajoittanut. Siitä huolimatta helmikuun manifesti sai liikkeelle yhtä lailla työväestön kuin porvarillisenkin puolen: kirjoittamaan adresseja, osallistumaan joukkotapahtumiin ja osoittamaan mieltään. Siten myös tilaton väki, työläiset ja torpparit pääsivät ensimmäistä kertaa osallistumaan valtiolliseen toimintaan. Suuren adressin ja kutsuntalakkojen järjestämisessä yläluokka joutui kääntymään laajojen kansankerrosten puoleen saadakseen niiltä tukea venäläistämispoliittikkaa vastaan. Samalla nämä ryhmät tulivat poliittisesti tunnustetuiksi,

²⁰⁸ Soikkanen 1961, 120–122; Tommila 1972, 500.

²⁰⁹ Ruutu 1980, 122.

vaikkakin vain näennäisesti, niille kun ei haluttu antaa tasa-arvoista keskustelu- ja neuvotteluoikeutta säätyläistön kanssa, saatikka äänioikeutta. Säätyläistön mielestä kansalaisuuden toiminta-alueita tuli laajentaa järjestöihin, jotka olivat heidän mielestään oikeita kansalaisten vaikuttamispaikkoja. Kansalle ei kuulunut antaa samanlaista valtaa, kuin heillä itsessään oli poliittisessa päätöksenteossa.²¹⁰

Vaikka adressiliikkeestä ei sen säätyläisvaltaisuuden vuoksi vielä voitukaan puhua varsinaisena yhteiskunnallisena protestiliikkeenä, liittyi siihen kuitenkin sääty-yhteiskunnan hajoamista ennakoivia piirteitä. Kansalaiskokoukset ja kansalaisten niissä esittämät vaatimukset muuttivat paitsi alamaisten suhdetta hallitsijaan ja yhteiskunnan ylempiin kerroksiin, muuttivat ne myös väestöryhmien välistä sosiaalista hierarkiaa. Sivistyneistön aikaisempi pyrkimys saada rahvas ottamaan osaa sen organisoimaan järjestötoimintaan oli epäonnistunut, mutta sortoa vastustettaessa työväestö vielä liittyi sivistyneistön johtamiin yhdistyksiin. Samaan aikaan rahvas sai kuitenkin osallistua periaatteessa tasa-arvoisena kansalaisadressiliikkeeseen. Adresseja kerättäessä jokaisen allekirjoittajan nimi oli periaatteessa yhtä arvokas, mikä nosti rahvaan näkemystä itsestään säätyläistön veroisena ryhmänä.²¹¹

Tämä soti sivistyneistön kansalaisihannetta vastaa, mutta sen oli pakko tehdä myönnytyksiä, mikäli halusi saada rahvaan mukaan venäläistämistä vastustaneisiin toimiinsa. Uudet vaikuttamisen mahdollisuudet ja oman poliittisen asemansa tiedostaminen lisäsivät työväestön määrää yhdistystoiminnassa. Samalla rahvaan ja säätyläistön väliset voimasuhteet olivat peruuttamattomasti muuttuneet.

5.3 Suurlakko ja työväestön esiinmarssi

Valvonnan kiristymisestä ja yhdistymisvapauden rajoittamisesta huolimatta joukkojärjestöjen jäsenmäärät nousivat 1900-luvun alkuvuosina merkittävästi. Kehitys näkyi niin työväenliikkeessä kuin muissakin yhdistyksissä. Samaan aikaan Venäjän kysymys kuitenkin jakoi poliittisia puolueita yhä kauemmaksi toisistaan. Fennomaanit eivät olleet siitä huolimatta vetäneet yhdistyksiään mukaan puoluepolitiikkaan. Aina vuoteen 1904 asti järjestöjen toiminta oli perustunut niiden näennäiseen

²¹⁰ Laitinen 1988, 346; Alapuro & Stenius 1989, 39.

²¹¹ Kokko 1988, 54.

epäpoliittisuuteen. Kansan liikehdinnän laajennuttua ennen näkemättömiin mittoihin sai epäpoliittisuus kuitenkin väistyä. Suurlakkovuonna joukkojärjestäytyminen tempasi ensimmäistä kertaa mukaansa koko kansan ja työväenliike näytti todellisen voimansa. Sen piirissä uskottiin, että joukkoliike kykenisi nujertamaan aseellisenkin vastarinnan ja kukistamaan tsaarinvallan. Perustuslaillisten torjuttua työväenliikkeen ehdotuksen yhteishallituksesta luopui se myös kansallisen yhteistoiminnan pyrkimyksestä. Työväenliike omaksui näkemyksen, joka korosti ajatusta jyrkästä luokkataistelusta.²¹²

Venäjälle tappiollinen Japanin sota suisti maan ulkopoliittiseen kriisiin vuonna 1904. Keisarikunnan sisällä kytenyt kumousliike alkoi purkautua lakkoihin ja väkivaltaisuuksiin. Johtavia hallitusmiehiä oli murhattu, kuten sisäministeri von Plehwe ja Suomen kenraalikuvernööri Bobrikov vuonna 1904. Suomessa nämä levottomuudet johtivat lievään sortovallan hellittämiseen, esimerkiksi suomalaisten vapauttamiseen asevelvollisuudesta, mikä oli toisaalta kutsuntalakkojen ansiota, toisaalta pakon sanelemaa myönnytystä levottomuuksien hiljentämiseksi. Myönnytykset eivät kuitenkaan lopettaneet levottomuuksia, vaan lietsoivat niitä entisestään, ne kun loivat kansalle mielikuvan heikosta hallitusvallasta. Hallitus oli menettänyt auktoriteettinsa alamaisten silmissä, joten vuonna 1905 tilanne valtakunnassa muuttui jo vallankumoukselliseksi, huipentuen lokakuussa suurlakkoon.²¹³

Ensimmäisinä Venäjällä lakkoon ryhtyivät rautateiden toimihenkilöt, jotka pysäyttivät kaiken Moskovasta kulkeneen junaliikenteen 23. lokakuuta. Lakko levisi maantieteellisesti ja muillekin toimialoille, minkä seurauksena koko suurvalta oli lokakuun lopussa suurlakon halvaannuttama. Lakko levisi nopeasti myös Helsinkiin, missä 30. lokakuuta Rautatien torilla pidetyssä kansankokouksessa päätettiin tuen antamisesta Venäjällä käydylle vapaustaistelulle. Varsinaisesti lakko alkoi 31. lokakuuta, jolloin maan rautatieliikenne pysähtyi, lennätinlinjat hiljenivät ja sanomalehdet lakkasivat ilmestymästä. Suuret tehtaot pysäytettiin, kauppoja suljettiin ja hallinto lamaautui. Lakkoa jatkettiin, kunnes keisari 4. marraskuuta julistamassaan manifestissa myöntyi lakkoilijoiden vaatimuksiin. Lakon seurauksena keisari joutui taipumaan demokraattisen duuman perustamiseen ja Suomen perustuslaillisten olojen palaut-

²¹² Soikkanen 1961, 125–126; Alapuro & Stenius 1989, 38–39.

²¹³ Seitkari 1960, 31; Laitinen 1988, 349–351; Kujala 2016, 25–26.

tamiseen.²¹⁴

Lakon aikana ympäri maata pidettiin suuria kansalaiskokouksia, joissa vaadittiin Suomen perustuslaillisten oikeuksien palauttamista ja sananvapauden elvyttämistä. Virallisesti kansankokouksiin olisi tarvittu kenraalikuvernöörin lupa, jota ei suurlakon missään vaiheissa kuitenkaan pyydetty. Suomessa suurlakko sai voimansa juuri Bobrikovin luoman poliisivaltion ja venäläistämistoimien synnyttämästä antipatiasta, jolloin järjestelmän vastustaminen oli yksi lakon keinoista.²¹⁵ Keski-Suomeen suurlakko levisi rautateitä pitkin, missä lakko näkyi lähinnä Jyväskylässä. Kaupungin rautatieläiset lopettivat junaliikenteen 31. lokakuuta ja työväenyhdistyksen aloitteesta pidettiin kansalaiskokous, jonne kertyi väkeä niin paljon, että kokous jouduttiin siirtämään kunnantalolta torille. Nuorsuomalaiset pyrkivät saamaan kaupungin lakkojärjestelyt hallintaansa, mutta 1. marraskuuta lähtien lakko oli käytännössä työväenyhdistyksen hallussa. Jyväskylän useimmat kaupat, pankit ja koulut suljettiin lakon ajaksi. Kaupunkiin perustettiin eri puolueiden edustajista koostunut lakkotoimikunta, jonka osapuolet olivat erimielisiä lakon lopettamisesta. Keisarin manifesti 4. marraskuuta oli jo kumonnut laittomat asetukset, mutta työväenyhdistys jatkoi lakkoa vielä 7. marraskuuta saakka, jolloin se lopetettiin virallisesti kansalaiskokouksen päätöksellä.²¹⁶

Maaseudun lakkoilusta ei hahmottunut selkeää linjaa, vaan lakko muodostui kullakin paikkakunnalla yksilöllisesti. Sen leviämiseen vaikuttivat ennen kaikkea liikenneyhteydet, jotka olivat maaseudulla huomattavasti kaupunkia heikommat. Monessa maaseutupitäjässä ei tapahtunut lakon aikana mitään tavanomaisesta poikkeavaa. Tieto keisarin manifestista saattoi saavuttaa maaseudun väen myöhässä, kuten esimerkiksi Keuruulla, missä pidettiin vielä 5. marraskuuta ensimmäinen lakkoa koskenut kansankokous, joita järjestettiin lisää aina joulukuuhun saakka.²¹⁷ Keuruun lisäksi kansankokouksia pidettiin myös Haapamäellä, ja esimerkiksi Jämsässä tehtaan työnteko pysähtyi osittaisesti. Suurlakon aikaisia tapahtumia kuvasi samanlainen sattumanvaraisuus, kuin muutakin keskisuomalaista vastarintaa.²¹⁸

²¹⁴ Seitkari 1960, 31; Laitinen 1988, 349–351; Kujala 2016, 25–26, 56.

²¹⁵ Kujala 2016, 25–26.

²¹⁶ Laitinen 1988, 349–351.

²¹⁷ Vihola 1983, 437–438.

²¹⁸ Laitinen 1988, 349–351; Laitinen & Vilkuna 2004, 510–511.

Keski-Suomen maaseutu heräsi joukkojärjestöjen toimintaan toden teolla vasta suurlakon jälkeen, kun lakkoilun seuraukset olivat jo nähtävissä. Suurlakko oli lähtölaukaus puoluepoliittisen toiminnan suurelle kasvulle, jossa työväenliike onnistui organisoimaan uusia paikallisosastoja huomattavasti porvarillisia puolueita paremmin. Työväenyhdistyksiä perustettiin lähestulkoon joka pitäjään ja vuoden 1906 lopulla Keski-Suomessa oli jo lähes sata työväenyhdistystä.²¹⁹

Suurlakon mukanaan tuoma muutos ravisteli myös Keski-Suomen järjestökenttää, missä työväenyhdistysten suosion räjähdysmäinen kasvu söi luonnollisesti muiden järjestöjen kannatusta. Työväenyhdistyksiä perustettiin kiihtyvällä tahdilla pienemmillekin paikkakunnille, missä ne veivät etenkin nuorisoseurojen jäseniä. Raittiusseuroista työväenyhdistykset taas veivät niiden mieskannattajat, minkä jälkeen raittiusliike nojasi entistä enemmän naiskannatuksen ja -johdon varaan. Työväenasian mukana myös naisasia nosti kannatustaan, jolloin emansipaatioon pyrkiviä naisyhdistyksiä perustettiin maakuntiin ja nekin aktivoituivat poliittisesti. Vapaapalokuntien kannatuksessa työväennousu ei juurikaan näkynyt, vaan palokunnat toimivat edelleen aktiivisesti kaupungeissa ja tiiviissä taajamissa.

Suomalaisten tietoisuudessa suurlakko oli merkinnyt valtavaa joukkoliikettä, jonka avulla Venäjän keisari oli lopulta pakotettu taipumaan ja huomioimaan kansan vaatimukset. Suurlakon onnistuminen loi laajojen joukkojen keskuudessa uskoa vastarinnan mahdollisuuksista. Suurlakko mahdollisti uusien ryhmien poliittisen heräämisen, kun työväenliike sai aktivoitua riveihinsä suuren joukon maaseudun torppareita ja tilattomia, joiden sosiaalinen ja taloudellinen asema oli ollut heikko. Suurlakon myötä myös patriarkaalisuutta murrettiin, kun yhteisestä rintamasta eronnut työväenliike loi maahan sisäisen kumouksen vaaran.²²⁰

Suurlakko ei suinkaan ollut ainoastaan Venäjän sisäpoliittisen kriisin liikkeelle laittama nopea spontaanien tapahtumien ketju, vaan se voidaan nähdä myös jatkumona aikaisempien vuosien joukkotapahtumien ketjussa. Suurlakko oli kuitenkin aikaisemmista kansalaistapahtumista poiketen ravistellut suomalaista yhteiskuntaa lopullisesti, sillä useilla paikkakunnilla tapahtumien johtoon nousikin säätyläistön

²¹⁹ Laitinen 1988, 349–351.

²²⁰ Soikkanen 1961, 188–189.

sijasta työväki. Vaikka muutkin yhteiskunnan piirit olivat mukana lakon toteuttamisessa, koitui se kuitenkin eniten työväenliikkeen voitoksi.²²¹

Suurlakko aiheutti edellisen vuosisadan katsomusrakennelman lopullisen hajoamisen. Järjestötoiminta oli aikaisemmin ollut suurille joukoille ainoa väylä oman yhteiskuntasuhteensa luomiseen, joten kansalaistuminen oli 1800-luvulla ollut lähinnä ideologinen prosessi. Suurlakon myötä myös alemmat ryhmät pääsivät osalliseksi poliittisesta toiminnasta ja tiedostamaan paikkansa kansalaisyhteiskunnassa.²²²

²²¹ Ruutu 1980, 122; Kokko 1988, 53.

²²² Ruutu 1980, 122; Kokko 1988, 53.

6 Fennomaanisen sivistyneistön varjosta omaehtoiseen huvitoimintaan

Keski-Suomessa huveja järjestivät 1880-luvulta lähtien fennomaaniset yhdistykset, jotka onnistuivat levittämään järjestöverkostonsa laajasti lähes koko maakunnan alueelle. Eniten huvitapahtumia oli luonnollisesti Jyväskylässä, joka oli maakunnan ainoana kaupunkina myös sen itseoikeutettu keskus. Eniten huveja koko maakunnassa järjesti vapaapalokunta, joka oli suosittu huviyhdistys kaupungissa ja tehdastyöläisten taajamissa. Nuorisoseura taas nojasi maaseudun kannatukseen, sillä sen onnistui ensimmäisenä vakiinnuttaa asemansa maaseutupitäjissä, joissa yhdistysten välinen kilpailu oli kovaa. Raittiusseura ei pyrkinyt identifioitumaan huviseurana, vaan korosti toiminnassaan asiansa vakavuutta. Lisäksi seuran uskonnollinen vire rokotti huvien määrää. Työväenyhdistys ei onnistunut vetoamaan työläisiin, joten sen verraten pieneksi jäänyt kannatus nojasi lähinnä työnantajiin. Vasta irtauduttuaan wrightilaisesta alkuperästään yhdistyksen suosio kasvoi ja suurlakkovuonna aivan uusiin mittasuhteisiin noussut järjestäytymisinnostus kanavoitui juuri työväenyhdistyksiin. Rouvasväen yhtiöiden pohjalta syntyneet keskisuomalaiset naisyhdistykset keskittyivät lähinnä hyväntekeväisyyteen ja perustuivat säätyläisnaisten kannatukseen. Siksi ne myös järjestivät maakunnassa vähiten huveja.

Järjestöistä lähinnä nuorisoseuran onnistui vakiinnuttaa asemansa maaseudulla 1890-luvulta lähtien, mutta myös raittiusseura oli maaseudulla suosittu. Maaseudulla yhdistysten välinen kilpailu oli kovaa, sillä aktiivisia jäseniä ei riittänyt kaikille. Siksi kilpailussa toiseksi jääneen yhdistyksen toiminta usein kuihtui nopeasti. Kaupungissa huveja järjestettiin lähinnä syys- ja talviaikaan, kun maaseudun huvielämän taas vasta heräsi kesäkuukausina. Tuolloin Jyväskylän säätyläinen ja oppinut väki suuntasi kotikonnuilleen tai kesähuviloilleen loman viettoon, ja kaupunki lähes tyhjäksi. Kesäkuukausina Jyväskylässä ei järjestetty juurikaan huvitapahtumia, ainoastaan rahvaan jäätyä viettämään kesäänsä kaupunkiin.

Huvien ohjelma oli monelle yhdistykselle tasapainoilua säätyläistön ja rahvaan tarpeiden välillä: toisaalta huvien tuli olla luonteeltaan sivistäviä, joten niiden täytyi koostua enimmäkseen vakavasta ja kasvattavasta ohjelmistosta, toisaalta yleisö janoosi viihdykettä ja huvittavaa ohjelmaa, eikä ilman sitä saapuisi paikalle. Huvien perusohjelmistoa olivatkin puheet, esitelmät ja runot, joiden ote oli kasvattava ja aiheet

isänmaallisia. Huvittavampaa ohjelmistoa olivat näytelmät, kaskut, tanssi, kisailut ja leikit. Raittiusseura järjesti korostetun vakavia huvitapahtumia, joten niissä ei ollut lainkaan tanssia ja muukin huvittava ohjelma oli vähemmistössä. Vapaapalokunta taas oli varsinainen huviseura, joten sen ohjelmistosta oli puhtaasti viihdyttävää. Urheilua ohjelmistossaan tarjosivat vapaapalokunta ja nuorisoseura.

Huvien ohjelmisto oli säätyläisten määrittämää ja säätelemää, joten se vastasi pitkälti heidän mieltymyksiään. Ohjelmanumerot olivat tarkoin harkittuja ja palvelivat aina jotain syvempää tarkoitusta: henkinen ohjelmisto sivistä ja kasvatti, ruumiillinen ohjelmisto valmisti isänmaalle asevelvollisuuteen kelpavaa nuorisoa, tanssi ehkäisi rahvaan omien nurkkatanssien järjestämistä. Huvit ja niiden ohjelmisto vastasivatkin enemmän järjestäjiensä kuin yleisönsä tarpeita, sillä ne olivat säätyläistölle väline yrityksessään yhdistää säätyläistöä ja kansaa. Säätyläistö näki rahvaan holhottavassa asemassa, sillä sen ei uskottu ymmärtävän omia etujaan. Siksi huvit olivat sellaisia, joita rahvaan olisi toivottu harrastavan, eikä niinkään sellaisia, kuin rahvas olisi oikeasti tarvinnut. Siksi huvien säätyjä yhdistävä tavoite jäi pitkälti saavuttamatta.

Huvien ongelma olikin siinä, miten ne toisinsivat säätyrajoitusta, vaikka niillä oli alkujaan pyritty ehkäisemään sitä. Fennomaanisten yhdistysten oli ollut tarkoitus toimia uudenlaisen kansalaisyhteiskunnan harjoittelualustoina, joissa rahvas pääsisi toimimaan aktiivisena kansalaisena ja soveltamaan uudenlaista kansalaisihannetta, passiivisen ja käskyjä vastaanottavan alamaisen sijaan. Huveja järjestettäessä rahvas ei kuitenkaan päässyt mukaan niiden järjestämistyöhön, saatikka päättämään niiden sisällöstä. Fennomaanisten yhdistysten huveissa rahvaan rooliksi jäi olla passiivisia vastaanottajia, eikä niinkään aktiivisia toimijoita. Säätyhierarkiat olivat vielä liian suuret, jotta säätyläistö olisi pystynyt antamaan rahvaalle samanlaisen roolin kuin sillä itsellään oli. Tämä aiheutti huvielämän kahtiajakautumista: rahvas ja säätyläistö huvittelivat erillään, ja vaikka he olisivat samaan huvitapahtumaan osallistuneetkin, seurustelivat ihmiset lähinnä oman säätyryhmänsä edustajien kanssa.

Kulttuuriset hierarkiat tulivat esiin esimerkiksi tanssiin ja alkoholiin liittyneissä kysymyksissä. Alkoholin nauttiminen oli säätyläistölle itselleen kulttuuriharrastus, mutta rahvaan ryypiskely nähtiin heidän rappionsa aiheuttajana. Raittiutta pidettiin ratkaisuna moniin yhteiskunnan ongelmiin, muttei säätyläistö nähnyt omassa

alkoholinkäytössään samanlaista rappiollisuutta. Nurkkatanssit taas olivat säätyläistölle kaiken siveettömyyden perikuva, jota tuli ehkäistä yhdistysten itse järjestämillä tansseilla. Tanssi oli kulttuuriharrastus, joka rahvaan keskenään harrastamana oli monella tapaa paheellista.

Säädyn lisäksi yksilöiden huveihin osallistumiseen vaikutti sukupuoli, sillä naisten huvielämä oli monin tavoin säädellympää kuin miesten. Varsinkin erot eri säätyihin kuuluneiden naisten välillä olivat merkittäviä: vaikka säätyläisnainen olikin monessa suhteessa työläisnaista korkeammassa asemassa, koskivat häntä moninaisemmat kulttuuriset hierarkiat ja säännöt. Säätyläisnaisen tuli käyttäytyä säätyasemansa mukaisella tavalla, kun työläisnaisen huveihin osallistumista sääтели lähinnä perheen taloudellinen tilanne. Työläisnaiset olivat jo päässeet siirtymään kodin ulkopuoliseen työhön, kun säätyläisnaisiin päti edelleen vaatimus säädynmukaisesta työstä. Säätyläisnaisten työllistymismahdollisuudet olivat hyvin rajoitetut, sillä säätyläismiehet veivät suurimman osan valtion korkeista viroista. Säätyläisnaiset olivat suhteessa oman säätynsä miehiin huomattavasti alempiarvoisessa asemassa, joten naisasia koski aluksi lähinnä heitä. Siksi naisyhdistykset olivat aluksi lähinnä säätyläisnaisten yhdistyksiä, joissa työläisnaisiin suhtauduttiin alentuvasti ja säälien.

Naisten huveihin osallistumisen mahdollisuuksia säätelivät myös paikat, joissa järjestöt huvejaan järjestivät. Tilat, joissa perinteisesti tarjoiltiin ja nautittiin alkoholia, olivat leimallisesti miesten paikkoja, eikä naisilla ollut niihin asiaa. Suuri osa Jyväskylänkin yhdistyksistä järjesti huvejaan alkoholia tarjoilleissa ravintoloissa, joten naisten osallistuminen näihin tapahtumiin oli hyvin rajoitettua, sillä he saattoivat osallistua ravintoloissa pidettyihin huveihin vain miespuolisen perheenjäsenensä seurassa. Ravintolat olivat myös huomattavan kalliita paikkoja huvien järjestämiseen, joten myöskään rahvas ei usein käynyt niissä. Ravintoloissa sosiaaliset hierarkiat myös tehtiin näkyviksi, kun niissä oli omat osastonsa herraskaiselle ja rahvaalle väelle. Raittiusseura ei alkoholivastaisuutensa vuoksi voinut järjestää tapahtumiaan anniskeluravintoloissa. Raittiusseurasta tulikin kaupungin nais- ja työläisvaltaisn yhdistys, mikä saattoi johtua huvien järjestämipaikasta: lukusali oli kaikille avoin paikka, jossa naisetkin saattoivat käydä, eivätkä sosiaaliset hierarkiat olleet yhtä näkyvästi esillä, kuin kaupungin ravintoloissa. Paikkojen kulttuuriset merkitykset määrivät siis pitkälti sitä, missä tilassa kukin ryhmä saattoi vapaa-aikaansa viettää.

1800-luvun loppupuolta leimasivat monet yhteiskunnalliset muutokset, jotka heijastuivat myös huveihin: ne olivat sekoitus sekä vanhaa että uutta yhteiskuntajärjestystä. Yhdistystoiminta syntyi tilanteessa, jossa kaupungistuminen oli vasta alkanut ja uusi kaupunkiväestö tarvitsi itselleen uusia sosiaalisia verkostoja. Säätyläistölle hovit olivat väline, jolla se saattoi ohjailla rahvaan vapaa-ajankäyttöä toivomaansa suuntaan, rahvaalle se oli tapa verkostoitua ja luoda uusia lähisuhteita. Maaseudulle tullessaan järjestöt törmäsivät monessa suhteessa maaseudun vanhoihin tapoihin ja hierarkioihin, esimerkiksi kyseenalaistettuaan patriarkaalista isäntävaltaa ja tuotuaan mukanaan uuden ajatuksen yhteiskunnallisiin asioihin vaikuttamisesta.

1890-luvulla alkaneet venäläistämistoimet pakottivat säätyläistön kääntymään rahvaan puoleen sortoa vastustaneissa toimissaan. Samalla jouduttiin laajentamaan rahvaan kansalaistoiminnalle varattuja rajoja ja antamaan sille legitimitettä myös poliittiseen toimintaan. Venäläistämistä vastustaneessa kansalaisadressiliikkeessä jokaisen allekirjoittajan nimi oli yhtä arvokas, mikä nosti rahvaan ensimmäistä kertaa periaatteessa tasaveroiseksi säätyläistön kanssa. Yhtenäistämistoimia vastustaneet kansalaisadressit, kutsuntalakot ja mielenosoitukset myös muuttivat rahvaan suhtautumista lakiin ja hallitsijaan, mikä kyseenalaisti ihanteen lainkuuliaisesta kansalaisesta. Muutos näkyi myös suhteessa sosiaalisiin hierarkioihin, sillä samalla muidenkin perinteisten arvojen kanssa myös säätyläistön yksinoikeus poliittiseen toimintaan kyseenalaistettiin.

Lopullinen ja suurin muutos järjestäytymisessä tapahtui kuitenkin suurlakon myötä, joka oli kaiken kansalaisaktiivisuuden nousun ja kansan liikehdinnän huipentuma. Suurlakossa kansanliike pääsi näyttämään voimansa, kun työväenliikkeen johtama lakko lopulta sai keisarin myöntymään Suomen perustuslaillisten oikeuksien palauttamiseen. Vaikka porvarillisetkin tahot olivat olleet mukana, koitui lakon menestys lähinnä työväenliikkeen voitoksi. Suurlakon seurauksena porvarien ja työväen tiet erosivat lopullisesti toisistaan, jolloin rahvas nousi omaehtoiseksi toimijaksi ja oman vapaa-ajanviettonsa määrittäjäksi.

Kaikkiaan yhdistysten hovit heijastelivat pitkälti sitä ihannekuvaa, jollaisena fennomaanit olisivat halunneet rahvaan nähdä, ohjelman koostuttua lähinnä säätyläisten

suosimista kulttuurin muodoista. Rahvaan oltaisiin haluttu olevan sivistynyttä ja siveellistä, hyvässä ruumiillisessa kunnossa sekä kuuliaisina virkakoneistolle. Yhteinen järjestäytyminen tapahtui täysin fennomaanien ehdoilla ja heidän lähtökohdistaan käsin. Suhtautuminen rahvaaseen oli alentuvaa ja säälivää, mikä oli monessa suhteessa este fennomaanisen järjestöihanteen toteutumiselle. Rahvas ei käyttänyt vapaa-aikaansa huveihin, joissa heitä ylenkatsottiin ja vähäteltiin. Vasta venäläistämistoimet ja niiden vastustaminen antoivat rahvaalle mahdollisuuden tiedostaa oman asemansa tasaveroisina kansalaisina, mikä johti järjestötoiminnan ja poliittisen liikehdinnän kiihtymiseen. Lopulta suurlakossa työväen onnistui nousta tasaveroiseksi toimijaksi porvarillisten tahojen rinnalle ja irtautua itsenäiseksi toimijakseen. Samalla myös rahvaan yhdistyselämä ja vapaa-ajanvietto vapautuivat säätyläisohjailusta.

Lähteet ja kirjallisuus

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Jyväskylän Maakunta-arkisto (JyMa),

Jyväskylän Vapaaehtoinen Palokunta ry:n arkisto (VPK)

Kuvernöörin päätökset 29.8.1882–26.8.1905.

Kuvernöörin päätöksen liitteenä oleva kirje 23.8.1886

Kuvalähteet

Keski-Suomen museon arkisto.

Kuva 1. Laulujuhlat Jyväskylän Lounaispuistossa kesällä 1899. Kuvaaja tuntematon. Kokoelmanumero: K0011:0640

Kuva 2. Työväen vappukulkue Jyväskylässä. Kuvaaja tuntematon. Kokoelmanumero: K0011:0742.

Kokoelmaluettelot

Keski-Suomen sanomalehtiartikkelihakemisto 1891–1921. Jyväskylän yliopiston pääkirjasto.

Sanomalehdet

Keski-Suomi 1.1.1880–31.12.1905

Suomalainen 10.12.1888–31.12.1905

Tutkimuskirjallisuus

Abrams, Lynn (1998), *Workers' culture in imperial Germany: leisure and recreation in the Rhineland and Westphalia*. London: Routledge.

Ahonen, Jukka (2003), *Raittiuden voima: Raittiuden Ystävät 1853–2003*. Keuruu: Otava.

Alanen, Aulis J. (1948), *Höyrylaiva Päijänteellä: Päijänteen laivaliikenteen vaiheita*. Jyväskylä-Päijänteen laiva, Jyväskylä.

Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1989), ” Kansanliikkeet loivat kansakunnan”. Teoksessa: Alapuro, Risto & al. (toim.), *Kansa liikkeessä*. Vaasa: Kirjayhtymä.

Alapuro, Risto & al. (1989, toim.), *Kansa liikkeessä*. Vaasa: Kirjayhtymä.

Alapuro, Risto (1995), *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Toinen painos. Helsinki: Hanki ja jää.

Alapuro, Risto (1997), *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Hämeenlinna: Tammi.

Bregenhøj, Carsten (1981), ”Naamio, leikki ja järjestys”. Teoksessa: Laaksonen, Pekka (toim.) *Pelit ja leikit*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Burke, Peter (1994), *Popular Culture in Early Modern Europe*. (Revised reprint). Aldershot: Scolar Press.

Burke, Peter (2008). *What is Cultural History?* 2nd edition. Polity, Cambridge.

Cunningham, Hugh (1980), *Leisure in the industrial revolution, c. 1780 - c. 1880*. London: Croom Helm.

Fredrikson, Erkki (1978), *Ravintolatoiminta Jyväskylässä 1800-luvulla*. Pro gradu – tutkielma, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Goodrich, Robert (2002), *Confessional Drinking: Catholic Workingmen's Clubs and Alcohol Consumption in Wilhelmine Germany*. Teoksessa: Koshar, Rudy (toim.), *Histories of Leisure*. Oxford: Berg.

Haapala, Pertti (1989), *Sosiaalhistoria : johdatus tutkimukseen*. SHS, Helsinki

Halila, Aimo (1980) ”Vapaan kansalaistoiminnan alkuvaiheet”. Teoksessa: Tommila, Päiviä & Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 2*. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.

Heikkinen, Antero (1992). ”Promenadeja ja terveyskylpyjä. Teoksessa: Heikkinen, Antero & al.: *Suomi uskoi urheiluun*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Hentilä, Seppo (1992), ”Urheilu järjestäytyy ja politisoituu”. Teoksessa: Heikkinen, Antero & Pyykkönen, Teijo (toim.): *Suomi uskoi urheiluun*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Hirn, Sven (1997), *Sävelten tahtiin: populaarimusiikki Suomessa ennen itsenäisyyttämme*. Kansanmusiikki-instituutti, Kaustinen.

Hirn, Sven (1998), *Alati kiertueella: teatterimme varhaisvaiheet vuoteen 1870*. Yliopistopaino, Helsinki.

Hirn, Sven (2007), *Huvia ja herkkuja : helsinkiläistä hotelli- ja ravintolaelämää ennen itsenäisyyden aikaa*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Hirn, Sven (2010), *Nukketeatterimme varhaisvaiheet*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Immonen, Kari (2001), ”Uusi kulttuurihistoria”. Teoksessa: Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit: *Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Isopahkala, Raili (1964), ”Yhteiskunnallisten liikkeiden tulo ja alkuvaiheet Pihtiputaalla”. Teoksessa: Lappalainen, Jussi T. (toim.), Pihtiputaan kirja. Pihtiputaan kunta.

Jallinoja, Riitta (1979), ”Suomen varhaisen naisasialiikkeen synty”. Tiede ja edistys. Nro. 4 (1979), 34–41.

Jallinoja, Riitta (1983), Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Juva: WSOY.

Junnila, Heikki (1995), Saarijärven historia 1865-1985. Paavon Saarijärvestä kaupungiksi. Saarijärvi: Saarijärven kaupunki.

Juva, Einar W. (1960), ”Laiton asevelvollisuuslaki, kutsuntalakko ja virkamiesten erottamiset.”. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim.), Venäläinen sortokausi Suomessa. Porvoo: WSOY.

Katajamäki, Juhani (2006), Pakkopalokunnista aluepelastuslaitoksiin. Helsinki: Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö ry.

Katajamäki, Juhani (2008), Vapaaehtoinen palokuntaliike kansakuntaa rakentamassa. Helsinki: Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö.

Keränen, Leena ja Mehtola, Viljo (1989), ”Yhdistystoiminta”. Teoksessa: Ruuskanen, Pekka (toim.), Muuramen kirja. Muuramen kunta.

Koivula, Eeva (2011), Vapaapalokunta – kasvupaikka kansalaistoiminnalle 1838–1938. Jyväskylän yliopisto: Yhteiskuntapolitiikka: Pro gradu tutkielma.

Kokko, Marja (1998), Sisaret, toverit. Naisten järjestäytyminen, ryhmätietoisuus ja kansalaistuminen Jyväskylässä 1800-luvun lopulta 1930-luvulle. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Koshar, Rudy (2002), An Introduction. Teoksessa: Koshar, Rudy (toim.), Histories of Leisure. Oxford: Berg.

Koski, Pekka (1998), ”Sivistystä, valistusta, virkistystä”. Teoksessa: Roiko-Jokela, Heikki & Alamäki, Päivi, Karstulan kirja. Karstulan kunta.

Krippendorff, Klaus (2004). Content Analysis. An Introduction to Its Methodology. (2nd ed.) Sage: Thousand Oaks, California.

Krohn, Aarni (1991), Elämän lomassa: suomalaisen loman historiaa. Lomaliitto.

Kujala, Antti (2016), Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Kulha, Keijo K. (1975), Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925. Turku: Vanhan Jämsän historiatoimikunta.

Kuokkanen, Pertti (1983), Laukaan historia 3. Laukaan kunta.

Kärkkäinen, Pekka (1992). ”Voimainkoetuksia ja kisailuja” teoksessa: Heikkinen, Antero & al.: Suomi uskoi urheiluun. VAPK-kustannus, Helsinki.

Lahti, Markku (1994), Vanhan Korpilahden historia: Korpilahden, Muuramen ja Säynätsalon yhteisaika emäseurakunnan synnystä 1861 kuntien itsenäistymiseen 1923. Korpilahden, Säynätsalon ja Muuramen kunnat.

Laine, Leena (1992), ”Urheilu valtaa mielet”. Teoksessa: Heikkinen, Antero & al.: Suomi uskoi urheiluun. VAPK-kustannus, Helsinki.

Laine, Leena (1984), Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917. Etelä-Saimaan Kustannus Oy, Lappeenranta.

Laitinen, Erkki (1988), ”Hallinto ja poliittis-yhteiskunnallinen kehitys”. Teoksessa: Jokipii, Mauno (toim.), Keski-Suomen historia 2. Jyväskylä: Gummerus.

Laitinen, Erkki (1988), ”Väestö ja yhteiskunta”. Teoksessa: Jokipii, Mauno (toim.), Keski-Suomen historia 2. Jyväskylä: Gummerus.

Laitinen, Erkki & Vilkuna, Janne (2004), Hankasalmen historia 1: Esihistoriasta vuoteen 1918. Hankasalmen kunta.

Lehtonen, Eeva-Liisa (1994), Säätyläishuveista kansanhuveiksi, kansanhuveista kansalaishuveiksi. Maaseudun yleishyödyllinen huvitoiminta 1800-luvun alusta 1870-luvun loppuun. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Liikanen, Ilkka (1995), Fennomania ja kansa: joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Manninen, Ari T. (2008), ”Yhdistyselämä”. Teoksessa: Manninen, Ari T., Mäkelä, Petteri & Holm, Vesa: Viitasaaren historia: savutuvista tietoyhteiskuntaan. Viitasaari: Viitasaaren kaupunki ja seurakunta.

Manninen, Kirsti (1984), Ihanat iltamat. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.

Markkola, Pirjo (2002), Synti ja siveys: Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Markkola, Pirjo (2014), ”Moraalin miehet: Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä?”. Teoksessa: Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin & Lamber, Marko (toim.) Näkymätön sukupuoli: Mieheyden pitkä historia. Vastapaino, Tampere.

Muhonen Veera (2015), Työväen naiset vapaalla. Jyväskylän ja lähiseudun työläisnaiset loman ja vapaa-ajan järjestäjinä 1906-1939.

Mönkkönen, Mauri (1986), ”Kansansivistys”. Teoksessa: Peltonen, Martti (toim.), Kivijärven kirja. Kivijärven kunta.

Mönkkönen, Mauri (1988), ”Sivistyselämä”. Teoksessa; Jokipii, Mauno (toim.), Keski-

Suomen historia 2. Jyväskylä: Gummerus.

Numminen, Jaakko (1961), Suomen nuorisoseuraliikkeen historia I: vuodet 1881-1905.
Keuruu: Otava.

Numminen, Jaakko (2011), Yhteisön voima. Nuorisoseuraliikkeen historia. Osa 1:
Synty ja kasvu. Helsinki: Edita.

Nuoreva, Vilho (1980), Suomen paljontorjunnan historia. Helsinki: Kotimaankirja Oy.

Ollila, Anne (2001), ”Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä”. Teoksessa: Immonen, Kari
& Leskelä-Kärki, Maarit: Kulttuurihistoria: johdatus tutkimukseen. Suomalaisen
kirjallisuuden seura, Helsinki.

Palmowski, Jan (2002), ”Travels with Baedeker: The Guidebook and the Middle
Classes in Victorian and Edwardian England. Teoksessa: Koshar, Rudy (toim.),
Histories of Leisure. Oxford: Berg.

Rasila, Viljo (1977), Tilastolliset menetelmät historiantutkimuksessa.
Kustannusosakeyhtiö Otava: Helsinki.

Ruutu, Martti (1980), ”Kulttuurikehityksen yleislinjat”. Teoksessa: Tommila, Päiviä &
Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.) Suomen kulttuurihistoria 2. WSOY, Porvoo,
Helsinki, Juva.

Tarjamo, Kerttu & Valtonen, Heli (2003) ”Kasvatuksen kohteista itseään kehittäviksi
kaupunkilaisiksi”. Teoksessa: Valtonen, Heli & Hämäläinen, Johanna (toim),
Suomalaisen Suomen pääkaupunki: Rakentuva ja politisoitua Jyväskylä. Minerva,
Jyväskylä.

Tolonen, Mikko ja Lahti, Leo: Aatehistoria ja digitaalisten aineistojen mahdollisuudet.
Ennen ja nyt 11.8.2015.

*[http://www.ennenjanyt.net/2015/08/aatehistoria-ja-digitaalisten-aineistojen-
mahdollisuudet/](http://www.ennenjanyt.net/2015/08/aatehistoria-ja-digitaalisten-aineistojen-mahdollisuudet/)*, viitattu 23.5.2017.

Tuominen, Uuno (1960), ”Helmikuun manifesti ja yritykset sen kumoamiseksi tai saattamiseksi sopusointuun Suomen lakien kanssa”. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim), Venäläinen sortokausi Suomessa. Porvoo: WSOY.

Seitkari, O. (1960), ”Venäjän poliittiset tavoitteet Suomessa”. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim.), Venäläinen sortokausi Suomessa. Porvoo: WSOY.

Sinisalo, Hannu (1993), Uurainen. Kuukan kappelista nykypäivään 1868-1993. Uuraisten kunta.

Soikkanen, Hannu (1961), Sosialismin tulo Suomeen. Porvoo: WSOY.

Stenius, Henrik (1987), Frivilligt jämlikt samfällt: föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet.

Sulkunen, Irma (1986), Raittius kansalaisuskontona: raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Suomen historiallinen seura: Helsinki.

Sulkunen, Irma (1991), Retki naishistoriaan. Helsinki: Hanki ja jää.

Suuniitty, Mirja (1976), Keski-Suomen nuorisoseurojen historia. Keski-Suomen nuorisoseurain liitto, Jyväskylä.

Suvanto, Seppo (1965), Kuhmoisten historia. Kuhmoisten kunta ja seurakunta.

Särkkä, Irma-Liisa (1973), Laulu- ja soittojuhlat Suomessa autonomian aikana v. 1881–1917. Jyväskylän yliopisto, historian laitos, Jyväskylä.

Thompson, Christopher S. (2002), ”Every German visitor has a völkisch obligation he must fulfill”: Nationalist Tourism in the Austrian Empire, 1880-1918. Teoksessa: Koshar, Rudy (toim.), Histories of Leisure. Oxford: Berg.

Teräväinen, Erkki (2008), ”Huomioita lehdistöstä historiantutkimuksen kohteena”. Artikkeleja historiasta ja lehdistöstä 1. Oy Ango ab.

<http://www.ango.fi/userData/ango/artikkelit/lehdisto1pdf.pdf>, viitattu 30.6.2017.

Tirranen, Hertta (1980), ”Musiikki”. Teoksessa: Teoksessa: Tommila, Päiviä & Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.) Suomen kulttuurihistoria 2. WSOY, Porvoo, Helsinki, Juva.

Tolonen, Mikko ja Lahti, Leo (2015), Aatehistoria ja digitaalisten aineistojen mahdollisuudet. Ennen ja nyt 11.8.2015,

<http://www.ennenjanyt.net/2015/08/aatehistoria-ja-digitaalisten-aineistojen-mahdollisuudet/>, viitattu 23.5.2017.

Tommila, Päiviö (1970), Keski-Suomen lehdistö 1: 1864–1885. Keskisuomalainen, Jyväskylä.

Tommila, Päiviö (1972), Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965. Osa 1. Jyväskylä: Gummerus.

Tommila, Päiviö (1973), Keski-Suomen lehdistö 2: 1886–1917. Keskisuomalainen, Jyväskylä.

Tommila, Päiviö (1998), Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Edita, Helsinki.

Tuomi, Jouni ja Sarajärvi, Anneli (2006). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Valtonen, Heli (2009), ”Seminaariyhteisö opettajien kouluttajana”. Teoksessa: Einonen, Piia; Karonen, Petri & Nygård, Toivo (toim.), Jyväskylän yliopiston historia osa 1: Seminaarin ja kasvatusopillisen korkeakoulun aika 1863–1966. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Vattula, Kaarina (toim.): Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Helsinki 1983.

Vihola, Teppo (1983), Vanhan Ruoveden historia: 3.3.1. Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860-1917. Keuruu: Keuruun ja Pihlajaveden historiatoimikunta.

Vilkuja, Kustaa H. J. (2014), ”Viina miehen mitta”. Teoksessa: Markkola, Pirjo & al. (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Vantaa: Vastapaino.

Vilkuna, Kustaa H. J. (2015), Juomareiden valtakunta 1500-1850. Suomalaisten känni ja kulttuuri. Kustannusyhtiö teos, Juva.

Walvin, James (1978), Leisure and society 1830–1950. London.

Wilmi, Jorma (1991), Äänekosken-Suolahden historia: vuoteen 1932. Ääneskosken kaupunki ja Suolahden kaupunki.